

Utjecaj boljševičke revolucije na revolucionarna previranja u Njemačkoj i Mađarskoj 1918.-1919. godine

Davorija, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:010704>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-06**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

ODSJEK ZA POVIJEST

Iva Davorija

**Utjecaj boljševičke revolucije na revolucionarna previranja u
Njemačkoj i Mađarskoj 1918.-1919. godine**

(diplomski rad)

Mentor: Dr.sc.Vjeran Pavlaković

Rijeka, 16. rujna 2016.

Sažetak

Ovaj rad bavi se analizom tri revolucionarna slučaja s početka dvadesetog stoljeća koji su obilježili ne samo sva buduća revolucionarna djelovanja, već i sve kontrarevolucionarne akcije i službene stavove vlada oprečnim idejama koje su ove revolucije ozbiljno uvele u politički diskurs – socijalizmu. Kao uvod u same revolucionarne slučajeve, prvi dio rada je posvećen definiranju revolucija kao posebnog načina vođenja politika u kriznim situacijama, kako i u kojim uvjetima one nastaju, tko ih predvodi i koje su njihove karakteristike. Drugi dio rada je posvećen analizama revolucija prema marksističkoj teoriji revolucije i DeFronzovim kritičnim faktorima u Rusiji 1917., Njemačkoj 1918.-1919. i Mađarskoj 1918.-1919. godine. Kroz te je analize ponuđeno objašnjene kako je ruska revolucija, koja je postala sjevremenski ideal revolucionarnih pothvata, završila uspjehom, a druge dvije, koje su ideološki bile povezane s ruskom te predstavljale njen produžetak, podbacile. Komparacijom političke i društvene klime u kojima su se revolucionarne ideje počele formirati te djelovanja revolucionarnih organizacija kako bi ostvarile korjenitu promjenu društva u sve tri zemlje, dobit će se jasna slika u kojim segmentima su se te tri sestrinske revolucije razlikovale i zašto su njihovi ishodi bili toliko različiti.

Ključne riječi: revolucija, marksizam, teorija revolucije, Rusija, boljševizam, Njemačka, Spartkistička Liga, Mađarska, sovjeti

Sadržaj

1.	Uvod.....	3
2.	Definiranje revolucije	7
1.1.	Zašto dolazi do revolucija?	10
1.2.	Forme djelovanja i (pred)revolucionarne okolnosti	11
1.3.	Revolucionarni vođe	15
1.4.	Teorije revolucije	16
3.	Revolucionarna Rusija.....	20
2.1.	Februarska revolucija	23
2.2.	Oktobarska boljševička revolucija	27
2.3.	Građanski rat 1918.-1920.....	30
2.4.	Boljševici – ideal revolucionarstva	31
4.	Kako je Njemačka postala revolucionarna?	39
3.1.	Napokon revolucija	44
3.2.	Izgubljena revolucija Rose Luxemburg	49
5.	Mađarska na izlasku iz monarhije	55
4.1.	Mađarska Sovjetska Socijalistička Republika.....	60
4.2.	Propali Kunovi Sovjeti	64
6.	Zaključak	70
7.	Literatura	75
8.	Prilozi.....	78

1. Uvod

Revolucije dvadesetog stoljeća zauzimaju posebno mjesto u analizi povijesti revolucija. One su zapravo revolucionarizirale samo poimanje revolucija kao načina bavljenja politikom i obilježile njihovo današnje razumijevanje. Osim što su bile brojnije nego u bilo kojem prethodnom periodu, unijele su fatalistički element obaveznosti, točnije, osjećaj da se ljudski progres ostvaruje isključivo revolucionarnim djelovanjem protiv vladajućih režima koji se temelji na represiji nižih klasa od strane političkih elita. Revolucije postaju ne samo poželjne, već i potrebne. Prema studiji Pitirima Sorokina 1930.-ih o unutarnjim nemirima, već početkom dvadesetog stoljeća, točnije u periodu nakon Prvog svjetskog rata, izbilo sveukupno 1622 ustanka samo u Zapadnoj Europi, od kojih je velikih sedamdeset posto uključivalo nasilje i krvoproliće¹.

No, povijest revolucija ipak započinje koje stoljeće ranije. Prva revolucija je izbila u Engleskoj 1642. godine, iako se mnogi povjesničari na taj događaj referiraju kao na engleski građanski rat. Ali uza analizu koju je ponudio Bailey Stone u *The Anatomy of Revolution Revisited* može se zaključiti kako je ipak riječ o revoluciji, ako već zbog ničeg drugog onda barem zbog finala 1649. godine – dekapitacija kralja Charlesa I. pod osudom izdaje bio je jasan čin oduzimanja legitimnosti nasljednom vladaru čija je vlast „božanska“ i definitivno revolucionaran potez. S druge strane, Tim McNeese u *Political Revolutions* smatra kako je sve započelo zahvaljujući Prosvjetiteljstvu. Ono je svoje postavke temeljilo na znanstvenim postignućima i otkrićima i stoga je društvo u osamnaestom stoljeću uznapredovalo upravo na način da su se ta otkrića uvrstila u uobičajene društvene tekovine i konvencije. U tim novim okolnostima se od ljudi očekivalo da ukažu i prepoznaju sve ono što je krivo ili protivno društvenoj zajednici prema novim zakonitostima. Tako su se pod kritikom našli i apsolutistički vladari koji su vladali po vlastitom nahođenju, ne dozvoljavajući narodu da se upliće ili kritizira, ali su ubrzo pod novim društvenim prilikama preuzeli funkciju prosvjećenih apsolutista koji su, iako i dalje vladajući u despotskoj maniri, ujedno slušali glas naroda te odgovarali na njegove potrebe. Taj balans nije uspio ostvariti Louis XVI. koncem osamnaestog stoljeća što ga je na kraju i koštalo glave.

Devetnaesto stoljeće je donijelo novi val revolucija, proljeće naroda, koje su odradile svojevrsan prijelaz u one iz dvadesetog – aktivacija radničke klase koja polako prihvaća nove

¹Thomas M. Magstadt, *Understanding Politics: Ideas, Institutions & Issues* (USA: Wadsworth Cengage Learning, 2013), 376.

filozofske koncepte i doktrine; liberalizam, socijalizam i nacionalizam. Ali u dvadesetom stoljeću europska revolucionarna tradicija je doživjela značajne simboličke promjene. Prva je ta da su revolucije završavale uspostavom revolucionarnih država koje su na internacionalnom planu uspijevale opstati. John Dunn je u *Modern Revolutions* istaknuo činjenicu kako se ovo nije dogodilo na prostorima razvijene industrijalizirane Europe i Sjeverne Amerike, već u preindustrijskim društvima, kolonijama ili zemljama s polu-kolonijalnim odnosima sa zapadnim kapitalizmom². Drugo, revolucionarno preuzimanje vlasti je postalo pomnije osmišljen i dugotrajniji zadatak, a njihov konačni cilj i uspjeh bi, za svako društvo pojedinačno, bilo puno dramatičnije i značajnije negoli su to predstavljale revolucije devetnaestog stoljeća.

Također, zahvaljujući događajima dvadesetog stoljeća pojam „revolucionarno“ se praktički komercijalizirao i postao neka vrsta imidža. Biti revolucionaran i imati revolucionarnu vladu je legitimiralo samu vlast i neke njene akcije. Najveći utjecaj, točnije temelj takvom rezoniranju je udarila boljševička revolucija u Rusiji, prvenstveno zbog svoga uspjeha. Dunn ujedno smatra i kako je revolucionarno preuzimanje vlasti je u dvadesetom stoljeću uglavnom ostvareno sredstvima produženog građanskog rata³.

Kako je već rečeno, u devetnaestom stoljeću su se počeli formirati filozofski koncepti koji su utjecali na građanske nemire. Revolucije dvadesetog stoljeća su bile isključivo vezane uz njih, a pravac koji je zadominirao sociopolitičkom scenom je bio marksizam. Karl Marx je postao jednim od najpoznatijih i najutjecajnijih mislioca i pisaca već u devetnaestom, a pogotovo dvadesetom stoljeću. Po pitanju revolucija daleko je najprepoznatljiviji kao temeljna ličnost za ideje socijalne revolucije. Dakako, i prije njega se pisalo o revolucijama, poput Locka i Painea, ali Marx je puno detaljnije i predanije razradio teoriju revolucije te cjelokupnog društvenog funkcioniranja, stoga nije ni čudno da je iz toga proizašao cijeli jedan pravac ekonomsko-političko-društvenog uređenja prema kojem su se ravnale nove društvene strukture uspostavljene u dvadesetom vijeku.

Izraz *socijalist* nastao je još 1833. godine u tijeku poticanja borbe za radnička prava kada su loši uvjeti rada, niske plaće i slaba opremljenost tvornica ozbiljno ugrožavali zdravlje, pa i život radnika. U vrijeme kada se trebalo zauzeti za prava obespravljenih, nestalih u valu industrijalizacije i kapitalizma – kada se cijena proizvodnje pokušala održati što je moguće nižom preko leđa radnika. Iz toga je nastao izraz *socijalizam* koji je prvi put upotrijebljen 1839.

² Vidi: John Dunn, *Modern Revolutions: An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 234.

³ Ibid, 237.

godine⁴. Marksizam je do kraja stoljeća postao vodeća misao kojom se radništvo mobiliziralo i zahtijevalo svoja prava i bolje uvjete predstavljajući socijalističke ideje; do dvadesetog je postao ideologija izbora. Tada se „*kao teorija potencijalnog cjelokupnog ljudskog oslobođenja, morao preoblikovati u legitimnu ideologiju za različite državne strukture*“⁵.

Iz tih je razloga marksistička teorija revolucije iskorištena za analizu revolucionarnih primjera obrađenih u ovome radu. Teorija revolucionarnog procesa se prema Marxu temelji na političkom racionalizmu, a društveni razvoj na ekonomskom prema kojem će se proizvodnja temeljiti na racionalnoj organizaciji. Revolucionarno vodstvo je u primjerima u ovome radu imalo za cilj uspostavu takvog društvenog i državnog uređenja, počevši od preraspodjele bogatstva i sredstava za proizvodnju kao prve garancije pravednijeg državnog upravljanja od dotadašnje eksploatatorske politike carskih autokratskih režima. Dakle, uzimajući u obzir širinu i dubinu utjecaja marksizma na revolucije u ovome radu, odabir njihove analize kroz marksističku teoriju revolucije bio je gotovo prirodan, a i sam Dunn je naznačio kako je „*marksistički povijesni materijalizam prije svega teorija revolucije, teorija kreativne intervencije ljudskog djelovanja unutar mogućnosti dobivenih povijesnom evolucijom ljudskog društva*“⁶.

Iako, revolucije dvadesetog stoljeća su bile više pod utjecajem lenjinizma nego klasičnog marksizma iz razloga što se na revoluciju gledalo kao priliku koju se ne smije propustiti, a ne kao na trenutak i okolnosti zrelih za boljševičku revoluciju, što je klasična marksistička perspektiva. Kroz analizirane primjere vidjet ćemo i zbog čega je *carpe momentum* postao ključan faktor dovođenja revolucije u politički diskurs u svim analiziranim primjerima.

No, kako bi mogli u potpunosti razumjeti revoluciju, što ona znači, koje sve strukture obuhvaća, forme djelovanja, aktere i u kojim okolnostima se ona javlja, prvo poglavlje je posvećeno definiranju revolucije. Iduća poglavlja se odnose na analizu revolucija u Rusiji, Njemačkoj i Mađarskoj prema marksističkoj teoriji revolucije i DeFronzovim kritičnim faktorima koji određuju potencijal i uspješnost revolucije. Također, s obzirom da su se revolucije u Njemačkoj i Mađarskoj dogodile kao odgovor na onu u Rusiji, ili bolje rečeno, ugledale na nju kao boljševički ideal revolucionarne pobjede, također je u njihovim analizama

⁴ Vidi: Tim McNeese, *Political Revolutions* (New York: Chelsea House, 2005), 14.

⁵ Vidi: John Dunn, *Modern Revolutions*, 233.

⁶ Ibid, 9.

odrađena komparacija uvjeta koji su postojali u Rusiji i zbog čega su boljševici ostvarili uspjeh, odnosno, zbog čega su druge dvije podbacile.

Namjera ovog rada nije procjenjivanje realnih mogućnosti ostvarivanja marksističke zamisli revolucionarne uspostave socijalističke društvene i državne organizacije, već analiza njenih pokušaja u povijesti. Boljševička je revolucija udarila temelje i odredila daljnja revolucionarna djelovanja u dvadesetom stoljeću, a u ovome radu prezentirani primjeri su direktno inspirirani revolucionarnim pothvatom i boljševičkom pobjedom 1917. godine. Također, primjeri Njemačke i Mađarske su na internacionalnom planu širenja revolucije bile strateški važne točke i njen prozor na zapad, te je samo boljševičko vodstvo polagalo velike nade u njihove uspjehe - revolucija je historijski neophodna jer predstavlja preduvjet za uspostavu socijalizma koji je usmjeren na globalno oslobođenje radništva od diktature kapitala. „*Proleterii svih zemalja, ujedinite se!*“ nije bila samo parola proizašla iz Komunističkog manifesta, već indikator internacionalizma socijalističkog pokreta.

2. Definiranje revolucije

Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku revolucija je definirana kao „*korjenita promjena u političkim, društvenim i ekonomskim odnosima, izvedena nasilnim putem*“⁷. Na privatnom, osobnom planu, prema istom rječniku, označava „*korjenit preobražaj, preokret na pojedinom polju života i rada (shvaćanju, psihi, kulturi i dr.)*“⁸. Kada razmišljamo o revoluciji, kao društvenom pokretu, uglavnom usko vezujemo i ovu „privatnu revoluciju“ koja se zajedno sa društvom, dešava i sa, odnosno u pojedincu. Gotovo svi autori koji su analizirali revolucije bi se složili oko ovakve općenite definicije, međutim postoji razlika u stajalištima tko su bili glavni akteri, koji događaji su bile prekretnice, koji ciljevi su se primarno htjeli ostvariti itd. Gizachew Tiruneh je prvenstveno naglasio podjelu na političke i socijalne revolucije, pri čemu prve označuju promjene isključivo u režimu gdje se stari zamjenjuje novim, a druge kompletnu promjenu u političkom i socioekonomskom sistemu⁹.

S obzirom da će u ovom radu biti riječ o socijalnim revolucijama, neki poznatiji autori u tom području revoluciju su definiralo ovako: Theda Skocpol ih opisuje kao „*rapidne, temeljne transformacije države i klasnih struktura; one su praćene i dijelom provedene od strane klasno utemeljenih pobuna odozdo*“¹⁰. Samuel Huntington ih definira kao „*rapidne, fundamentalne i nasilne unutarne promjene u dominantnim vrijednostima i mitovima društva, u njegovim političkim institucijama, društvenoj strukturi, vodstvu, vladinoj aktivnosti i politici*“¹¹. James DeFronzo revolucionarni pokret postavlja kao „*društveni pokret u kojem su sudionici organizirani kako bi drastično promijenili ili u potpunosti zamijenili postojeće društvene, ekonomske ili političke institucije*“¹².

Prilikom promatranja revolucije potrebno je dovesti u vezu samu definiciju revolucije sa razlogom zašto je neka nastala. Takav pristup omogućava njeno bolje razumijevanje, pri čemu se naglasak stavlja na društveni, politički i kulturni kontekst u kojem se revolucija dogodila. John Dunn u *Modern Revolutions* smatra kako je revolucija dijelom teleološki koncept zbog činjenice kako su mnoge revolucije XX. stoljeća nastale na temelju filozofije povijesti u kojoj

⁷ Vidi: Vladimir Anić i dr., *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (Zagreb: Novi Liber, 2004), 187.

⁸ Ibid.

⁹ Vidi: Gizachew Tiruneh, „Social Revolutions : Their Causes, Patterns and Paths“, *SAGE Open* 4 (2014), 4, pristupljeno 20. travnja, 2016., <http://classic.sgo.sagepub.com/content/4/3/2158244014548845.full.pdf+html>.

¹⁰ Vidi: Theda Skocpol, *States and Social Revolutions* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), 4.

¹¹ Vidi: Samuel Huntington, *Political Order in Changing Society* (New Haven and London: Yale University Press, 1968), 264.

¹² Vidi: James DeFronzo, *Revolutions and Revolutionary Movements* (University of Connecticut: Westview Press, 2007), 8.

budućnost ima ključnu ulogu. Zbog toga se revolucionari moraju voditi idejom da je njihova borba u svrhu stvaranja bolje budućnosti, dok režim kojeg revolucionari žele srušiti staje u obranu sadašnjosti „*koju u budućnosti ne žele vidjeti u ništa manje koruptivnom ili pravednijem stilu*“¹³. Revolucionari se vode ne samo vjerom u rušenje režima kako bi se dogodila promjena u strukturi vlasti, nego i provedbom kompletne izmjene društvene strukture, poboljšanje sustava socijalne skrbi, te s vremenom i ideološke izmjene društva.

Michael Richards je u *Revolutions in World History* postavio nekoliko tvrdnji o revoluciji. Prvo, ona je integralni dio politike i osnovni element povijesti – gotovo neizostavan faktor sociopolitičkog djelovanja od sedamnaestog stoljeća. Drugo, ona obuhvaća ne samo preuzimanje moći nego i njenu primjenu u praksi – revoluciju se najbolje može razumjeti ako ju se proučava u cijelom njenom „životnom vijeku“. I treće, ona će najvjerojatnije uspjeti ako uključuje modifikacije, čak i one opsežne, sistema koji je postojao prije revolucije, drugim riječima, smatra kako počinjanje kompletno ispočetka povećava šansu za neuspjehom.

Richards je također predložio jedan od primjera kako analizirati revoluciju ponudivši tri čimbenika na koja se pritom treba osvrnuti; prvi je taj da su revolucije postale jednim od načina vođenja politike u XVII. stoljeću, odnosno postale instrumentom pomoću kojeg se može izmjeriti koje su revolucionarne skupine postigle koliko i pod koju cijenu. Drugi faktor se odnosi na tvrdnju kako je upotreba moći važnija od njenog samog preuzimanja, s obzirom da se teško može utvrditi kada je neka revolucija završila, a period „nakon“ je jednako, ako ne i važniji za njeno razumijevanje i analizu. I treće, postojanje određenih kriterija prema kojima se revolucije mogu ocijeniti kao uspješnima ili neuspješnima, a to su: a) mora biti osigurana individualna sloboda, b) fleksibilan i otvoren politički sistem koji se može nositi sa ekonomskim, socijalnim i kulturnim promjenama i c) mora generirati napredak u ostvarivanju dobrobiti za one skupine na koje utječe¹⁴.

Dakle, prilikom analiziranja revolucionarnih pothvata, ako ih se želi odrediti kao uspješnima ili neuspješnima, potrebno je uzeti u obzir ono što se htjelo revolucijom postići i ono što se zaista postiglo. Dunn tvrdi da revolucije nisu prirodni fenomen izvan ljudske kontrole i one se „ne događaju“ same od sebe, već naprotiv, proizvod su ljudskog djelovanja, iako bi ih se moglo doživjeti kao prirodnu reakciju na državnu opresiju. Ali ne treba ih se shvatiti tako pojednostavljeno i jednodimenzionalno, već treba uzeti u obzir kako se one zapravo sastoje od

¹³ Vidi: John Dunn, *Modern Revolutions*, 228.

¹⁴ Vidi: Michael Richards, *Revolutions in World History* (New York/London: Routledge, 2004), 14.

niza akcija što dovode do revolucije, čak i ne uvijek s predumišljajem već mogu biti i slučajan rezultat tih poduzetih akcija. U tom nizu akcija, neke od njih mogu postati simbolom cijele revolucije ili kao neka prekretnica u samom revolucionarnom tijeku ili kao klimaks same revolucije¹⁵. Također, revolucije su postale u suvremenom svijetu dio historijskog djelovanja, pa se tako mnoge moderne revolucije ugledaju na stare.

Prilikom analize revolucije, Dunn je ukazao na tri aspekta na koja treba obratiti pozornost, a koji objašnjavaju samu revoluciju. Prvi je intelektualna podloga revolucionara, pogotovo onih koji se istaknu kao vođe, iz razloga što je time određena taktika i strategija djelovanja, povezivanje i umrežavanje među revolucionarnim grupacijama i informiranje. Drugi važan aspekt je koliko je zapravo cilj revolucije vidljivo značajan za javnost i koliki broj ljudi ga uviđa relevantnim. Ovaj faktor govori o masovnosti revolucionarnog pokreta i uvjetima hoće li društvena kontrola izdržati i revolucija će biti stopirana, ili će se ona ipak ostvariti i time društvena kontrola biti srušena. To vodi do trećeg aspekta, a to je sam raspad društvene kontrole. Revolucija može biti ili rezultat ili povod raspadu društvene kontrole, ovisno o tome kako se definira¹⁶, s obzirom da je riječ o dosta dvosmislenom pojmu koji se može, ovisno o državnom uređenju i načinu državnog upravljanja, dvojako interpretirati kao integrirani društveni sistem ili efektivan vojni i policijski aparat¹⁷.

Također, uvjeti za revolucionarne mogućnosti strogo su definirani dvjema pozicijama – onih koji su trenutno na vlasti i njihovoj percepciji o postojećim opasnostima s kojima se suočavaju i koliko će ih biti jednostavno prebroditi te percepciji potencijalnih revolucionara o

¹⁵ Primjerice dekapitacija kralja Charlesa I. za Englesku revoluciju, rušenje Bastille za Francusku revoluciju, ustanak Emiliana Zappate za Meksičku revoluciju, Lenjinovo preuzimanje vlasti za Oktobarsku revoluciju, itd.

¹⁶ Prema Leksikografskom zavodu Miroslava Krleže društvena kontrola je definirana kao *spособnost društvenih grupa i društva u cjelini da uređuju odnose među svojim članovima i osiguraju harmoniju i jedinstvo društvenog života. Tim putem koordinira se i održava društveno djelovanje i omogućuje društveni poredak. Osobito se izražava u sprječavanju, otkrivanju i redukciji devijantnog i anti-društvenog ponašanja, odn. u poticanju prihvatanja društvenih vrijednosti i normi te u suglasnosti članova društva s njome. Mehanizmi društvene kontrole mogu djelovati preko zakona, običaja, ćudoređa i navika. Razlikuju se tri osnovne skupine procesa i mehanizama preko kojih društvo oblikuje i kontrolira ponašanje svojih članova. Prvoj je skupini svrha pounutrenje (internalizacija) normativnih očekivanja društva posredstvom specifićnih obrazaca socijalizacije svojih članova, preko kojih pojedinci prihvataju društveno odobrene načine mišljenja, osjećanja, vrjednovanja i djelovanja. U djetinjstvu se izvanjska kontrola društveno prihvatljivoga ponašanja pojavljuje u liku roditelja, skrbnika ili učitelja. Tijekom sazrijevanja djetetovim ponašanjem sve više upravljaju unutrašnji autoriteti, tj. pounutreni društveni standardi ponašanja. Oni se često prihvataju kao samorazumljivi i neupitni te postaju dijelom osobnog identiteta, čime se društvena kontrola preobraćava u samokontrolu. Druga skupina mehanizama društvene kontrole oblikuje društveno iskustvo preko društvenih institucija. One određuju poimanje zbilje u skladu s prevladavajućim socio-kulturnim i političkim poretom društva. Treću skupinu mehanizama društvene kontrole čine različite kazne. Od najranijih dana članovi društva uče da kršenje normi rezultira kaznama, a ponašanje u skladu s normama nagradama. Kazne mogu biti neformalne, kao što su prijekor, neodobravanje, kritika, ogovaranje i izolacija, ili formalne, kao što su zakonom regulirano novćano kažnjavanje, prisilna hospitalizacija te zatvorska ili smrtna kazna.*

¹⁷ John Dunn, *Modern Revolutions*, 240.

okolnostima u kojima će uspješno preuzeti vlast, ali i njenoj upotrebi nakon toga. Iz toga razloga se revolucije dešavaju u različitim uvjetima, pa i onima koji su prethodno davali male naznake za njenu vjerojatnost. Zbog toga revoluciju treba shvatiti kao kompleksan skup akcija s razlogom poduzetih u određenom trenutku i određenom vremenu.

1.1. Zašto dolazi do revolucija?

Odgovori na pitanje zašto uopće dolazi do revolucija su različiti, a oni se direktno nadovezuju na ciljeve revolucije. U nekim slučajevima riječ je samo o određenim promjenama u nekim sferama političkog i ekonomskog djelovanja, a neki puta revolucije teže za promjenom cjelokupnog državnog i društvenog uređenja¹⁸. Također, razlika je i u „revolucionarnoj motivaciji“. Karl Marx je tu jedini inzistirao na inferiornom položaju seljaka i radnika koji kada postane dovoljno očajan, pokrenut će mase na borbu protiv autoriteta koji ga je učinio siromašnim i obespravljenim. Zalažući se za prava radnika kroz borbu protiv buržoazije i kapitala ukazivao je na nepravedan postojeći ekonomski sistem koji izrabljuje radnu snagu kako bi se bogati još više obogatili, a ujedno i predviđao kako će se, ukoliko se ništa ne pokrene, stvari samo pogoršati te izrabljivani postati još izrabljivaniji. Tu je borbu ujedinio pod parolom „*Radnici svih zemalja, ujedinite se!*“ te 1848. godine, zajedno sa svojim fakultetskim kolegom i suradnikom, njemačkim socijalistom Friedrich Engelsom, objavio ključno djelo antikapitalističkog (samo)upravljanja, „*Komunistički manifest*“¹⁹.

Druga pak vrsta motivacije dolazi iz osjećaja razočaranja – nakon perioda ostvarivanja ekonomskog progresa, ljudi se naviknu na određeni standard koji zbog loših političkih poteza bude narušen²⁰. U slučaju Francuske revolucije dodatni povod je bila i slabost državnog vrha da se nosi sa kriznim situacijama.

U nekim je slučajevima problem u samom državnom, odnosno društvenom uređenju pa se tako može primijetiti kako je u agrarno-birokratskim društvima rizik izbijanja revolucija veći

¹⁸ Primjer prve je Američka revolucija koja je tražila odcjepljenje od Britanije, ali je istovremeno zadržala kolonijalnu vladu i ekonomiju netaknutu. Francuska je s druge strane primjer revolucije koja je zahtijevala i ostvarila kompletnu promjenu u državnom sistemu, rušenje aristokracije i monarhije, utjecaja Crkve i povećanje prava ljudi, itd.

¹⁹ Vidi: Karl Marx i Friedrich Engels, *Komunistički manifest* (Beograd: Izdanja Borbe, 1945)

²⁰ Vidi: James C. Davies, „Toward a Theory of Revolution“, *American Sociological Review* 27 (1962) – to je uočio i Alexis Toqueville u svome djelu *The Old Regime and the Revolution (L'Ancien Régime et la Révolution*, 1856) ustvrdivši kako je upravo u najprosperitetnijim dijelovima Francuske nezadovoljstvo starim režimom bilo najjače.

iz razloga što je seljaštvo obespravljeno, ekonomija ovisi o prirodnim uvjetima, a vlast centralizirana i u rukama veleposjednika, aristokracije i povlaštenih, što doprinosi razvitku klasnog rata²¹ (i ujedno se nadovezuje na Marxovu teoriju). Također, razlozi za revoluciju ne moraju nužno proizlaziti iz zemlje u kojoj je revolucija izbila nego može biti riječ o vanjskim faktorima, poput rata primjerice. Ratni gubici i povećani izdatci mogu doprinijeti porastu nezadovoljstva mase koja već ekonomski trpi posljedice financiranja ratnih pohoda. Vanjski faktor može biti i preveliko miješanje strane države u domaću ekonomiju kako bi zaštitila ili ostvarila neke svoje interese, što potiče frustraciju među stanovništvom jer se stvara vrsta neokolonijalnog odnosa.

McNeese u *Political Revolutions* također smatra kako su predanost, pa čak i fanatizam, u modernim revolucijama dvadesetog stoljeća doprinijeli izbijanju revolucija i bili vođeni percepcijom kako je budućnost, odnosno ljudska svrhovitost predodređena. Potencijal čovječanstva ostvariv je kroz potpuno rušenje postojećih režima zaslužnih za bijedu i nepravdu, te degradirano društvo svedeno na zadovoljavanje isključivo materijalističkih težnji. Iz te je percepcije proizašlo objašnjenje kako je u svrhu uspjeha revolucije potrebno osigurati i koncentrirati svu moć u rukama revolucionara, a to je dovelo do totalitarnih režima.

1.2. Forme djelovanja i (pred)revolucionarne okolnosti

Kao što je već rečeno, društvene pokrete karakteriziraju ustrajna i organizirana nastojanja većeg broja ljudi kako bi ostvarili utjecaj na politiku i daljnje društvene tekovine u zemlji u kojoj žive. DeFronzo u *Revolutions and Revolutionary Movements* nudi podjelu tih pokreta s obzirom na cilj i način djelovanja. Prvenstveno, oni se mogu grubo klasificirati prema tome ako se promjenu želi postići, kao liberalni, ili se promjenu želi izbjeći ili stopirati, kao konzervativni. Također, može ih se specifičnije klasificirati prema veličini i opsegu ciljeva i djelovanja. *Reformski pokreti* kojima se promjene žele ostvariti limitirano i u pojedinim društvenim aspektima nemaju namjeru ostvarivanja većeg utjecaja na postojeće društvene, ekonomske i političke institucije, već se promjena (reforma) dešava unutar njih. Za razliku od njih, *revolucionarni pokreti* su organizirani upravo kako bi se te institucije radikalno izmijenile ili pak nadomjestile novima. Početna faza ovog pokreta, a može biti i jedina ukoliko se zahtjevi kritične mase ispune, odvija se u vidu revolucionarne društvene promjene koja vrši pritisak i

²¹ Vidi: Tim McNeese, *Political Revolutions*.

traži kompletnu izmjenu u strukturi osnovnih institucija i ona se uglavnom odvija mirnim putem kroz radničke proteste i demokratske izbore. S druge strane, revolucionarni pokret u svom punom smislu i uznapredovaloj fazi uključuje određenu razinu nasilja sprovedenu i od strane sudionika revolucije i od strane vlasti ili grupacije koja se protivi revoluciji. McNeese u *Political Revolutions* smatra kako nasilje neizostavan, točnije konstitutivni element revolucije, i to u vidu državnog udara, iako nužno državni udar ne mora voditi do revolucije već može biti čin sam za sebe. Državni udar²² označava nasilno rušenje trenutnog vladajućeg korpusa i preuzimanje državnih institucija. Kako bi se on ostvario u revolucionarnim uvjetima, vladajući režim treba već pokazivati znakove slabosti i biti nesposoban obraniti se u slučaju napada iznutra, te imati slabu podršku mase.

DeFronzo je istaknuo dva tipa revolucionarnog nasilja, odnosno borbi - narodni rat i gerilsko ratovanje. Prvi označuje tip borbe okarakteriziran otvorenim masovnom podrškom ciljevima revolucije i u tom slučaju se vladajuća elita suprotstavlja cijelom narodu. Gerilski rat je tip mobilnog ratovanja u kojem se male jedinice boraca taktički raspoređuju i napadaju strateške neprijateljske točke, mogu se nalaziti i iza neprijateljskih linija, a masovnost podrške je pritažena²³. Postoji također i proturevolucionarno nasilje koje se uglavnom opisuje kao mjera protiv pobune i može varirati rasponom i intenzitetom od uhićivanja i privremenih pritvaranja do organiziranja tzv. odreda smrti²⁴. Nije rijetko ni to da se u proturevolucionarnim pothvatima također ruši izborni sustav kako bi se spriječilo provođenje progresivnih reformi ili promjene u institucijama što je direktno diranje u demokraciju.

Greene je u *Comparative Revolutionary Movements* revoluciju podijelio na dva „idealna tipa“, ljevičarsku i desničarsku. Ljevičarska revolucija je poznata po svome centralnom cilju koji je usmjeren na mijenjanje društvenih i političkih institucija kako bi se izmijenila ekonomska, društvena i politička povezanost u društvu. Najprepoznatljiviji element je promjena odnosa vlasništva i redistribucije sredstava proizvodnje kako bi se izjednačili odnosi bogatih i siromašnih, stvaranje jednakih mogućnosti za obrazovna postignuća, zdravstvene usluge, a u slučaju pretežito agrikulturalnog društva i jednaka raspodjela zemlje. Desničarska

²² Prema Leksikografskom zavodu Miroslava Krležice državni udar definiran je kao *protuustavna, nedemokratska promjena vlasti (vlade) nasilnim zauzimanjem vlasti od strane neke skupine. Razlikuje se državni udar odozgo, promjena režima kojom državni poglavar proširuje svoju vlast odstranjujući druge ustavne čimbenike, i državni udar odozdo, ustankom ili revolucijom uz sudjelovanje velikih skupina stanovništva odnosno masa. Vojni udar, oblik državnog udara u kojem sudjeluje vojska odnosno skupina časnika; franc. coup d'etat; njem. Putsch.*

²³ Primjerice partizanski tip borbe u Drugom svjetskom ratu.

²⁴ Primjerice *Einsatzgruppen* korišteni u nacističkoj Njemačkoj ili *Čeka* korištena za vrijeme Crvenog terora u Rusiji.

revolucija temelji se na očuvanju ili restauraciji tradicionalnih vrijednosti pritom držeći naglasak na održavanju društvenog reda i tradicionalnog autoriteta pa je najčešće prepoznatljiva kao konzervativni oblik društvenog pokreta. Međutim, potrebno je uzeti u obzir kako nijedna ova klasifikacija nije nužno primjenjiva na revolucije u prošlosti u ovako strogim okvirima. Revolucije koje se mogu identificirati kao ljevičarske zbog nastojanja za postizanjem veće društvene jednakosti u sferi ekonomije i politike mogu biti konzervativne zbog nastojanja kako bi se u moralnoj sferi zadržale stare vrijednosti, primjerice zakonodavnog uređenja po pitanju prostitucije ili opijata.

Svakoj revoluciji prethodi period tenzija koje potenciraju nezadovoljstvo kritičnog dijela populacije, a za vrijeme trajanja te krize raste i brojka nezadovoljne mase i stvara se koherentnija opozicija. No, ipak to nije dovoljno kako bi nezadovoljstvo eskaliralo u revoluciju, već postoji cijeli niz situacija koje dovode do takve vrste radikalnog društvenog pokreta, poput korupcije među vladajućim elitama, podijele stanovništva prema etničkoj pripadnosti, dugotrajnija ekonomska nestabilnost, stupanj naoružanosti i mjera u kojoj je vojska lojalna vlasti, državna represija, uključenost drugih država u rastuću nestabilnost itd²⁵. S obzirom na veliki broj faktora koji mogu utjecati na stvaranje revolucije, DeFronzo je u *Revolutions and Revolutionary Movements* istaknuo pet osnovnih tzv. „kritičnih faktora“ prema kojima ukoliko se simultano ne odvijaju, revolucija će podbaciti.

Masovna frustracija je jedan od kritičnih faktora. Nju slijedi narodni ustanak i obuhvaća velik dio populacije kako iz urbanih tako iz ruralnih dijelova zemlje. Ona se javlja iz nekoliko razloga, a svi su povezani s dugotrajnim i intenzivnim nezadovoljstvom proizašlim iz predodžbe života koji ljudi žele voditi i onim koji zaista vode. Ted Gurr je u *Why Men Rebel* taj jaz između doživljenog i očekivanog, koncept poznat pod nazivom *relativna deprivacija*, prezentirao kao ključan faktor izazivanja kolektivnog nasilja u naletu masovne frustracije proizašle iz subjektivnog doživljaja stvarnosti. Ona se javlja u nekoliko situacija. Jedna je nagli pad kvalitete života u cjelokupnoj populaciji kao posljedica ekonomske depresije, ili pak jednom dijelu populacije koja je nastradala u procesu „eksperimentiranja“ prilikom prelaska iz jednog ekonomskog sistema u drugi. Drugi slučaj je porast očekivanja iznad mogućnosti za promjenama. To se najčešće dešava uspoređivanjem sa drugim, uspješnijim zemljama sa višim životnim standardom ili zemljama čije su prošle revolucije rezultirale preraspodjelom bogatstva. Također, u tom porastu nezadovoljstva uočeno je kako je narodnim ustancima

²⁵Vidi: John Foran, *Taking Power: On the Origins of Third World Revolutions* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

prethodio period ekonomskog progresa čime se nezadovoljstvo novonastalom lošijom situacijom zapravo potenciralo i tako izazvalo masovnu frustraciju²⁶. I treći slučaj je percepcija ljudi što je moralno ispravno, a to je uglavnom uvjetovano zahvaljujući utjecaju nekog prepoznatog autoriteta. Primjer je utjecaj Crkve u revolucijama Latinske Amerike koja je osuđivala korumpiranu i gramzivu vlast, a štitila siromašne slojeve. Prozivanjem grijeha vladajuće elite, u nižim slojevima stvorila se masovna frustracija spremna na otpor i borbu protiv takvog nepravednog i neispravnog načina življenja.

Idući kritičan faktor je disidentska politička elita. Njen prelazak u opoziciju povećava vjerojatnost uspješnosti revolucionarnog pokreta. Ponajprije, taj događaj otežava okolnosti vladajućoj eliti da uspješno organizira proturevolucionarne akcije. Nadalje, ukoliko ti disidenti imaju pristupa strateški važnim državnim resursima, oni ih zadržavaju pod svojom kontrolom i tim dodatno oslabljuju vladina nastojanja. I naposljetku, neki od tih disidenata direktno pomažu revolucionarne struje te im se priključuju i pomažu da to postane organiziraniji i efikasniji pokret. Nerijetko je ta uključenost u obliku pružanja vodstva, a uloga u formiranju ideologije. Ideologije služe kako bi okupile ljude oko istog cilja i donekle sličnih svjetonazora te ih motivirale na pristupanje revolucionarnom pokretu i kreću u rasponu od socijalizma do kapitalizma.

Ujedinjujuća motivacija za revoluciju je slijedeći kritičan faktor. Vrlo važan preduvjet za uspjeh revolucije je masovna podrška koja nadilazi klasne podijele i tako, barem privremeno, objedinjuje njihovu motivaciju za sudjelovanjem u revoluciji. Jedan od takvih motivatora je nacionalizam, koji se manifestira u borbi protiv kolonijalnih imperijalističkih sila ili indirektno kolonijalne dominacije preko lokalne vlade, a poznata je pod nazivom narodnog oslobodilačkog pokreta.

Također, država mora biti u ozbiljnoj unutarnjoj krizi, što je dakako idući kritičan faktor. Ukoliko vlast i dalje ima snažnu administrativnu moć i kontrolu nad vojskom, revolucija neće uspjeti. Situacije u kojima se najčešće javlja državna kriza su dekolonizacija i uspostava postkolonijalne ili neokolonijalne vlasti, pokušaj slabije razvijene zemlje da se natječe sa razvijenijim zemljama na globalnoj razini, vladavina nasljednih režima koji se temelji na dodijeli povlastica lojalnoj eliti, te ratno stanje.

²⁶ Vidi: James C. Davies, „Toward a Theory of Revolution“, *American Sociological Review* 27 (1962) – također potvrda Toqueville-ovoj tezi kako su najzahvaćeniji predijeli revolucijom u Francuskoj bili upravo oni koji su bili najrazvijeniji.

I posljednji kritičan faktor jest permisivan svjetski kontekst. Unutarnji nemiri neke zemlje gotovo uvijek su svjetski popraćeni, a u nemalom broju slučajeva druge globalne sile interveniraju kako bi ostvarile ili zaštitile svoje interese²⁷. Zbog toga, revolucija podbaci upravo zbog prisutnosti strane vojne i/ili logističke podrške. Ukoliko ta pomoć izostane, ili je ostvarena u nedovoljnoj mjeri, tada se stvara taj permisivan svjetski kontekst u kojem se revolucija može nesmetano odviti, a sukobljene strane proizlaze isključivo od frakcija unutar jedne države.

Iako nije dio nijednog od kritičnih faktora, još jedan značajan trenutak u revoluciji koji označava njen put ka uspjehu i ima snažnu moralnu vrijednost, jest zauzimanje simbola moći, odnosno „*svetih simbola postojećeg režima*“²⁸. Dakako, samo preuzimanje nekakvih vladinih simbola je isključivo na simboličkoj razini, ali je u revolucijama bio neizostavan faktor dokazivanja svrgavanja trenutne vlasti i prelaska moći u ruke opozicije. Najpoznatiji takav primjer u povijesti je zasigurno rušenje Bastille u francuskoj revoluciji, dok je primjerice za rusku bilo osvajanje Petrograda kao sjedišta carske moći. Taj čin pruža veliku moralnu podršku revolucionarnim strujama i dodatno motivira na daljnju borbu.

1.3. Revolucionarni vođe

Osim opravdanosti i povoljnih okolnosti, razlog zašto je do revolucije došlo, ili je ona bila uspješna, također leži u liku vođe. U svakoj značajnoj/uspješnoj revoluciji možemo prepoznati njene glavne aktere, pojedince istaknute kao vođe koji su se našli u toj poziciji zahvaljujući svojim karakternim osobinama kojima su ovladali situacijom, ujedinili veliki broj ljudi oko zajedničke misije i nosili revoluciju, kao što su to bili Lenjin i Trocki za rusku revoluciju, Rosa Luxemburg i Karl Liebknecht za njemačku, Béla Kun za mađarsku itd. Svojim pisanim djelima, javnim istupanjima i poznatim govorima te političkom moći ti su ljudi ostvarili velik utjecaj na pobornike revolucije i preuzeli kontrolu postavši glavnim stratezima u daljnjim političkim manevrima. Karakteri takvih ličnosti su se dakako međusobno razlikovali, ali postoje određene osobine koje svako vodstvo mora posjedovati kako bi zbilja bilo dosljedno i dostojno, pa tako „*vodstvo mora posjedovati vještine u kritičnim trenucima: najvažnije su vještine agitacije, nasilja i administracije... Najbolji vođe moraju biti politički i agitacijski. Govorništvo, kitnjastost, akutna presuda... i odlučnost su prijeko potrebne. Uvjeti modernog društva*

²⁷ Primjerice intervencija SAD-a u Vijetnamu i El Salvadoru ili Rusije u Mađarsku i Čehoslovačku.

²⁸ Vidi: Tim McNeese, *Political Revolutions*, 23.

zahtijevaju da govorne vještine budu zamijenjene njihovim srodnim propagandnim vještinama²⁹.

Max Weber je u svom eseju *The Three Types of Legitimate Rule* iznio tezu o podijeli autoriteta u tri klase; tradicionalni autoritet čija legitimacija leži u svetosti nasljedstva i tradicije, legalno-racionalni autoritet koji počiva na vjeri u pravne i prirodne zakone, te karizmatičan autoritet, nazivan još i karizmatično vodstvo ili dominacija, koji se, dakako, vezuje uz inspirativnost i dinamičnost političke figure. S obzirom na prirodu svoga položaja, revolucionarni vođe ne mogu spadati u prve dvije kategorije, stoga je njihova uloga isključivo karizmatična. Prema Weberu, uz ovaj tip autoriteta se vezuju izvanredne individualne osobine koje u praksi okupljaju sljedbenike oko vlastite misije i vizije i tada one postanu zajedničke. Nerijetko se ovakvom vodstvu kada su na čelu društvenih i političkih pokreta pripisuju gotovo nadnaravne osobine, poput proroka ili gurua, što ih također čini i nestabilnima jer se prema tome njihova pozicija temelji isključivo na čvrstoći vjere i vjerovanja. Iz tog razloga karizmatični vođe moraju kontinuirano održavati postojani moralni utjecaj te osiguravati prosperitet svojim sljedbenicima, tj. pristašama. Iz tog proizlazi i važnost odnosa autoriteta s onima koji ga slijede.

Nestabilnost, točnije prolaznost karizmatičnog vodstva leži u procesu kojeg je Weber nazvao *rutinizacija*, koja nastupa kada karizmatični vođa preuzme ulogu vodećeg državnika čime se njegova uloga birokratizira i legalizira i on postane kombinacije drugih dviju kategorija autoriteta, tradicionalni i legalno-racionalni. U politici je karizmatični autoritet većinom povezan s diktaturom i autokracijom, a manifestira se uspostavom kulta ličnosti³⁰, kao što je to bio slučaj Sovjetskog Saveza po pitanju Lenjina, a kasnije i Staljina.

1.4. Teorije revolucije

U knjizi *Revolutions and Revolutionary Movements* DeFronzo je ponudio pregled glavnih teorija revolucije. Svih pet su u svoju strukturu uvrstile masovnu frustraciju kao jedan od najvažnijih faktora za izbijanje revolucije, ali je stupanj ili način djelovanja drugačije akcentiran. Zanimljivo je kako nijedna nije uvrstila permisivan svjetski kontekst kao utjecajan čimbenik, iako su neke spomenule važnost globalnog konteksta u odnosu među društvima, ali

²⁹ Vidi: Alfred DeGrazia, *Political Behaviour* (New York: Free Press, 1962), 283.

³⁰ Vidi: Max Weber, „The Three Types of Legitimate Rule“, *Berkeley Publications in Society & Institutions* 4 (1958).

i dalje nije prepoznat kao determinirajući. To može značiti kako taj faktor u slučaju socijalnih revolucija nije toliko odlučujući po pitanju samog uspjeha revolucije, već primjenjiviji na političke revolucije, pa zbog toga taj faktor ni neće biti uzet u obzir u analizi revolucionarnih primjerima u drugom dijelu rada.

Frustracijsko-agresijska teorija, kao što je očito iz samog imena, naglasak stavlja na masovnu frustraciju koja je proizašla iz sveopćeg nezadovoljstva situacijom u zemlji. Ova teorija uključuje *relativnu deprivaciju* s obzirom da podržava tezu kako je nezadovoljstvo izraslo iz jaza između očekivanih uvjeta, odnosno kvalitete života i onog koje ljudi stvarno proživljavaju. Analiza revolucije kakvu je ponudio Ted Gurr u *Why Men Rebel* bi se mogla vezati uz frustracijsko-agresijsku teoriju.

Sistemska teorija, kao i frustracijsko-agresijska, ima generaliziraniji pristup analizi revolucije. Masovna frustracija proizlazi onog trenutka kada društvene strukture prestanu biti efikasne i ispunjavati svoje najosnovnije funkcije, od ekonomskog i administrativnog funkcioniranja do (p)održavanja već uspostavljenih načela i vjerovanja. Prema objema teorijama, masovna frustracija je ključan okidač revolucije, uz postojanje unutarnje državne krize, ali ona može biti mirno prebrođena ukoliko se mase ne aktiviraju ili ostanu paralizirane pod represijom.

Treća je modernizacijska teorija koja stavlja naglasak na radikalnije promjene u društvu ostvarene u sferi tehnologizacije i ekonomskom upravljanju. Stvara se nova kritična masa koja je prethodno pokazivala političku nezainteresiranost, ali se aktivirala zbog nemogućnosti prilagodbe na nove uvjete koji ne ispunjavaju njihove zahtjeve. Zbog toga se stvara pritisak na vladajuće, a revolucija izbija u trenutku kada njihovi zahtjevi ostanu neostvareni ili zbog nemogućnosti, odnosno nesposobnosti vlade da ih ispuni ili ona to odbija učiniti. Ova teorija, doduše, ne postavlja dublje teze o tome koja je to točno kritična masa koja će nositi revoluciju i zbog čega niti o kojim ekonomskim gradacijama je riječ.

Strukturalna teorija je jedna od značajnijih teorija revolucije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, pa i danas. Ona stavlja naglasak na strukturu društva kao glavni izvor potencijalnih sukoba pod utjecajem socioekonomskih i političkih uvjeta, ali u tom procesu državnu administraciju ne doživljava kao pasivne elemente, već faktore koji direktno utječu na revolucionarne frakcije, a time i samu revoluciju. Kao predstavnica ove teorije, Theda Skocpol u *States and Social Revolutions* smatra kako je revolucija skup puno kompleksnijih međusobno isprepletenih i međuovisnih događaja nego što to ostale teorije revolucije priznaju. Zbog toga

zagovara stav kako revolucija „nastane“ u procesu djelovanja svih tih okolnosti, a nije „stvorena“, kritičnu masu čine različite grupacije koje su objedinjene zahvaljujući socioekonomskim i internacionalnim uvjetima, zbog čega nije homogena već institucionalno determinirana. Također, važni su i međuodnosi društva na globalnoj razini stvarajući internacionalne strukture.

Najutjecajnija teorija revolucije je upravo ona najstarija i najrazrađenija, a to je Marxova teorija revolucije. Ona, dakako, direktno proizlazi iz samog djela Karla Marxa i jasno nudi objašnjenje zašto bi proleterska revolucija trebala uspostaviti javni poredak temeljen na jednakosti i slobodi nakon kratkotrajne diktature³¹ većine nad manjinom. Prema Marxu revolucije nisu izolirani slučajevi nasilja ili sukoba već klasno utemeljeni pokret proizašao iz proturječna društvenih struktura nastalih kroz povijesni razvoj međuklasnog konflikta. Temeljni izvor toga konflikta proizlazi iz društvenog odnosa temeljenog isključivo na tržišnom interesu zbog čega se razvio sustav eksploatacije radničke klase od strane kapitalista/buržoazije. Masovna frustracija nastaje zbog centralizacije proizvodnih sredstava u rukama eksploatatora, čime se izazvao prekid veza između društvenih sila i društvenih odnosa proizvodnje. Kada materijalne sile proizvodnje postanu predmetom konflikta, točnije pitanje njihovog vlasništva (a ono je u rukama buržoazije), te veze pucaju, potencira se klasni sukob i dolazi do socijalne revolucije³². One su vođene samosvjesnom klasom, sada revolucionarnom (kao što je buržoazija u buržoaskoj, a proletarijat u socijalnoj revoluciji), i jednom kad uspiju transformirati način proizvodnje i klasnu dominaciju u nove društvene odnose u proizvodnji te političke i ideološke oblike uspostavom hegemonije revolucionarne klase u svrhu ostvarivanja društvenog progresa. Revolucija i marksizam idu ruku pod ruku i prilikom pristupa analize revolucije teško je zaobići tu teoriju koja je obilježila gotovo sva revolucionarna djelovanja dvadesetog stoljeća; moglo bi se reći da je svojevrsan klasik. Tu doduše leži i najveća razlika između ostalih teorija i marksističke – ona je jedina koja je nastala prije revolucije, točnije, ona je teorijski potkovala buduća revolucionarna djelovanja.

U knjizi *States and Social Revolutions* Theda Skocpol nudi drugačiji pregled teorija revolucije, pa ih tako umjesto pet navodi četiri. Agregacijsko-psihološka teorija naglasak stavlja na ljudsku psihološku motivaciju za sudjelovanjem u revoluciji kroz nasilje i/ili poziciju

³¹ Prema Hobsbawmu, izraz „diktatura“ kod Marxa se nije referirao na institucionalni oblik klasne vladavine, već sadržaja društveno funkcioniranja, vidi: Eric Hobsbawm, *Kako promijeniti svijet: Priče o Marxu i marksizmu* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2014).

³² Vidi: Karl Marx i Friedrich Engels, *Komunistički manifest* (Beograd: Izdanja Borbe, 1945) ili Karl Marx, *Kapital: Kritika političke ekonomije* (Beograd: Kultura, 1964).

opozicije. Teorija konsenzusa sustava vrijednosti revoluciju definira kao nasilnu reakciju unutar ideološkog pokreta na raspad društvenog sustava, a teorija političkog sukoba naglasak stavlja na sukob između vlade i organiziranih skupina u borbi za prevlast. I posljednja je, dakako, marksistička teorija revolucije.

Za potrebe ovog rada primjeri revolucija bit će analizirani prema marksističkoj teoriji. S obzirom da je revolucija u Rusiji svojim djelovanjem, programom i ciljem bila vođena marksističkom filozofijom, a sam Lenjin njen vrsni teoretičar, gotovo je prirodna odluka komentirati rusku revoluciju u svjetlu marksističke teorije revolucije. Također, i ostali će primjeri biti analizirani prema toj teoriji zbog same činjenice da je ruska revolucija postala snom gotovo svakog revolucionara u dvadesetom stoljeću, a pobjeda boljševika inspiracija za pokušaj ostvarivanja socijalističkih ideala na domaćem tlu, kako ćemo kasnije imati prilike vidjeti u primjerima Njemačke i Mađarske. Razlog tome nije isključivo zanesenost Oktobrom 1917., već i plan i djelovanje Komunističke internacionale usmjeren na postizanje globalne socijalističke revolucije. Koliko je bila realna situacija za tako ambicioznim ciljem i kako su Njemačka i Mađarska postale strateški važne točke za takvo što, bit će objašnjeno dalje u radu.

3. Revolucionarna Rusija

Oktobarska revolucija izazvala je preokret u političkoj konfiguraciji zemalja u Europi utvrđenoj u devetnaestom stoljeću. Francuska, koja je prethodno bila zemlja sinonim za revoluciju, izgubila je taj status nakon što je revolucija u Rusiji postala globalni fenomen, i tim više što je sama Francuska stala na stranu kontrarevolucionarnih snaga. Treba reći i kako Rusija nije izvela bilo koju revoluciju, već je postala simbolom socijalne revolucije kao temeljnog i najkonkretnijeg oponenta zapadnjačkog kapitalizmu. Lijeve frakcije koje su se formirale u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, a u dvadesetom postale ključna opozicija carskom režimu, bile su glavni i najbrojniji nositelji marksističke misli s jasno usmjerenim djelovanjem ka stvaranju države temeljene na socijalnoj jednakosti i društva oslobođenog od buržoaske eksploatacije. Zbog izuzetnog poznavanja teorije marksizma, Lenjinova praktična primjena istog je dobila njegovo ime, mada kao i čisti marksizam, lenjinizam je također identificirao imperijalističku ekonomiju kao fokus ekonomskih i socijalnih problema velike većine društava u svijetu te ponudio njihovo rješenje – svjetsku socijalističku revoluciju.

Govoreći o revolucionarnim previranjima u Rusiji 1917. godine neminovno je spomenuti i događaje iz 1905. Osim što se time može povući paralela između okolnosti i aktera tih dviju revolucija, neizbježno se dolazi do zaključka kako je 1905. godina zapravo bila uvertira u događaje koji će uslijediti fatalne 1917., te uokviruje revolucionarnu sliku u Rusiji s početka dvadesetog stoljeća. Iako, već i tada je Rusija izgradila svoju revolucionarnu tradiciju, polako preuzevši francusku ulogu na tom polju.

Prema Adam B. Ulamu u knjizi *The Bolsheviks*, ruska revolucionarna tradicija započinje još 1825. godine kada je u Sankt Peterburgu par tisuća vojnika predvođenih njihovim časnicima ustala protiv imenovanja Nikolaja I. za cara. Kako se taj ustanak dogodio 26. prosinca (decembra), dobio je naziv *decembarski ustanak*, a njegovi sudionici prozvani *decembristima*³³. Iako ona nije direktno povezana sa događajima na početku dvadesetog

³³ Urotnici su proizašli iz tajnog vojnog udruženja *Savez spasenja* ili *Društvo istinskih i vjernih sinova domovine*, koje se proširilo Rusijom nakon Napoleonskih ratova. Nakon što je Aleksandar I. nenadano umro, a službeni nasljednik i njegov stariji brat Konstantin odbio prijestolje u ime trećeg brata Nikolaja, skupina časnika je pokušala izvršiti *coup d'état* zavevši mlade vojnike lažima kako je Nikolaj zapravo uzorpirao prijestolje i utamničio Konstantina. Ustanak je naposljetku propao, a vođe su bili vješani što je ujedno bilo i posljednje vješanje u Carskoj Rusiji. O tome vidi više u: Anatole Gregory Mazour, *The First Russian Revolution, 1825* (Chicago: Stanford University Press, 1961).

stoljeća, taj je ustanak obilježio raskid između naroda i vlasti i otvorio ranu koja nikad neće u potpunosti zarasti i koja je postavila temelje za događaje 1917., a prije toga i 1905. godine.

O ovoj potonjoj revoluciji sam Trocki je komentirao kako je to bila „*generalna proba*“ za revoluciju 1917. godine³⁴. Svi uvjeti koji su pokrenuli val nezadovoljstva onda, postojao je i dvanaest godina prije: ogorčenost neuspjehom u ratu, sve veće neprijateljstvo prema monarhiji od strane obrazovanih klasa, nemiri među seljaštvom te radništvo na ulicama koje protestira sa crvenim zastavama u rukama. Zapravo, nasilje koje je eskaliralo u siječnju 1905. godine se vrlo jasno dalo anticipirati. Čak su i ubojstva carskih dužnosnika bili gotovo pa mirno prihvaćeni u javnosti, dok je ubojstvo ministra unutarnjih poslova Viacheslava von Plehvea od strane Socijalnih revolucionara 1904. godine bilo prihvaćeno s olakšanjem ako već ne oduševljenjem³⁵. Također, prethodno toj revoluciji je stasala nova klasa, predstavnik radničkih pokreta, koja se zapravo, iako ne toliko brojna, disproportionalno koncentrirala u glavnim ruskim industrijskim središtima te industrijskim postrojenjima, a riječ je dakako o industrijskom proletarijatu.

U valu nizanja gubitaka u ratu s Japanom 1904. godine, društveni nemir je okupio sve staleže u Rusiji što je dovelo do toga da je krajem iste godine Sveruski zemaljski kongres zahtijevao od cara nekoliko ustupaka: uvođenje građanskih sloboda, jednakost svih klasa i nacionalnosti te nacionalno reprezentativno tijelo, uz radnička potraživanja na ekonomskom i političkom planu, prvenstveno legalizaciju sindikata. Car Nikolaj II. je odgađao ispunjenje tih zahtjeva, dijelom zbog zaokupljenosti sa svojim privatnim problemima, ali i vjerujući kako je on zapravo u potpunosti zaštićen autoritet te narod ni ne pomišlja mijenjati, a još manje rušiti njegov autokratski režim.

Dana 9. siječnja, odnosno 22. prema gregorijanskom kalendaru, tisuće se radnika predvođenih aktivističkim pravoslavnim svećenikom Georgom Gaponom uputilo na miran prosvjed ispred Zimske palače kako bi caru predstavili peticiju i pozvali ga na suradnju. Međutim, miran prosvjed pretvorio se u masakr kad je prema carevom nalogu vojska postavljena oko palače otvorila vatru na prosvjednike. Taj je događaj ostao zapamćen kao Krvava nedjelja. Uskoro su se nasilje i seljački ustanci proširili zemljom, a bili su potpomognuti i pripadnicima vojske i mornarice koji su ustali u poznatoj Potemkinovoj pobuni u lipnju 1905. Vrhunac te revolucije dogodio se u listopadu iste godine, započevši

³⁴ Vidi: Theda Skocpol, *States and Social Revolutions*, 94.

³⁵ Vidi: Adam B. Ulam, *The Bolsheviks* (New York: Collier Book, 1965).

željezničkom pobunom pokret je prerastao u opći politički ustanak. Također, te su godine u Sankt Peterburgu industrijski radnici osnovali Sovjet radničkih deputata koji su bili pretežito pod utjecajem menjševika.

Kako bi spriječio daljnje bujanje nasilja, car Nikolaj II. je Oktobarskim manifestom predstavio niz reformi koje su umirile masu, točnije, udovoljivši pretežito zahtjevima liberalne buržoazije, kapitalista i obrazovane klase, radništvo i seljaštvo koji su htjeli nastaviti s revolucijom su ostali bez podrške srednjeg i višeg staleža. No, naposljetku car nije ispunio sva svoja obećanja ili je ciljano prenamijenio neke reforme, pa je tako primjerice tzv. Stoljipinova zemljišna reforma zapravo osigurala porast bogatih seljaka zemljoposjednika, kulaka, kako bi spriječio daljnje širenje revolucionarnih ideja u selima, a po pitanju osiguravanja glasovanja za Dumu je našao načine kako da pogotovo revolucionarno sklonim elementima u zemlji ospori to pravo³⁶. Na kraju je revolucija prisilno ugušena tamo gdje su još trajali ustanci do 1907. godine, a car je s vremenom ponovno uspostavio diktaturu.

U to su vrijeme Socijaldemokrati još uvijek bili na margini, što je i utjecalo na rascjepkanost ustanika. Dok su još trajale organizacije oko podizanja revolucije, u kojima je također sudjelovala i vojna elita podsjećajući na onu iz 1825. godine, boljševici su mogli garantirati za tek nekoliko stotina ljudi koje će biti u mogućnosti mobilizirati, dok su Socijalisti-revolucionari govorili o deset tisuća³⁷. Razlog tome je što još uvijek nisu uživali povjerenje mase, a dosta su si i sami odmagali u otvorenim međusobnim razmiricama na programskom i organizacijskom planu na relaciji boljševici-menjševici, koje su potencijalnim simpatizerima izgledale smiješno i nepotrebno s obzirom na veće probleme koje je predstavljala careva autokracija. Lenjinu je također ova revolucija poslužila kao lekcija. Inače nesklon spontanom i nekontroliranom revolucionarnom žaru radničkog pokreta kakav je nastao 1905. godine, izrazio je veliku sumnju u njen uspjeh. K tome mu je i nedostajala stabilna i čvrsta organizacijska podloga kao početak, što boljševici, kako je već rečeno, u ono vrijeme nisu bili. Stoga je on za vrijeme događanja u Rusiji, u travnju 1905. godine sazvao sastanak svojih pristaša u Londonu, koji iako je bio dosta pompozno najavljen kao Treći kongres Socijaldemokratske radničke partije, nije okupio menjševike koji su u Ženevi održavali vlastito okupljanje. Iako je odlučeno da se partija neće razilaziti, na tom je kongresu izglasan potpuno boljševički Centralni Komitet. Međutim, Lenjin je i

³⁶ Vidi: James DeFronzo, *Revolutions and Revolutionary Movements*.

³⁷ Vidi: Adam B. Ulam, *The Bolsheviks*, 218.

onda izrazio sumnju, točnije nemogućnost postizanja socijalne revolucije te izjavio kako bi iznevjerili ruski proletarijat da su morali dati takvo obećanje i učinili istu pogrešku kao Socijal-revolucionari. Ono što je maksimalno Lenjin očekivao da će se ostvariti revolucijom 1905. jest uspostava režima liberalne buržoazije, a klasni sukobi između buržoazije i proletarijata će se dogoditi tek pod novim političkim okolnostima.

Dakle, ova je revolucija podbacila iz nekoliko razloga. Veliki broj ustanaka koji je izbio po cijeloj Rusiji bio je van kontrole revolucionarnih vođa i njihovih stranaka, stoga su više-manje djelovali zasebno i time ih je bilo lakše ugušiti. Nadalje, ustupke koje je car napravio liberalnoj buržoaziji Oktobarskim manifestom je dodatno oslabila strukturu ustanika odcijepivši srednju i višu klasu od radnika i seljaka. I na kraju, iako je jedan dio pripadnika vojnih snaga stao uz ustanike, veći dio njih je ipak ostao lojalan caru. No, upravo je zbog toga revolucija ostala „visjeti u zraku“, a nezadovoljstvo mase samo privremeno utišano, te se čekao novi povoljniji trenutak za djelovanje i ostvarivanje prava na slobodu i jednakost u besklasnom društvu, a takvom se pokazala 1917. godina.

2.1. Februarska revolucija

Prvi svjetski rat je bio rat kapitalističke političke elite. Njegov povod leži u nastojanjima uspostave dominacije u što više zemalja „trećeg svijeta“ kako bi se iskoristili tamošnji resursi u svrhu vlastitog ekonomskog prosperiteta i tako održalo visoko na ljestvici u imperijalističkom natjecanju među velikim silama. Također, a to je razlika od prethodnih sukoba iz devetnaestog stoljeća, nacionalizam je potencirao međuetničko neprijateljstvo. Takva vrsta sukoba bila je nepojmljiva za sve lijeve frakcije u Rusiji, doživjevši to kao nametnut rat protiv svoje braće iz radničke klase drugih zemalja. Međutim, među socijalistima jedino su boljševici ostali dosljedni takvom stavu i prozvali kapitaliste za pokolj koji su izazvali u četiri godine rata.

S obzirom da se situacija u zemlji nije bitno ili uopće popravila od 1905., vojna mobilizacija je stvari dodatno pogoršala. Rat je iscrpio i ono malo što je ruskom narodu ostalo, pogotovo radništvu i seljaštvu. Rusija se suočila s novim vojnim gubitcima te ekonomskim i administracijskim kolapsom, pa je nekakav prirodan slijed događaja bila revolucionarna 1917. Ljudstvo mobilizirano u rat je brojalo petnaest milijuna, većinom iz nižih slojeva, što je ostavilo zemlju gotovo kompletno bez industrijske i agrarne radne

snage. To nije proizvelo samo deficite u opskrbi vojske već je i nemobilizirano stanovništvo trpjelo nestašicu hrane, država jednostavno nije imala ekonomsku strukturu da izdrži tolika izdavanja. Od početka Prvog svjetskog rata do 1917. godine, plaće radnika nakon što ih je pojela inflacija spale su na trećinu vrijednosti koju su imale u predratnom periodu, većinom uzrokovano porastom cijena osnovnih potrepština³⁸. Uz takvu situaciju na domaćem terenu, Rusija je još brojala poraze u sukobima s Njemačkom što je stanovništvo dodatno ozlojedilo jer su ljudski gubici na bojištima dostizali visoke brojke: milijuni su ih pogibali, bivali ranjeni ili zarobljeni. Brzo je Rusija ostala bez profesionalnih vojnih časnika koji su bili zamijenjeni dovoljno vojno sposobnim civilima iz pričuvnih jedinica dodijelivši im promaknuća, a to je nakon nekog vremena dovelo do toga da je struktura vojske polako prestajala biti profesionalna carska vojska, lojalna vladaru i vođena konzervativnim snagama.

Razloga za revoluciju, kako smo već vidjeli, postojalo je i prije ulaska u rat. Car Nikolaj nije imao nikakvu kontrolu nad novonastalom situacijom u vidu negiranja zahtjeva mase, ali i sve češće privilegirane klase, da učini neke ustupke i uvede liberalnije mjere u opticaj. Međutim, svako diranje u autokraciju za njega je bilo nezamislivo, stoga se kritična masa neizbježno formirala među radnicima, seljacima, vojnicima i mornarima koji su izabrali Sovjete kao svoje predstavničko tijelo i od njega tražili da provede promjene i organizira revolucionarni ustanak.

Dugo očekivana eksplozija poznata kao Februarska revolucija dogodila se 23. veljače u Sankt Peterburgu, odnosno 8. ožujka prema gregorijanskom kalendaru, i zapravo trajala svega tjedan dana. Devedeset tisuća prosvjednika izašlo je na ulice grada nakon što je vlada racionirala brašno i kruh i time produbila nestašicu hrane, a već idućeg dana su brojili dvjesto tisuća³⁹. Prvotno je došlo do spajanja dvije grupe prosvjednika, žena iz radničke klase koje su obilježavale Međunarodni dan žena i radnika i radnica iz notorno militantnog Putilovog pogona za preradu metala koji su se organizirali u generalni štrajk zbog objave poduzeća kako otpušta sve radnike. Ono što je demonstracije preoblikovalo u revoluciju je bilo ponašanje vojske. Kad je car naredio vojsci da pritekne u pomoć policijskim snagama ugušiti pobunu, vojska je to odbila i stala na stranu pobunjenika. Sve do tog trenutka ova revolucija se nije pretežito razlikovala od one iz 1905. godine i to je bila prekretnica koja je dovela do raspada carevog režima; njegove glavne snage represije su ustale protiv njega.

³⁸ Vidi: James Defronzo, *Revolutions and Revolutionary Movements*.

³⁹ Vidi: Adam B Ulam, *The Bolsheviks*, 314.

Ovo se može objasniti upravo onim bezumnim gubljenjem ljudskih života na frontu koje je rezultiralo zamjenom profesionalnih vojnika i časnika sa pripadnicima nižih klasa koje su trpjele najveći teret careve svojeglavosti u očuvanju autokracije pod svaku cijenu.

Do 27. veljače (14. ožujka) Sovjet radničkih i vojničkih deputata Petrograda⁴⁰ preuzeo je kontrolu nad gradom i car je ubrzo bio prisiljen abdicirati. Prvo je to htio to učiniti u korist svoga sina carevića Aleksandra, a zatim brata Mihajla koji se odrekao prijestolja uvidjevši kako neće imati nikakvu podršku kao vladar. Naposljetku se Rusko Carstvo raspalo i zamijenjeno je republikom koja to službeno nije ni bila s obzirom da se Ustavotvorna skupština sastala tek u siječnju 1918. godine.

Ovakva situacija uzrokovala je politički vakuum iz razloga što carski režim nije bio zamijenjen jednim autoritetom koji je imao bezuvjetnu podršku naroda već je nastalo dvovlašće. Privremena vlada koja je stvorena od dijela pripadnika prethodne carske vlade, Dume, se proglasila nositeljem vlasti i povjerenikom revolucije dok se Ustavotvorna skupština ne sastane i izglasa novi ustav. No istovremeno, sovjeti koji su počeli nicati cijelom zemljom kao predstavnici nižih klasa su smatrali kako imaju pravo nadgledati rad Privremene vlade, provincijskih zemstva i općinskih duma, dakle svih onih tijela u kojima većinsko predstavništvo čine buržoazija, zemljoposjednici i privilegirani. Tako je drugi centar političke vlasti postao Petrogradski Sovjet koji je okupio sve one isključene iz ruske narodne politike. Ubrzo je postalo jasno kako Privremena vlada ovisi o podršci Sovjeta te se od travnja 1917. ona sastojala od koalicije „stare garde“ sa menjševicima i socijalnim revolucionarima.

Već su se tada počeli stvarati uvjeti za novu revoluciju zbog neefikasnosti vladajućih da riješe neke probleme zbog kojih je do prethodne i došlo. Željeznički sustav još uvijek nije bio osposobljen da ispuni sve zahtjeve simultano – transport hrane u gradove, prijevoz materijala u industrijske pogone, opremanje vojnika na bojišnici, prijenos ranjenih i dr., što je dovelo do novih pobuna željezničara i sindikata koji su dodatno otežavali rad i uvođenje nekih novih mjera. I ono najglavnije, Rusija je još uvijek bila u ratu. Liberali nisu htjeli odustati od rata tako lako u ime savezništva sa zapadnim silama, koje su pružale financijsku

⁴⁰ Prvotno nazvan Sankt Peterburg po caru Petru Velikom koji ga je i osnovao 1703., 1914. godine je preimenovan u Petrograd jer je prijašnje ime bilo previše njemačko, zatim je 1924. nakon Lenjinove smrti njemu u čast preimenovan u Lenjingrad, a 1991. je vraćeno staro ime, Sankt Peterburg.

podršku upravo pod uvjetom da Rusija ostane u ratu⁴¹. Međutim, ekonomija je već bila ozbiljno narušena, a radništvo i seljaštvo je još uvijek potraživalo svoje plaće i zemlju.

U tom su valu nezadovoljstva stasali boljševici. Lenjin i njegova stranka su puno bolje mogli prepoznati želje mase i uokviriti ih u politički program koji im je naposljetku donio glasove. U zanosu dokazivanja spremnosti boljševika da preuzmu vlast i poprave ono što Privremena vlada nije uspjela napraviti, na željezničkom kolodvoru u Finskoj, gdje je još uvijek bio u egzilu, Lenjin je uzviknuo poznatu parolu „*sva vlast sovjetima*“ i pozvao na socijalnu revoluciju⁴². Broj boljševika je počeo ubrzano rasti pa je tako od svega nekoliko tisuća pristaša u ožujku 1917. njihov broj do ljeta porastao na 250 000⁴³. Unatoč tome što je stranka izbačena u ilegalu nakon neuspjelog pokušaja podizanja ustanka u lipnju, kada je Trocki s još nekoliko boljševika pritvoren, njena zastupljenost među radništvom nije jenjavala i dalje je predvodila ideju preuzimanja vlasti od strane proletarijata. Lenjin je još u travnju izdao tzv. *Aprilske teze* u kojima, osim što zagovara rušenje buržoaskog ekonomskog sistema kroz socijalnu revoluciju, ukazuje na problem suradnje sa Privremenom vladom koju upravo čine povlašteni i buržoazija i to koči prelazak u drugi stadij revolucije, a to je preuzimanje vlasti od strane proletarijata i seljaka preko sovjeta.

U samoj Privremenoj vladi došlo je do nekih zaokreta. Aleksandar Kerensky, vođa socijalnih revolucionara, potpredsjednik Privremene vlade i jedan od glavnijih ličnosti februarske revolucije, postavio je na poziciju vrhovnog vojnog zapovjednika Lavr Kornilova, čovjeka poznatog po vojnim uspjesima i „lavljem srcu“, da slomi boljševike i ukloni pokroviteljstvo sovjeta nad Privremenom vladom. Drugim riječima, da predvodi kontrarevolucionarne snage na Petrograd. Međutim, zbog krivog tumačenja Kerenskijevih namjera i nerazumijevanja političkih intriga kojima je Kerensky vješto manevrirao, Kornilov se našao u situaciji da upravlja vojnim snagama protiv samog Kerenskog. Na kraju je general zaustavljen i stavljen u pritvor, a Kerenskijeva slabost i nevičnost poziciji lidera je bila razotkrivena, što su boljševici iskoristili. Tim je događajem legitimitet i podrška Privremenoj vladi nepovratno izgubljena, a Petrogradski Sovjet je postigao pro-boljševičku većinu na čelu s Lavom Trockijem⁴⁴. Uskoro su boljševici prevagnuli i u Moskvi i drugim većim industrijskim gradovima i postalo je pitanje vremena kada će Centralni izvršni

⁴¹ Vidi: Theda Skocpol, *States and Social Revolutions*.

⁴² Vidi: Roj A. Medvedev, *Oktobar 1917* (Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“, 1986), 50.

⁴³ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes* (London: Abacus, 1994), 61.

⁴⁴ Vidi: Adam B Ulam, *The Bolsheviks*.

komitet izabran od strane esera i menjševika biti svrgnut, a Lenjin i boljševici postati jedini pravi predstavnici proletarijata. Zbog toga je iduća revolucija trebala biti dobro isplanirana.

2.2. Oktobarska boljševička revolucija

Propast Privremene vlade je bila sad već i više nego očita. Njena rukovodeća pozicija bila je naveliko poljuljana samim time što je ovisila o priznanju Petrogradskog Sovjeta te spremnosti vojske na suradnju. Svoju je slabost pokazala najviše kada se u kolovozu morala obratiti revolucionarnim snagama u Petrogradu da spriječi Kornilovljev pokušaj *coup d'état*. Njene odluke su dodatno rušile njen kredibilitet. Ostanak u ratu je zasigurno jedna od težih grešaka, kao i odbijanje provođenja ekonomske reforme uključujući redistribuciju zemlje seljacima što je odgađala upravo do nakon završetka rata. Također je odgađala glasovanje za Ustavotvornu skupštinu.

Ekstremno nezadovoljstvo koje je vlada izazvala u narodu bilo je stoga apsolutno objašnjivo, a boljševici su tom situacijom najviše profitirali. Dobili su podrške sindikata kojima su dominirali menjševici, a podržala ih je i frakcija Lijevih socijalista-revolucionara koji su, kao dio stranke esera, imali najveći utjecaj na seljačke pokrete. Koliko su stvari išle na ruku boljševicima najbolje opisuje komentar Erica Hobsbawma kako „*kad je došao trenutak, vlast nije trebala biti preuzeta koliko pokupljena. Više je ljudi nastradalo tijekom snimanja Einstanovog velikog filma Oktobar (1927) nego što ih je bilo ozlijeđeno za vrijeme stvarnog preuzimanja Zimske palače 7. studenog 1917. godine*“⁴⁵.

Tijekom rujna 1917. Lenjin je ulagao velike napore u objedinjavanju boljševika oko toga kad i kako preuzeti vlast. U svojim pamfletima je dokazivao kako je krajnji trenutak da to učine jer je ključno pitanje tko će to učiniti umjesto njih i zapravo se onda ne razlikuju od nerevolucionarnih stranaka. Vojne kontrarevolucionarne snage su već u pokretu, a Privremena vlada će ukoliko se nađe u situaciji predaje vlasti radije ju prepustiti njemačkoj vojsci, koja se u tom trenutku nalazila blizu Petrograda, nego sovjetima. Ako boljševici ne iskoriste trenutak, nastat će anarhija koja će biti veća i jača nego što su to oni trenutno⁴⁶.

⁴⁵ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*, 62.

⁴⁶ Ibid.

Vojno-revolucionarni komitet je bila glavna organizacija boljševika iz koje su pripremali i vodili oružanu pobunu protiv Privremene vlade⁴⁷. Glavni čovjek u organizaciji ove revolucije je bio Lav Trocki koji je noć prije ustanka, saznajući kako je u Petropavlovskoj tvrđavi uskladišteno velika količina vatrenog oružja, otišao tamo nakon što je delegat vojno-revolucionarnog komiteta izbačen od strane ne-boljševičkih vojnika, održao govor i učinio cijeli garnizon pro-boljševicima koji su potom dodijelili revolucionarima vatreno oružje⁴⁸.

Ustanak je započeo 25. listopada 1917. i poklopio se sa danom održavanja Drugog Sveruskog kongresa sovjeta. Pod Trockijevim zapovjedništvom naoružani radnici (Crvena garda) praćeni vojskom i mornaricom okupirali su u Petrogradu centre za komunikaciju i transport, vladine zgrade i carevu Zimsku palaču, sada sjedište Privremene vlade. S obzirom da je većina vojnih snaga bila na strani ustanika jedva da je došlo do nekih sukoba. Kerenski je pobjegao iz grada s nadom da će s fronta dovući vojsku koja će suzbiti revolucionare, međutim to se nije dogodilo s obzirom na koliko mali broj pristaša je imao u datom trenutku.

Do kraja dana Zimska palača je osvojena, a Drugi Sveruski kongres sovjeta je počeo svoje zasjedanje s objavom o kraju Privremene vlade. Na toj je sjednici donesen „Dekret o miru“ koji je pozivao sve zaraćene narode i njihove vlade na provođenje demokratskih i pravednih mirovnih pregovora bez aneksija i reparacija. Također se osudila tajna diplomacija i pozvalo na otvoreno vođenje pregovora „pred očima naroda“. Na tom je kongresu osnovana i privremena revolucionarna vlada – Sovjet narodnih komesara (Sovnarkom)⁴⁹.

Odluke te sjednice su se pokazale vrlo važnima i na internacionalnom planu. Na temelju tih odluka Sovnarkom je sa Sveruskim centralnim izvršnim komitetom priznao neovisnost Finske i Poljske te je donesena „Deklaracija prava naroda Rusije“ kojom se priznavalo pravo naroda na samoodređenje te ukinulo bilo kakvo ugnjetavanje na nacionalnoj osnovi i svi (nametnuti) ugovori s kolonijalnim ili zemljama zavisnima o Rusiji⁵⁰. Tu je Dan Diner u knjizi *Razumjeti stoljeće: Općepovijesno tumačenje* povukao jednu jako zanimljivu paralelu – vanjska politika Sjedinjenih Američkih Država. One su ušle u svjetski ratni

⁴⁷ Ironično je to što su komitet stvorili menjševici kako bi mogli organizirati obranu Petrograda od potencijalnog napada njemačke vojske.

⁴⁸ Vidi: Adam B. Ulam, *The Bolsheviks*.

⁴⁹ Vidi: Enrico Cravetto, *Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914-1936)* (Zagreb: Europapress holding, 2008).

⁵⁰ Vidi: Roj A. Medvedev, *Oktobar 1917*.

sukob kad je Rusija iz njega izašla pod pritiscima februarske revolucije. S obzirom da je Rusija u to vrijeme još uvijek bila autokratsko carstvo, SAD-u koji je bio mesijanski nositelj demokracije takav savez unutar Antante je bio proturječan. Čak štoviše, na postignuća Februarske revolucije SAD je gledao blagonaklono, što se ne može reći za događanja u Oktobarskoj revoluciji i djelovanju boljševika. No, ono što je svakako interesantno jest relacija na liniji Lenjin – Wilson. U svojim proglasima i javnim istupanjima njih dvojica zapravo nisu imali toliko različita gledišta koliko bi se moglo zaključiti na prvi pogled, razlikovali su se samo u ideološkom predznaku. I jedan i drugi su pozivali na univerzalne vrijednosti koje bi trebalo uspostaviti na globalnoj razini, s tim da je kod Lenjina to bila svjetska revolucija, a kod Wilsona svjetska demokracija. Također, odluke donesene u Rusiji neposredno nakon oktobarske revolucije neodoljivo podsjećaju na Wilsonovih „Četrnaest točaka“ koje su, kada se bolje pogleda, bile njegova verzija dekreta o miru, a donesene su dva mjeseca nakon sovjetske verzije. Ideje su bile iste, pravo naroda na samoodređenje, prokazivanje tajne diplomacije i priznavanje suverenosti kolonija.

Preuzimanje vlasti po boljševike ipak nije išlo onako glatko kako su očekivali. U Petrogradu, Moskvi i drugim većim industrijskim gradovima nisu imali nikakvih pretjeranih problema u osvajanju vlasti. Međutim, na selu je ipak bila drugačija situacija s obzirom na to da su eseri i dalje uživali podršku seljaka. Unatoč donošenju „Dekreta o zemlji“ na Drugom Sveruskom kongresu sovjeta kojim se seljaštvo htjelo povezati sa revolucijom, njihova borba je ipak tekla drugačije nego ona u gradovima, čak se i intenzivirala nakon sjednice kongresa, ali njihova privrženost eserima se nije smanjivala. Zbog toga na sazivu sjednice za Ustavotvornu skupštinu 12., odnosno 25. studenog 1917. boljševici nisu odnijeli većinu kako je bilo očekivano već upravo Socijalisti-revolucionari. No problem je bio u slijedećem; za vrijeme i neposredno nakon oktobarske revolucije došlo je do razlaza esera na lijeve i desne frakcije, pri čemu se lijeva priključila sastavu Sovnarkoma, a desna našla u opoziciji uz bok sa kontrarevolucionarnim i antiboljševičkim snagama. Kada se sastavljao spisak kandidata za Ustavotvornu skupštinu dominirali su pripadnici desnih frakcija, što je na kraju i dovelo do toga da je većina mandata u Ustavotvornoj skupštini dodijeljena upravo njima. Na prvoj sjednici Ustavotvorne skupštine 5., to jest 18. siječnja 1918. odbijen je prijedlog Sveruskog Centralnog izvršnog komiteta da se prihvati „Deklaracija o pravima radnog i eksploatiranog naroda“ te je osporena legalnost Sovnarkoma⁵¹. Zbog tih su poteza

⁵¹ Vidi: Roj A. Medvedev, *Oktobar 1917.*

boljševici napustili Ustavotvornu skupštinu i već do idućeg dana je Sovnarkom usvojio dekret o njenom raspuštanju.

Nekoliko dana poslije na Trećem kongresu Sovjeta prihvaćena je prethodno odbačena „Deklaracija o pravima radnog i eksploatiranog naroda“, iz vlade sovjeta izbačena riječ „privremena“ te izabran novi sastav Sveruskog Centralnog izvršnog komiteta u kojima boljševici i lijevi eseri daleko premašuju broj ostalih stranačkih zastupnika, s time da su boljševici zauzeli prvo mjesto⁵². No, daleko od toga da se situacija u državi primirila sad kad su boljševici u potpunosti preuzeli vlast nad zemljom.

2.3. Građanski rat 1918.-1920.

Ekonomska kriza se dodatno produbila zbog ponovne pojave gladi i zaoštavanja odnosa sa seljacima koji nisu htjeli predati žito bez odgovarajućih naknada, vojska postupno napušta front i sve je više dezerterstva, a istovremeno njemačka vojna prijetnja je i dalje prisutna. Politički program boljševika od početka je sadržavao izlazak Rusije iz rata, stoga je sada bilo krajnje vrijeme da se započnu pregovori s Njemačkom koja je praktički pred vratima. Kao predstavnik naroda Rusije, Trocki je s Njemačkom sklopio sramotan mir nakon čega je dao ostavku na mjesto komesara vanjskih poslova⁵³. Tim je mirom odvojena Poljska, baltičke provincije, Ukrajina te južni i zapadni dio Rusije. Takve katastrofalne posljedice po Rusiju navele su lijevu frakciju esera da napusti sovjetsku vladu i stane na stranu seljaka koji su se borili protiv boljševičke agrarne politike. Zbog sve većih neslaganja s odlukama boljševičkih lidera u Rusiji je uslijedio građanski rat kontrarevolucionarnih i antiboljševičkih snaga protiv Sovjeta.. Kako bi se suočili s ogromnim poteškoćama koje su nastale i uspjeli održati na vlasti, boljševici su se okrenuli organiziranom sustavu prisile pri čemu je najveću ulogu odigrala Čeka⁵⁴.

⁵² Ibid.

⁵³ Prilikom odlučivanja o imenima rukovodećih pozicija u novoj državi, ministri su odbačeni kao direktna poveznica na carski režim i gospodu bogato odjevenu u kapute s epoletama. Stoga se Trocki dosjetio naziva narodnih komesara što je Lenjin odmah prihvatio.

⁵⁴ Čezvičajnaja komisija, politička policija osnovana još u 20. prosinca 1917. godine na sjednici Sovnarkoma kako bi se borila protiv kontrarevolucionarnih snaga i sabotaza. Za njenog predsjednika je postavljen Feliks Džeržinski. Naoružana Čeka je bila direktno pod autoritetom centralnih partijskih vođa i zapravo je imala odriješene ruke u vršenju svojih akcija, na kraju je jedino svoje izvještaje morala predati Vijeću narodnih komesara i Centralnom izvršnom komitetu. Prvotna uloga u likvidiranju sigurnih i potencijalnih protivnika sovjetskog režima se ubrzo proširila i na jačanje administrativne kontrole te provođenje ekonomskih odluka nove vlasti.

Antiboljševičke snage su predvodili bivši carski oficiri organizirani u „Bijelu armiju“, financijski i vojno potpomognutima od strane Saveznika. No opoziciju boljševicima su sada činili i konzervativna frakcija esera koji su htjeli uspostaviti paralelnu revolucionarnu vladu te anarhisti koji su odbacivali bilo kakav centralizirani oblik vlasti, bio u pitanju caristički ili boljševički režim. Boljševici su na to odgovorili svojom improviziranom vojnom snagom, Crvenom armijom, osnovanom na inicijativu Trockog. U početku je vojska sačinjavala stotine tisuća industrijskih radnika i članova Komunističke partije, a Trocki je ostao u ulozi karizmatičnog i energičnog vođe koji je Crvenu armiju centralizirao, disciplinirao i profesionalizirao. Broj crvenoarmejaca je stalno rastao te je na kraju građanskog rata, kada su boljševici porazili kompletne snage Bijele armije i ostalih antiboljševika iznosio preko pet milijuna⁵⁵.

Boljševici su i ovaj puta izašli kao pobjednici i jači nego ikad. Razlog neuspjeha antiboljševičkih snaga ležao je u rascjepkanosti frakcija koje su imale međusobno vrlo različite interese. Pogotovo je Bijela armija odbijala seljaštvo od bilo kakvog pružanja pomoći, prvo jer su zalagala da se konfiscirana zemlja vrati zemljoposjednicima i Crkvi, a drugo, njihovo je ponašanje prema civilnom stanovništvu bilo gore nego ono Crvene armije. I zadnje, postojale su opravdane sumnje Zapadnih sila kako njihovi buntovnički redovi u vojsci i mornarici nisu sigurne linije protiv boljševika koji u to, ali ni bilo koje drugo vrijeme, nisu zaboravljali vršiti svoju propagandnu dužnost.

Tako je Sovjetska Rusija preživjela, a boljševici su neočekivano uspjeli zadržati vlast unatoč godinama krize i katastrofe, njemačke vojne prijetnje i sramotnog separatnog mira, pobune na selima, kontrarevoluciju, građanski rat, strane vojne intervencije, glad i ekonomski kolaps. Uzevši sve to u obzir, teško je za povjerovati kako boljševici nisu uživali veliku podršku u narodu ili da je rukovodstvo bilo nesposobno i odveć improvizirano. Revolucija je ipak preživjela, a Sovjetska Rusija je stasala u jednu od vodećih svjetskih sila i zemlju bez koje Drugi svjetski rat ne bi završio pobjedom Savezničkih sila.

2.4. Boljševici – ideal revolucionarstva

Hobsbawm u *The Age of Extremes* smatra kako je boljševička revolucija uspjela iz tri razloga: prvi je taj da ju je predvodila jedinstvena i snažna sila strogo orijentirana na

⁵⁵ Vidi: James Defronzo, *Revolutions and Revolutionary Movements*, 48.

izgradnju države, sadržana od šesto tisuća organiziranih i discipliniranih članova centralizirane Komunističke partije (Radničke komunističke partije boljševika). Partije koja je pod pokroviteljstvom Lenjina od 1902. nadalje bila stalno prisutna ozbiljna opozicija, okupljajući simpatizere i šireći beskompromisne socijalističke vrijednosti. Tijekom dvadesetog stoljeća svaka revolucionarna vlada se ugledala na njih i nastojala u svoju strukturu uvrstiti neke od njihovih principa. Drugi razlog uspjeha je to što su boljševici bili jedina vlada koja bila sposobna i željna održati integritet ruske države i spriječiti ono što se dogodilo Austro-Ugarskoj i Osmanskom Carstvu. Zbog toga su boljševici imali široku podršku, među kojima je jedna od važnijih ona vojna bez koje Crvena armije ne bi postala onako snažna i disciplinirana sila da su njene redove punili isključivo militantni radnici. I treći je razlog to što je revolucija ispunila svoje obećanje dano seljaštvu, a to je dodjeljivanje zemlje. Seljaštvo je činilo većinu ruskog naroda i imati seljake na svojoj strani je bilo od presudne važnosti. Iako su se seljaci bunili protiv boljševičke agrarne politike, suočeni s mogućnošću povratka „na staro“ za vrijeme građanskog rata im je dalo i više nego dovoljno povoda da podrže boljševike umjesto ostatka carističkih nostalgičara⁵⁶.

Boljševici su bili nositelji marksističke misli i ova je revolucija morala prema tome biti socijalna revolucija koja će se kroz klasni sukob proletarijata sa buržoazijom napokon uspostaviti država temeljena na besklasnoj jednakosti. U Rusiji je 1905. otvoreno izrasla kritična masa potlačenih koje su carska autokracija i povlašteni slojevi držali na rubu egzistencije, bilo po pitanju eksploatacije rada, osporavanja prava na zemlju ili slanja u bezumne ratne pogibelji. Ta se masa pokrenula neplanirano i gotovo nevođeno ikakvim programom u rušilački snagu, no s obzirom na onodobnu lojalnost vojske taj je pokušaj revolucije i uspostave slobode i jednakosti bio krvavo ugušen.

Revolucionarne stranke ljevice su iz 1905. godine naučile dobru lekciju. Isključivo osviještenost masa o svome potlačenom položaju, odnosno masovna frustracija, nije dovoljna. Mora postojati plan i program, a on mora biti prepoznat među masom koja mora djelovati unisono. No, nisu ni te stranke međusobno bile toliko usklađene u svojim djelovanjima, iako su sve težile istom cilju.

Raskol u Socijaldemokratskoj radničkoj partiji 1903. doveo je do osnivanja dviju struja – menjševika i boljševika. Obje su bile vođene marksističkim idejama, međutim percepcija o načinu djelovanja i nošenja revolucije je ipak bio različit. Menjševici su bili zagovornici

⁵⁶ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*.

masovne stranke revolucionarnog usmjerenja koja će djelovati prvenstveno u opoziciji jer ekonomskih uvjeta za provođenje socijalne revolucije još uvijek u Rusiji nije bilo, pa se naglasak stavljao na osnivanje radničkih sovjeta kao samostalnih tijela s ciljem učvršćivanja već postojećih položaja. Boljševici su smatrali kako revoluciju treba predvoditi tzv. stranačka „avangarda“ zbog čega je potrebna kadrovska stranka. Oni nisu bili pretjerano povjerljivi prema nestranačkim tijelima pa na radničke sovjete za koje su se zalagali menjševici nisu gledali blagonaklono. Oni su bili najjača revolucionarna stranka u ilegali, a zalagali su se za preuzimanje vlasti od strane predstavnika pobunjenih radnika i vojnika te uspostavu demokratske revolucionarne diktature proletarijata čime se u savez dovodilo radništvo sa seljaštvom. I treća revolucionarna opcija je bila stranka socijalista-revolucionara (esera) nastala 1902. godine na ostacima narodnjaka, populističke struje iz 1860.-ih. Oni se nisu ni formalno smatrali marksistima, a okosnica njihovog političkog programa je bila agrarna reforma koja bi provela socijalizaciju zemlje, te im je upravo zbog toga seljaštvo predstavljalo ključan faktor u socijalističkoj preobrazbi Rusije⁵⁷.

No za razliku od boljševika, ove druge dvije stranke su aktivno podržale buržoasko-demokratsku revoluciju u veljači 1917. godine. Osim što su ušle u Privremenu vladu kao koalicija sa buržoaskim strankama, nisu uopće ustrajale u provedbi nekih mjera koje su već bile sazrele za trajanja te revolucije poput agrarne reforme, sazivanja Ustavotvorne skupštine ili proglašenje republike. Stav obje frakcije je bio da uvjeta za socijalnu revoluciju nema pa stoga ne treba ni forsirati socijalistički preobražaj društva, iako eseri to nisu vezivali uz marksističku doktrinu. Čak su se ogradile i od Lenjinovih aprilskih teza kao nepromišljenog avanturizma koji uopće ne uvažava političku i društvenu situaciju u Rusiji⁵⁸. Zbog takvog konformizma boljševička beskompromisnost sa buržoazijom je došla do izražaja među masom, prvenstveno radništvom i vojskom, koja je još od 1905. jasno i glasno zahtijevala promjene, a boljševička percepcija o mogućnosti i pravovremenosti revolucije im je ulijevala nade da će se te promjene i dogoditi.

Pitanje je koliko bi uspješno boljševici preuzeli ulogu stvarnih boraca za socijalističku revoluciju da nije bilo Lenjina i Trockog. Nakon pobjede februarske buržoasko-demokratske revolucije nisu imali jasno razrađen daljnji plan razvoja revolucije pa je tadašnje partijsko vodstvo iz Petrograda i Moskve smatralo kako je uloga boljševika rušenje ostataka autokracije i feudalizma, dodjela vlastelinske zemlje seljacima te uspostava mira,

⁵⁷ Vidi: Enrico Cravetto, *Povijest 16*.

⁵⁸ Vidi: Roj A. Medvedev, *Oktobar 1917*.

pa su čak i oni onda smatrali kako je isticanje parole „sva vlast sovjetima“ preuranjeno. No povratkom Lenjina iz egzila u Rusiju se ta neodlučnost formirala u konkretne ciljeve koji su se razlikovali od stavova menjševika i esera. Spremnost Rusije na socijalnu revoluciju Lenjin je objasnio u svojim *aprilskim tezama* gdje je naznačio kako je ova buržoasko-demokratska revolucija završena i da sada treba raditi na prelasku vlasti u ruke proletarijata i seljaštva jer je nemoguće naglo prijeći iz imperijalističkog rata u demokraciju ako prvotno vlast nije osigurana u rukama obespravljenih klasa⁵⁹. Prema ovim tezama razvoj socijalne revolucije je trebao teći mirno.

Marx i Engels nisu u svojim radovima izričito navodili kako bi točno trebalo izgledati socijalističko društvo jednom kada je ono organizirano, pa je i Lenjin odgađao takvo detaljiziranje do onog trenutka kada boljševici, tj. sovjeti preuzmu vlast u svoje ruke i onda budu dobili bolji pregled nad situacijom, a i sami posjedovali više praktičnog iskustva. Prema Marxu i Engelsu politički aspekti tranzicije iz kapitalističkog u socijalističko društvo su bili problemi drugog reda i na to nisu utrošili puno vremena. Opće i glavne značajke toga društva su naglašavali od početka; nacionalizirana i centralizirana sredstva za proizvodnju bit će okosnica društva u kojem će prevladavati jednakost među slobodnim proizvođačima, a oni će djelovati u skladu sa racionalnim planom u korist društvene zajednice⁶⁰. Svi ostali detalji trebali su biti razrađeni od strane onih koji budu živjeli u socijalizmu i zbog toga ni sam Lenjin nije bio sklon davanju detaljnih i točnih predikcija o tome kako će se stvari odvijati nakon što boljševici preuzmu vlast. Lenjinovo poznavanje marksizma ga je svrstalo u vodeće mislioce i teoretičare marksizma, uz Marxa i Engelsa, te se po uzoru na njega od svih drugih vođa i nositelja socijalističke misli očekivalo da budu jednako dobri teoretičari⁶¹.

U periodu između dvije revolucije 1917. Lenjin je iskazao svoje vrline karizmatičnog vođe. U proljeće te godine boljševici su iz ilegalne stranke postali legalna da bi na ljeto opet bili izbačeni u ilegalu. No, to Lenjina nije spriječilo da širi boljševička nastojanja u okupljanju proletarijata i seljaštva u borbi protiv buržoazije. Ne sa njom kako su činili menjševici i eseri, nego upravo protiv. Čak i sama kolebanja unutar stranke oko pravovremenosti socijalne revolucije Lenjin je uspio uvjeriti i organizirati rukovodeće kadrove partije. Od mirnih predlaganja za razvoj revolucije u *aprilskim tezama*, u rujnu, a

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Vidi: Karl Marx i Friedrich Engels, *Komunistički manifest* ili Karl Marx, *Kapital: Kritika političke ekonomije*.

⁶¹ Vidi: Eric Hobsbawm, *Kako promijeniti svijet: Priče o Marxu i marksizmu*.

pogotovo listopadu je Lenjin već predlagao militantna rješenja. Uvidio je kako je krajnje vrijeme za reakciju i tvrdio kako povijest neće oprostiti revolucionarima što su mogli pobijediti danas, a riskirali da sutra izgube sve⁶². Zapravo je Lenjinova predanost revoluciji omogućila boljševicima da kroz svoje neprestane agitacije i propagande stvore političku vojsku spremnu za novu revoluciju u kojoj idu na sve ili ništa.

Još za vrijeme rata Trocki se idejno nalazio na prijelazu između menjševika i boljševika, no nakon februarske revolucije priklonio se u potpunosti boljševicima gdje je postao jedan od glavnijih i utjecajnijih članova. U samom vrhu organizacije oktobarske revolucije, ona se zapravo razvila zahvaljujući upravo njegovim naporima. Dok je Lenjin još bio sakriven od očiju Privremene vlade Trocki je vršio pripreme i davao naređenja Vojno-revolucionarnom komitetu, predsjedao Sovjetom, organizirao i držao sastanke sa vojnicima i radnicima, te taktički okupljao sve ne-boljševičke socijaliste da ostanu priklonjeni revoluciji pod parolom „revolucionarne demokracije“ uvidjevši kako proklamiranje revolucije nošene jednom partijom neće dati očekivane rezultate. Stoga je revolucija inicirana u ime Sovjeta i preklapala se sa održavanjem Drugog Sveruskog kongresa sovjeta. Njegova teatralnost i kićenost govora, koja je inače iritirala ljude u politici sada je bila ključ njegova utjecaja među masama kada je trebalo uliti hrabrosti i pobuditi romantičarsku spremnost na akciju. Čak štoviše, u mnogim je situacijama on prednjačio pred Lenjinom koji je u raspravama bio puno isključiviji i odrješitiji, a Trockija se smatralo čovjekom s kojim se moglo razgovarati⁶³. Na kraju krajeva, upravo je Trocki bio taj koji je u noći prije revolucije uspio pridobiti Vojno-revolucionarni komitet i ishoditi potrebno naoružanje.

Boljševička revolucija je zasigurno bila najvažnija revolucija dvadesetog stoljeća, osim što je i dalje predstavljala alternativu u politici, zapravo je bila puno konkretnija i direktnija metoda vođenja politike, s jasno postavljenim ciljevima i razvijenom strategijom, što ju je učinilo uzorom među svim drugim revolucijama i revolucionarnim pokušajima toga stoljeća. Nakon listopada revolucija se proširila zemaljskom kuglom, prešavši preko granice u Njemačku i nastavila dalje sve preko Atlantika u Meksiko, Kubu i još dalje u Kinu. Ono zbog čega je postala toliko značajnom jest činjenica da je Sovjetski Savez, proizašao iz te revolucije kao moderna verzija carstva te imao potencijal postati vodećom svjetskom silom, što se na kraju i ostvarilo. Revolucija koja nije završila destabiliziranom zemljom koju je pojela anarhija i bezvlašće nego ustoličila svjetsku silu koja predstavlja nositelja

⁶² Vidi: Roj A. Medvedev, *Oktobar 1917*, 51.

⁶³ Vidi: Adam B. Ulam, *The Bolsheviks*.

antikapitalističke politike i bez koje se Drugi svjetski rat ne bi završio pobjedom anti-hitlerovske koalicije.

Međutim, Richards u *Revolutions in the World History* dovodi u pitanje uspješnost revolucije kada se uzme u obzir Staljinov režim koji se poslije uspostavio. Rusija je 1930.-ih prošla kroz još jednu manju „Staljinovu revoluciju odozgo“, kojom je ona postala rigidan diktatorski režim usmjeren na prisilnu kolektivizaciju u agrikulturi i nagli razvoj teške industrije⁶⁴, i koji je prema Richardsu mogao jedino propasti jer iako je industrijski napredak uzdigao Sovjetski Savez u sam svjetski vrh, na kraju je anuliran upravo zbog zatvorenosti sovjetskog sistema, što se i dogodilo 1991. godine. Richards također postavlja pitanje i ako su vođe revolucija ujedno i oni koji bi trebali prakticirati vlast nakon što je preuzmu. Lenjina je teško odrediti zbog prerane smrti s obzirom da je pred kraj života pokazao smireniju verziju sebe kao lidera u odnosu na 1917., donijevši NEP i zalažući se za postepeno stvaranje Sovjetskog Saveza.

Prema DeFronzovim kritičnim faktorima, ova je revolucija posjedovala zapravo sve: masovnu frustraciju stanjem u zemlji i carskim režimom koji je nesavjesno iskorištavao mase u ratnim pohodima, a narod držao u gladi i represiji. Prema marksističkoj teoriji ovo je bio ključan odnos dviju klasa, sukob na relaciji povlaštenih i obezvlaštenih, koji je glavni generator socijalne, proleterske revolucije. Disidentsku političku elitu koja je postala vodeća snaga opozicije, prvenstveno u liku Lenjina i Trockog, i osigurala ideološku podlogu borbe kao glavni mobilizacijski faktor. S obzirom da su vodeće revolucionarne ličnosti bili redom marksisti, pa je tako i krajnji cilj revolucije bila uspostava države i društva temeljenih na socijalističkim načelima, sam revolucionarni tijek odgovara međuklasnim borbama koji je srž marksističke teorije revolucije. Ruska je revolucija posjedovala i ujediniujuću motivaciju što je bilo vidljivo iz raširenosti i prihvaćenosti socijalističkih načela gotovo u svim kutcima Rusije, a ponajprije među seljaštvom koje je činilo većinski dio stanovništva i time osiguralo masovnost pokreta. Unutarnja kriza u državi je do 1917. godine već bila u naprednoj, točnije najkritičnijoj fazi; njeni počeci datiraju još od druge polovice devetnaestog stoljeća, a prvi put se ozbiljna eskalacija nezadovoljstva i frustracije dogodila u neuspješnoj i spontanoj revoluciji 1905. godine. Do veljače 1917. Rusija je bila zrela za revoluciju i korjenitu promjenu društva. Jedini neispunjen preduvjet za proletersku revoluciju prema Marxu je ostala liberalna buržoaska revolucija. To je prvenstveno iz

⁶⁴ Vidi: Theda Skocpol, *States and Social Revolutions*.

razloga što u Rusiji nije zaživio kapitalizam i postigao svoju naprednu fazu kao u drugim europskim zemljama, a liberalnu buržoaziju činila tek neznatna i neorganizirana manjina okupljena u stranci Kadeta, koja je u izborima za Ustavotvornu skupštinu 1917./1918. imala manje od dva i pol posto predstavnika⁶⁵. Zbog toga su revolucionari morali posegnuti za radikalnijom verzijom koju je Trocki, prema Marxu, nazvao *trajna revolucija*, a koja je označavala preskakanje neostvarive faze buržoaske revolucije u ekonomski nazadnijim zemljama, poput Rusije, te ujedinjenje radništva sa seljaštvom kako bi se neometano moglo nastaviti s proleterskom revolucijom⁶⁶.

No, uspjeh boljševičke revolucije zapravo uopće nije upitan, ona je definitivno uspjela. Razlog zašto se Sovjetski Savez raspao sedamdeset i četiri godine poslije ne leži u neuspjehu revolucije u Rusiji već o neuspjehu svjetske socijalne revolucije. I Lenjin i Trocki su polagali nade u svjetsku revoluciju, dapače, obojica su isticali da socijalizam ne može pobijediti isključivo u jednoj zemlji, pogotovo u Rusiji koja nije uspjela ostvariti ni glavni preduvjet proleterske revolucije, buržoasku revoluciju. Čak je i Karl Marx pred kraj svog života polagao nade u Rusiju kao svojevrsan detonator socijalne revolucije koju će potom proširiti u razvijenije zapadne zemlje gdje su uvjeti za tako nešto bili prisutni⁶⁷. U ono vrijeme situacija je bila takva da ta očekivanja uopće nisu bila nerealna; Prvi svjetski rat je završio općim političkim raspadom i revolucionarnim krizama duž Europe, a pogotovo među zemljama koje su izgubile rat, iako su se i pobjedničke zemlje Antante osjećale izazvano nakon revolucionarnog pokušaja u Italiji. No, na kraju je revolucija ostala u okvirima Sovjetske Rusije čime je ona postala izoliranom, ponajviše politikom velikih sila da spriječe prodor boljševizma s istoka. Zemlja u koju je Rusija polagala najviše nade za izvoz revolucije bila je Njemačka – zemlja u kojoj su Socijaldemokrati radikalizirali radništvo, gdje su se formirale revolucionarne organizacije usmjerene na postizanje onoga što su boljševici u Rusiji, gdje su pobunjena mornarica i vojska iz baze u Kielu proširili revoluciju kroz cijelu zemlju noseći sovjetske zastave i gdje je socijalistička vlada

⁶⁵ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*, 58.

⁶⁶ Trocki je izraz „trajna revolucija“ posudio od Marxa iz djela *Address of the Central Committee to the Communist League* (1850). No, Marxova definicija trajne revolucije nije ista kakvu ju je postavio Trocki. Marx je pod time podrazumijevao trajnu borbu proleterijata protiv buržoazije potaknutu njenim nastojanjem da okonča revoluciju što je moguće prije onog trenutka kad postigne svoje ciljeve, a to nisu ujedno krajnji ciljevi proleterijata i zbog toga se njihova borba treba nastaviti. Trocki je to interpretirao kao zaobilazanje faze buržoaske revolucije kada ekonomski i društveni uvjeti nisu dovoljno zreli za njeno ostvarivanje. O tome vidi više: Karl Marx i Fridrich Engels, *Address of the Central Committee to the Communist League* (London: 1850), <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/communist-league/1850-ad1.htm>, pristupljeno 7. rujna, 2016, i Lav Trocki, *The Permanent Revolution* (Berlin: Left Opposition, 1930), <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1931/tpr/index.htm>, pristupljeno 7. rujna, 2016.

⁶⁷ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*, 57.

uspostavljena onog trenutka kada je car Wilhelm II. abdicirao i pobjegao iz zemlje. Sve je upućivalo na ostvarivanje ideje o širenju revolucije na zapad.

4. Kako je Njemačka postala revolucionarna?

Prema Charles Tillyu u knjizi *Buntovno stoljeće 1830.-1930.* kolektivno nasilje u Njemačkoj je pretežito bilo političko, no treba uzeti u obzir da se on referirao na cjelokupno revolucionarno stoljeće od 1830. do 1930. Svoju tezu objašnjava time kako je državni vrh nastojao putem nenasilnih kanala primiriti nezadovoljno stanovništvo, a ako to nije bilo dovoljno onda su se mobilizirale represivne snage⁶⁸. Takav je pogled isključivo iz perspektive državnog djelovanja, a zanemaruje kontekst mobilizacije masa i širinu utjecaja pokreta. Također, površno je i staviti sve društvene pokrete koji su se dogodile u tih sto godina u istu kategoriju, jer primjerice pokreti 1848. i 1918. nisu ni strukturno ni operativno bili jednaki. Dok su prvi reagirali na komercijalizaciju ekonomije kroz tradicionalne oblike masovnih prosvjeda, vođeni neformalnim improviziranim grupama i zahtijevali promjenu samo u domeni ekonomskog upravljanja, drugi su bili u vidu masovnih sustavnih prosvjeda organiziranih od strane formalnih nacionalnih organizacija protiv države ili drugih nacionalnih organizacija i težile cjelokupnoj promjeni socioekonomskog i političkog sustava.

Svakako je zanimljiva njegova analiza kolektivnog nasilja u Njemačkoj gdje se može razaznati obrnuto proporcionalni odnos nasilja sa represivnim mjerama. U periodima kad je represivni aparat pokazivao slabosti nasilje je raslo, i obrnuto, u periodima kad je represivan aparat bio na snazi i organiziraniji, nasilje je bilo svedeno na minimum. Iz tog razloga kroz devetnaesto i početak dvadesetog stoljeća u Njemačkoj se mogu zabilježiti periodi u kojem je pojava kolektivnog nasilja koncentriranija, dok u drugima se ono pokazalo znatno teže za organizirati ili održati. Disfunkcija represivnog aparata je proizlazila utjecajem raznih faktora: unutarnjih poput loše organizacije samog represivnog sustava i premalog broja vojnih i policijskih snaga na broj stanovništva, ili vanjskih kao što je Prvi svjetski rat doveo do destabilizacije zemlje i srušio Reich. No postoji i paradoks u takvom analitičkom pristupu koji je proizlazi iz percepcije tko vrši nasilje – u periodima kada je represivni sustav najsnažniji porast nasilja također proporcionalno raste zahvaljujući upravo represivnim mjerama koje se nerijetko temelje na primjeni sile.

Kao što je već rečeno, nasilje u Njemačkoj je u različitim periodima bilo većeg ili manjeg intenziteta, a nakon Prvog svjetskog rata ono je bilo daleko brojnije, pa je prema podacima koje je Tilly ponudio moguće vidjeti kako je broj značajnih nereda u Njemačkoj

⁶⁸ Vidi: Charles Tilly, *Buntovno stoljeće 1830.-1930.* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002), 256.

u periodu od 1919. do 1932. bio gotovo šesterostruko veći nego u periodu prije Prvog svjetskog rata⁶⁹. Nije samo u Rusiji revolucija iznikla nakon i zbog rata, gotovo cijela Srednja Europa je bila poljuljana rastućim radikalnim strujama pod direktnim utjecajem ratnih razaranja. Prema riječima Erica Hobsbawma, „*revolucija je dijete dvadesetog stoljeća*“⁷⁰.

Njemačka je u rat ušla s istom mišlju kao i sve druge zemlje; do Božića će sve biti gotovo. Prvi svjetski rat se dogodio nenadano i nepripremljeno. Malo je onodobnih suvremenika moglo uopće predvidjeti koje će razmjere taj rat poprimiti. Modernizacija oružja je bila poseban faktor na koji se nijedna zemlja uključena u taj svjetski sukob nije mogla priviknuti – koliku snagu i razornost će ta oružja doista imati na bojišnicama. Prvi svjetski rat se vodio oružjem dvadesetog stoljeća, ali strateški ostao u devetnaestom. Jedan od utjecaja te nepripremljenosti na rat Dan Diner u knjizi *Razumjeti stoljeće* naziva „*mentalnom zaslijepljenošću*“, odnosno, percepcija aristokracije o tome sukobu kao kratkome ratu unatoč modernizaciji naoružanja. Diner stavlja poseban naglasak na strojnici jer u njoj vidi ključan element stvaranja jednakosti među svim sudionicima sukoba, a to je da svi od nje jednako pogibaju. Po završetku rata ta je socijalna jednakost počela dobivati politički okvir.

Ipak, za razliku od Rusije Njemačka je u vrijeme izbijanja Velikog rata bila snažna zemlja koja je držala dominaciju na kopnu i na moru, zbog čega je bila trn u oku starim imperijalističkim silama, poglavito Britaniji. Njemačka je vojska bila najučinkovitija i najbolje organizirana ratna mašinerija vođena školovanim i sposobnim časnicima, zahvaljujući vojnoj doktrini koja je bila modernija i funkcionalnija negoli je to bila britanska ili francuska. Kao i kod drugih zemalja, i za Njemačku je ovaj rat bio imperijalistički i osvajački s posebnim ciljem prodora na istok prema Rusiji i ostvarivanje dugo željene pobjede nad Slavenima⁷¹.

No, otvaranje bojišta na dvije fronte je ipak bio preveliki zalogaj Njemačkoj za progutati. Podcijenivši taktičku spretnost suparnika i njihovu brzinu mobilizacije, rat je rezultirao njenim porazom. Pozicijski rat koji se vodio na zapadnoj bojišnici je uvelike iscrpljivao njemačko ljudstvo i gospodarstvo, kao i savezničko, s tim da se Njemačka morala logistički opremiti i na istočnom frontu. U proljeće 1918. Njemačka je pokušala

⁶⁹ Vidi: Charles Tilly, *Buntovno stoljeće 1830-1930*, 253.

⁷⁰ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*, 54.

⁷¹ Vidi: Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća-II* (Zagreb: Alinea, 2005).

izvesti niz ofenziva kojima bi postigla teritorijalne i taktičke pobjede prije nego se SAD uključi u rat, međutim to se nije ostvarilo i Njemačka je pretrpjela ogromne vojne gubitke. Početkom jeseni iste godine je vojni zapovjednik Ludendorff tražio potpisivanje kapitulacije od svoje vlade kako bi spasio živote svojih vojnika, što se na kraju i dogodilo 11. studenog 1918. godine.

Na mirovnim konferencijama s poraženim stranama 1919. godine Saveznici su diktirali teške uvjete mira, iako na prvoj Mirovnoj konferenciji poražene zemlje uopće nisu ni sudjelovale u određivanju uvjeta, već su im oni bile više ultimativno ponuđeni kao ponude koje ne mogu odbiti. Njemačka je, uz Austro-Ugarsku, trebala biti tampon-zona kako bi se spriječilo širenje komunizma iz Rusije, a tome su poslužile i Wilsonovih „Četnaest točaka“ kojima bi se stvorila svojevrsna karantena nacionalnih država kako bi se spriječio izvoz revolucije s istoka⁷². Mirom u Versaillesu 28. lipnja 1919. godine Njemačka je proglašena glavnim krivcem za izbijanje rata te je morala u potpunosti ukinuti vojsku i opću vojnu obavezu, provesti kompletno razoružanje, Francuskoj ustupiti pokrajine Alsace, Lorraine i Saarsku oblast, određena područja je morala ustupiti i Belgiji, Danskoj, Poljskoj i Litvi, razvojačiti Rajnsku oblast te platiti Saveznicima ratnu odštetu u iznosu od 126 milijuna zlatnih maraka⁷³. Ekonomski, ali i moralno, Njemačka je bila potučena.

U tom vihoru nezadovoljstva počele su se javljati alternative političkom i društvenom upravljanju koji je doveo do rata i posljedično općeg stanja u državi. Konstanta u svemu tome je ostao nacionalizam koji je bio i glavno sredstvo mobilizacije 1914. godine, a nakon rata je i dalje ostao plodno tlo za provođenje političko-ideološke agitacije. Zbog toga težnje socijaldemokrata da uspostave liberalnu demokratsku republiku nije naišao na preveliko odobravanje, prvenstveno jer ih se percipiralo kao anacionalne, a stvari su dodatno pogoršala i prepucavanja među strankama ljevice.

Do pojave nemira u Njemačkoj, priča o oktobarskoj revoluciji i boljševičkoj pobjedi je postala idealom svakog socijaliste, pa su pod tim dojmom radikalni socijalisti i komunisti u Njemačkoj težili da se stvari slično odigraju na domaćem terenu. U mnogim su gradovima osnivani radnički i vojnički sovjeti (vijeća), ali to nije ujedno značilo i pobjedničku masovnost u nošenju revolucionarnog puta. Politička mobilizacija nakon 1918. u Njemačkoj se odvijala u dva smjera. Jedna struja je poprimala *desne* boje, a razvijala ju je

⁷²Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*.

⁷³Vidi: Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća- II*, 55.

sitna buržoazija u malim gradovima nakon što se susrela s inflacijom i razvila strah od sve brojnijeg proletarijata. Druga struja je bila *lijeva*, vođena radništvom i nekim pripadnicima sitne buržoazije, koja mobilizirala radnike u radnički pokret (istaknut posebno u revolucionarnim previranjima od 1918.-1923.), te 1919. osnovala Njemačku komunističku partiju (KPD).

Povijest lijevih pokreta u Njemačkoj je većinom označena više marginalnim djelovanjem nego postizanjem nekog šire utjecajne sfere, tek se na prijelazu i početkom dvadesetog stoljeća stvar počela mijenjati. Odnosi prema sindikatima kroz devetnaesto stoljeće u Njemačkoj su generalno bili restriktivni, iako su postojali periodi kada im se dopuštalo djelovanje, pogotovo na prijelazu stoljeća. Do 1914. godine stvar se uvelike promijenila pa je tako u toj godini zabilježeno više od 2 i pol milijuna članova sindikata. Čak štoviše, godine 1916. donesen je zakon kojim se uvodi obaveza suradnje sindikata i vlasti i formiranja partnerskih odnosa⁷⁴. Taj se zakon zadržao za vrijeme Weimarske republike sve do dolaska Hitlera na vlast.

Predvođene Socijalističkom radničkom partijom (SPD) radničke organizacije su početkom dvadesetog stoljeća dobile svoju formu, pogotovo u većim njemačkim gradovima i žarištem u samom Berlinu. Godine 1910. izbile su demonstracije protiv izbornog zakona i postale znakovite, prema Tilly-evim riječima „*masovne, disciplinirane i nenasilne akcije postale su 1910. godine zaštitni znak njemačkog socijalističkog pokreta*“⁷⁵. Taj pruski sustav glasovanja, protiv kojeg je borba krenula još za revolucije 1848.-1849., potrajao je do 1918. godine i bio najjače vladino oružje protiv radničke socijaldemokratske partije.

Iako je stanovništvo Njemačke i u periodu nakon rata ostalo više konzervativnijih svjetonazora, što će se dalje pokazati u događajima za vrijeme revolucije, Tilly nudi zanimljivi prikaz razvoja kritične mase koja će svoje nezadovoljstvo vagati između lijevih i desnih frakcija. Prema njemu, nasilje nakon 1918. se razvilo zbog političkog aspekta kojeg je donijela kasna manifestacija komercijalizacije socioekonomskih odnosa. Sve veći rast proletera među bijelo-ovratnicima i državnim službenicima, inflacijom pogođena sitna buržoazija koja je izgubila svoju štednju pa zatim još i monetarna reforma provedena 1923.-1924. pridonijela je zahuktavanju situacija, porastu nezadovoljstva i otvaranju „trećih“

⁷⁴ Vidi: Charles Tilly, *Buntovno stoljeće 1830.-1930.*

⁷⁵ *Ibid*, 229.

puteva u svladavanju situacije. Komercijalizacija rada i nadničarstvo su bili najveći razlozi osnivanja Socijalističke radničke partije.

Ostali važni elementi društvenih promjena koje Tilly navodi su bili urbanizacija i nacionalizacija društvenih odnosa te demografske promjene. Ti su elementi mijenjali društvenu strukturu i fluktuaciju pretežito radništva koje se sada više ne seli iz sela u gradove već iz grada u grad. Nadalje, nacionalizacija je srušila potpunu samostalnost gradova i ruralnih sredina upravo zbog već spomenute migracije pri čemu su na snazi sve više dobivale nacionalne organizacije. Velik i nagli porast stanovništva uvijek prati i porast društvene napetosti. Općenito, pa tako i u slučaju Njemačke, taj je porast pretežito zabilježen među proletarijatom.

Svi oni koji su bili razočarani i frustrirani ratnim ishodima Velikog rata, ali i kakav je taj rat uopće bio, po njegovom završetku su svoju spoznaju o socijalnoj jednakosti sa bojišta počeli preko revolucionarnih akcija prenositi u svoje „mirnodopske“ živote. U tom se procesu razvio i kontrarevolucionarni sistem koji je na ulicama nasilno provodio Freikorps „*angažiran protiv spartakista i pobunjenih radnika u suzbijanju Münchenske Sovjetske Republike te u nasilju koje se u proljeće 1920. razbuktao u Ruhru*“⁷⁶.

U razvoju kontrarevolucionarnih struja Baltik je odigrao ključnu ulogu kao posebna zona sukoba između ruskih revolucionarnih i saveznički podržanih kontrarevolucionarnih snaga za vrijeme građanskog rata u Rusiji. Njemačka vlada je po zapovijedi Saveznika poslala jedinice Freikorpsa i postrojbe Landeswehra kao dodatne antiboljševičke snage. Također, Njemačka je vlada svojom vojnom prisutnošću na Baltiku ujedno htjela ojačati svoj utjecaj, što je na kraju urodilo plodom. Među tamošnjim njemačkim stanovništvom već se razvio antagonizam prema boljševizmu zbog izgubljenih povlastica nakon Februarske revolucije 1917., a upravo će iz tih redova, gdje su se sukobi dešavali istovremeno na nacionalnoj i klasnoj osnovi, proizaći jedni od prominentnijih nacionalsocijalista, poput Alfreda Rosenberga, te članova SA postrojbi.

Osim na Baltiku, kontrarevolucionarnih, ali i protudemokratskih elemenata je bilo i po Njemačkoj, što se, ironično, razvilo ponajviše zahvaljujući SPD-u koja je protiv radikalnih revolucionara u zemlji koristila reakcionarnu vojsku i postrojbe Freikorpsa te usko surađivala s buržoazijom. Da je stranka zbilja stajala iza svoga imena možda 1920. godine ne bi bio organiziran Lüttwitz-Kappov puč u Berlinu kada je došlo je do direktnog obračuna

⁷⁶ Vidi: Dan Diner, *Razumjeti stoljeće*, 40.

s republikancima zbog čega je ondašnji državni kancelar Wirth izjavio kako „*neprijatelj stoji desno*“⁷⁷.

3.1. Napokon revolucija

Početak njemačke revolucije leži na obali sjevernog mora, a krenulo je ustankom mornarice. Još je u ljeto 1917. godine došlo do prve pobune, no ona je bila brzo ugušena, a njeni kolovođe pogubljeni. Razlog za ustanak u listopadu 1918. godine nalazio su u samoj frustraciji bezumnim ratovanjem nakon što je iz vojnog vrha stigla komanda da se pokrene još jedan napad protiv britanskog ratnog brodovlja u La Mancheu, iako je već bilo sasvim jasno da je rat izgubljen. Dana 29. listopada 1918. stotine mornara u Wilhelmshavenu se oglušilo na zapovijedi mornaričkog zapovjedništva i pokrenulo ustanak. Pobunjenici su bili uhićeni i prevezeni u zatvor u Kielu, gdje su naišli na široku podršku za svoje postupke od drugih mornara, ali i radništva. Organizirane su demonstracije za njihovo oslobađanje 3. studenog na kojima su se okupili pobornici iz cijele zemlje. Vlast je odgovorila agresivno ubivši sedam, a teško ranivši dvadeset i jednog prosvjednika⁷⁸. Ovakva reakcija vlasti na građansku neposlušnost je samo raspirila već kipuće nezadovoljstvo u narodu te su se nemiri iz Kiela brzo počeli širiti cijelom zemljom, a vojnici redom odbijali poslušnost vladi. Također, radnici su organizirali štrajkove i velik je dio stanovništva tražio ostavku vlade.

Za vrijeme demonstracija u Kielu vođa Nezavisne Socijaldemokratske Partije Njemačke (USPD) Kurt Eisner pozivao je na generalni štrajk. Na čelu velike skupine ljudi od gotovo šezdeset tisuća pristaša koja je marširala Münchenom ušao je u lokalnu zgradu parlamenta i od tamo proglasio Bavarsku Socijalističku Republiku, nakon čega je kralj Bavorske Ludwig III. abdicirao, a Eisner postao ministrom-predsjednikom Bavarije. No, Eisnerova „socijalistička“ republika nije bila u skladu s pravim socijalističkim načelima kakvi su oblikovali politiku u boljševičkoj Rusiji s obzirom da je obećao zaštitu privatnog vlasništva⁷⁹.

Svega nekoliko dana je prošlo dok radničke i vojničke pobune iz Kiela nisu stigle do glavnog grada Berlina te je postalo bjelodano jasno kako carski režim neće još dugo izdržati.

⁷⁷ Ibid, 45.

⁷⁸ Vidi: Gabriel Kuhn, *All Power to the Councils! A Documentary History of German Revolution 1918-1919* (Pontypool: Merlin Press, 2012).

⁷⁹ Vidi: „Bavarian Republic“, Spartacus Educational, pristupljeno 26. kolovoza, 2016, <http://spartacus-educational.com/GERbavarian.htm>

Takav razvoj situacije, suprotno očekivanju, nije s oduševljenjem dočekan u redovima SPD-a. Predsjednik stranke Friedrich Ebert i još neki prominentniji članovi bojali su se radikala i njihovih organiziranih pokušaja radikalne promjene njemačkog društva, u prvom redu pojedinaca poput Rose Luxemburg i Karla Liebknechta. Njihov smjer djelovanja je više bio prema ustavnoj monarhiji koja bi ojačala snagu parlamenta, a dodatni pritisak su trpjeli od strane vojske. Vrhovni zapovjednik oružanih snaga do 1918. godine je bio car, pa je nakon njegove abdikacije vojska uvjetovala novoj vladi svoju lojalnost u ime sprječavanja širenja boljševizma. Iz tih razloga, kada je desetke tisuća prosvjednika došlo pred Reichstag 9. studenog 1918., član SPD-a Philipp Scheidemann je, kontra Ebertovom stavu, proglasio Njemačku republikom. Car Wilhelm je pobjegao u Belgiju i od tamo 28. studenog proglasio svoju abdikaciju.

Potez Scheidemanna je bio isključivo da preduhitri Liebknechta i Spartakiste, revolucionarnu organizaciju koju je zajedno sa Rosom Luxemburg, Clarom Zetkin i drugima osnovao krajem 1914. godine, a imenovanu prema gladijatoru Spartaku koji je u 1. stoljeću prije Krista vodio pobunu robova protiv rimske vlasti. Liebknecht je u drugom dijelu Berlina, u kraljevskoj palači, svega nekoliko sati nakon Scheidemannove objave Njemačku proglasio socijalističkom republikom. Revolucionarna komisija, organizacija koja je za vrijeme rata agitirala radništvo i predvodila snažne antiratne akcije i proteste, sada se našla u ulozi medijatora i sazvala veliki sastanak radničkih i vojničkih vijeća 10. studenog. Tamo je odlučeno da Izvršno vijeće radničkih i vojničkih vijeća Berlina zajedno sa šesteročlanim Vijećem narodnih delegata bude formirano u privremenu vladu. Kako je to još bilo vrijeme dok je Spartakistička Liga bila član Nezavisne Socijaldemokratske Partije (USPD), dva spomenuta predstavnička tijela trebala su se sastojati jednako od članova SPD-a i USPD-a⁸⁰. Narodni delegati su trebali služiti više kao administrativno tijelo Izvršnog vijeća, ali uskoro je postalo jasno kako je to samo bila ideja s obzirom da su narodni delegati počeli svojatati moć za sebe i to je postao glavni kamen spoticanja u daljnjim akcijama.

Eisner je u Bavarskoj bio prisiljen osnovati koalicijsku vladu sa SPD-om što je značilo i pružanje određenih ustupaka vladi u Berlinu. Na izborima 12. siječnja 1919. godine u Bavarskoj, zbog sve lošije situacije vojnika i radnika, USPD je izgubila izbore, no ostala je na vlasti upravo zbog dodjela raznih koncesija SPD-u poput osnivanja redovnih snaga

⁸⁰ Vidi: Gabriel Kuhn, *All Power to the Councils*.

sigurnosti koji će u Bavarskoj održavati red⁸¹. U takvoj dvoličnoj politici razvijao se jaz između SPD-a i USPD-a te Revolucionarne komisije⁸² tijekom rasprave oko političkog ustroja države koja se razvila u prvim je mjesecima njemačke revolucije; hoće li Njemačka postati parlamentarna demokracija pri čemu bi prvi korak bili izbori za Ustavotvornu skupštinu ili će sistem biti izgrađen iz radničkih i vojnih vijeća, poput sovjeta u Rusiji, što je predložila Rosa Luxemburg, ultimativno zauzevši stav protiv prve solucije i vladavine većine argumentirajući kako će to dovesti do vladavine buržoazije jer je Ustavotvorna skupština zapravo ostavština buržoaske revolucije⁸³. SPD su htjeli održati izbore za skupštinu što je moguće ranije, a to su USPD, Revolucionarna komisija te Spartakistička Liga protumačili kao izdaju radnika i vojnika te njihovih nastojanja da se uspostavi država ekonomski i politički temeljena na sovjetima. Kao najjačoj opoziciji, stav Rose Luxemburg je bio jednak stavu Lenjina i boljševika koji su iz istih razloga srušili Ustavotvornu skupštinu u siječnju 1918. godine – „*ne preko većine do revolucionarne taktike već revolucionarnom taktikom do većine*“⁸⁴. No, ni među opozicijom nije bilo potpune suglasnosti s obzirom da je USPD bio spremniji učiniti neke kompromise s SPD-om i njihovim parlamentarizmom nego što je to bila Spartakistička Liga, ali unatoč tome usuglasili se oko jednog – revoluciju treba osigurati prije nego se ikakvi daljnji koraci u smjeru parlamentarizma poduzmu. To se htjelo postići imobilizacijom buržoazije, slamanjem vojne moći, demokratizacijom štampe, redistribucijom bogatstva, socijalizacijom velikih industrija, stabilizacijom internacionalnih odnosa, itd. Ako se ove mjere prethodno ne ispune, parlamentarizam će značiti isključivo vladavinu buržoaskog kapitalističkog sustava.

Još na zimu 1918. došlo je do ponovnih demonstracija u Berlinu i SPD je pokazala svoje pravo lice. U svom nastojanju da održi radikale na margini političke igre podržala je kontrarevolucionarne snage što je rezultiralo napadom reakcionarnih vojnih jedinica 10. prosinca na nenaoružane prosvjednike u Berlinu pritom ubivši njih šesnaest. Članovi USPD-a su dali ostavku na svojim pozicijama čime je još dvoje članova SPD-a ušlo u sastav Vijeća narodnih predstavnika. Jedan od njih je bio Gustav Noske, predsjednik Vojničkog

⁸¹ Vidi: „Bavarian Republic“, Spartacus Educational, pristupljeno 26. kolovoza, 2016, <http://spartacus-educational.com/GERbavarian.htm>

⁸² Njem. *Revolutionäre Obleute*, eng. *Revolutionary Stewards*.

⁸³ Vidi: Eric D. Weitz, „Rosa Luxemburg Belong to Us! German Communism and the Luxemburg Legacy“, *Central European History*, 27 (1994).

⁸⁴ Vidi: Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution* (New York: Workers Age Publishers, 1940), pristupljeno 22. kolovoza 2016., <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/index.htm>

vijeća osnovanog dan nakon početka nemira u Kielu, koji se pokazao izuzetno nemilosrdnim u gušenju pobuna po cijeloj Njemačkoj, a za to su mu poslužile jedinice Freikorpsa⁸⁵.

U studenom 1918. u Bremenu su vlast preuzela radnička i vojnička vijeća, nakon čega su osnovani Internacionalni Komunisti Njemačke (IKD) koji će se u 1919. spojiti sa Spartakistima u KPD. Kako je došlo do sukoba sa SPD-om, pogotovo nakon izbijanja ustanka u Berlinu, 10. siječnja 1919. je proglašena Sovjetska Republika u Bremenu. SPD je već polako razvila svoj sistem nasilnog gušenja pobuna pa nije dugo trebalo da Noske pošalje svoje jedinice i ukloni Sovjetsku Republiku u Bremenu s karte Njemačke, što se dogodilo početkom veljače pri čemu je u borbi poginulo oko osamdeset ljudi⁸⁶.

Kako je već spomenuto, u siječnju se održao Spartakistički ustanak u Berlinu, izazvan otpuštanjem berlinskog šefa policije Emila Eichorna, nakon čega je on sam izjavio kako ga jedino komiteti u stilu sovjeta mogu legitimno razriješiti dužnosti⁸⁷. Slijedećeg dana održan je sastanak Revolucionarne komisije, KPD-a i USPD-a na kojem su se dogovorili o zajedničkom rušenju Ebertove vlade, nakon čega su mobilizirali svoje pristaše i preuzeli komunikacijske centre i druge strateške točke u Berlinu. Prvo su s vladom trajali pregovori, međutim nijedna strana nije bila sklona popuštanju. Ustanak je trajao desetak dana, a na kraju je rezultiralo krvavim gušenjem pobune od strane Freikorpsa koje je poslala SPD. Ključni trenutak je bilo uhićenje Rose Luxemburg i Karla Liebknechta te njihovo ubojstvo u policijskom pritvoru 15. siječnja 1919. godine, čime su revolucionarne snage bile praktički poražene⁸⁸. Zbog izdaje SPD-a i nasilnih gušenja ustanaka diljem Njemačke u Berlinu je u ožujku iste godine održan još jedan generalni štrajk, ali i on je završio s do dvije tisuće ubijenih prosvjednika i pobjedom SPD-a.

Ni u Bavarskoj stvari nisu išle najboljim tokom. Dana 21. veljače Eisner je podnio ostavku i na putu za parlament ga je ubio desničarski nacionalist Anton Graf von Arco auf

⁸⁵ Vidi: Gabriel Kuhn, *All Power to the Councils*.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Vidi: „1919: The Spartacist Uprising“, Weimar and Nazi Germany, pristupljeno 26. kolovoza, 2016, <http://weimarandnazigermany.co.uk/1919-spartacist-uprising/#.V8RG81t97cc>

⁸⁸ Deset dana nakon tog nesretnog događaja u Berlinu se skupilo desetak tisuća radnika kako bi odali počast ubijenom partijskom i revolucionarnom vodstvu. Liebknechta su pokopali, međutim Rosino tijelo još nije bilo pronađeno. Njen pravi pokop održao se 13. lipnja iste godine nakon što joj je tijelo pronađeno u kanalu. Ritualni marševi na groblje postali su tradicijom koje je KPD uskoro formalizirala, a nakon Lenjinove smrti čak se održavao tzv. LLL festival (Lenjin-Liebknecht-Luxemburg), koji se održao sve do kraja Njemačke Demokratske Republike.

Valley koji ga je prethodno optužio da je boljševik, Židov i ne-Nijemac⁸⁹. Nakon toga je na čelu Bavarske došlo do smjena vlasti; Eisnera je zamijenio član SPD-a Johannes Hoffmann, ali kako on nije uspio uspostaviti reda s obzirom na ponovno rastući nemir došlo je do novih promjena u predsjedništvu. Max Levien, član KPD-a i novi revolucionarni vođa, proglasio je 7. travnja Bavarsku Sovjetsku Republiku, iako je to više odražavalo htijenja samih revolucionarnih stranaka nego stvarne potrebe naroda. U početku je predsjedavajući novom državom bio član USPD-a Ernst Toller, ali je svega nekoliko dana poslije vlast preuzela KPD s Eugenom Levineom na čelu, koji je pod svaku cijenu htio izbjeći scenarij iz Berlina u siječnju. Došavši na vlast uočio je kako zapravo ništa nije drugačije od kad su Bavarskom vladali kapitalisti i buržoazija te je, inspiriran Oktobarskom revolucijom, naredio eksproprijaciju luksuznih stanova koji su potom dodijeljeni beskućnicima, osnovao Crvenu Gardu u svrhu obrane revolucije, odredio da tvornice prijeđu u ruke radnika te isplanirao obustavu papirnato novca. No ubrzo su kontrarevolucionarne snage odlučile tome stati na kraj. Johannes Hoffmann je nakon prvotno neuspjelog vojnog sukoba s revolucionarima 20. travnja počeo širiti anti-komunističku propagandu raspirujući strah u narodu od naleta boljševizma i ruskog terora koji se širi Münchenom, a vrše ga strani, ne-njemački elementi. Konačan udarac koji je ugasio sve nade revolucionara je zadao Friedrich Ebert poslavši na München već isprobano proturevolucionarno oružje, Freikorps, s kojima se Crvena Garda nije mogla nositi. Reakcionarne snage su ušle u grad 1. svibnja i u dva dana s izrazitom brutalnošću slomila revoluciju i Bavarsku Sovjetsku Republiku⁹⁰. Ustavom u kolovozu 1919. uspostavljena je Weimarska republika i sva nastojanja revolucionara potpuno ugašena.

Posljednji pokušaj proletarijata da uspostavi sovjetski tip države dogodio se u ožujku 1920. godine kad se radništvo organiziralo u akciju sprječavanja Kappovog puča u Ruhru i taj trenutak iskoristilo da uspostavi vlast radničkih i vojničkih vijeća. U tu svrhu su osnovali Ruhrsku Crvenu Armiju kao svoju miliciju. Kako je to područje odlukom Saveznika bila u potpunosti demilitarizirano, SPD je u početku imala problema rješavanja situacije u Ruhru s obzirom da nije smjela slati vojsku. No, uz blagoslov Saveznika to se ipak dogodilo i do 7. travnja to je područje ponovno stavljeno pod kontrolu vlade⁹¹.

⁸⁹ Vidi: „Bavarian Republic“, Spartacus Educational, pristupljeno 26. kolovoza, 2016, <http://spartacus-educational.com/GERbavarian.htm>

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Vidi: Gabriel Kuhn, *All Power to the Councils*.

3.2. Izgubljena revolucija Rose Luxemburg

Najpoznatije riječi Rose Luxemburg, napisane na marginama djela *Zur russischen Revolution*, bile su usmjerene na razotkrivanje što se krije iza pojma slobode i kome je ona namijenjena: „Sloboda samo za pristalice vlade, samo za članove jedne partije – koliko god brojna bila – nije sloboda. Sloboda je uvijek sloboda za one koji misle drugačije. Ne zbog fanatičnog poimanja pravde, već zbog svega što je oživljeno, blagotvorno i razjašnjeno u političkoj slobodi ovisi o ovom uvjetu, i njena efikasnost nestaje kad „sloboda“ postaje privilegijom... sloboda je uvijek sloboda otpadnika“⁹².

Rosa Luxemburg je svoje stavove izgradila na temelju predratnih ruskih, poljskih i njemačkih društvenih pokreta, a najviše inspiracije je crpila iz ruskog masovnog aktivizma iskazanog u revoluciji 1905. godine. Na tome je izgradila svoju gorljivu kritičnost prema birokraciji u Njemačkoj i internacionalnim društvenim pokretima. Njen stav se temeljio na tezi kako se politička transformacija dešava zahvaljujući spontanim akcijama radnika koje prerastaju u masovne ustanke i revoluciju, a ne zbog partijskog vodstva i njihovih direktiva. Upravo je u tom masovnom aktivizmu vidjela taktičko sredstvo za postizanje prijelaza iz kapitalizma u socijalizam, ali i suštinu demokracije⁹³.

Kad je SPD u Reichstagu 1914. godine podržala njemačko učešće u ratu, Karl Liebknecht je bio jedini član koji se tome usprotivio. Svoj antiratni stav je obrazložio u djelu *Militarism & Anti-Militarism* 1907. godine, gdje je militarizam osudio kao oružje buržoazije i kapitalizma kako bi se održala moć nad radničkom klasom. Krajem 1914. godine je zajedno sa Rosom Luxemburg, Clarom Zetkin i drugima osnovao Spartakističku Ligu, ali su ubrzo pamfleti lige bili ilegalizirani zbog svojih revolucionarnih stavova. Liebknecht je zajedno s Luxemburg 1916. završio u zatvoru zbog izdaje nakon Spartakističkih demonstracija iste godine⁹⁴. Nakon razlaza među socijaldemokratima, Spartakisti su 1917. pristupili USPD-u kao nezavisna organizacija.

Nakon što su Luxemburg i Liebknecht izašli iz zatvora i pronašli svoje kolege socijaliste udobno smještene u državnim uredima reagirali su organiziranjem socijalističke opozicije ratu i prozvali SPD izdajicama socijalističkih svjetonazora te optužili stranku da je potpala

⁹² Vidi: Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution* (New York: Workers Age Publishers, 1940), pristupljeno 22. kolovoza 2016., <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/index.htm>

⁹³ Vidi: Eric D. Weitz, *Creating German Communism, 1890-1990: From Popular Protests to Socialist State* (New Jersey: Princeton University Press, 1997).

⁹⁴ Vidi: „The Spartacist Uprising in Berlin“, *History Today*, pristupljeno 27. kolovoza, 2016., <http://www.historytoday.com/richard-cavendish/spartacist-uprising-berlin>

pod vladavinu birokratizma i reformizma. Prema SPD-u, ali i USPD-u Rosa je gajila samo osjećaje prezira, kako zbog uključenosti stranaka u rat tako i zbog neuključenosti istih u zaštitu radikala poput nje i Karla Liebknechta protiv represivnih mjera koje je država poduzimala⁹⁵. Zajedno su nakon izlaska iz zatvora pokrenuli novi list *Crvena zastava*⁹⁶.

Kad su izbile demonstracije i protesti po Njemačkoj u 1918. Rosa je bila visoko motivirana povratku svojim starim idejama koje je razvila još prije 1914. godine; podrška masovnom aktivizmu, propagiranje revolucije, nastojanje da se socijalističku politiku odijeli od reformizma, te uspostava socijalističke republike kroz revoluciju. S obzirom na uspjehe boljševičke revolucije te završetak rata, ove su ideje tim više trebale biti hitnije provedene. U Lenjinovom stilu, trebalo je uhvatiti trenutak, a on je bio ovdje i sada. Njene su ideje, nastale u tim trenucima rastućih revolucionarnih previranja u Njemačkoj, obilježile politiku KPD-a s obzirom da se doticala ključnih točaka revolucionarne politike – postavke socijalizma i demokracije, problemi prelaska iz kapitalizma u socijalizam, te neizbježne i teško premostive dileme oko političkog terora. Komunističku partiju su na kongresu 30. prosinca 1918. i 1. siječnja 1919. osnovali radikalni socijalisti i komunisti predvođeni Spartakističkom Ligom. Na tom je kongresu Rosina politika opozicije parlamentarizmu bila strastveno prihvaćena. Revolucionarna komisija je kategorički odbijala sudjelovanje u izbornom sistemu smatrajući to diverzijom od revolucije, a Rosa Luxemburg i njeni pristaše su prihvaćali takvo sudjelovanje, ali isključivo iz taktičkih razloga shvaćajući parlament kao pomoćni teren za masovni aktivizam na ulicama.

Rosa Luxemburg je bila beskompromisna u svojoj politici totaliteta. Držala je oštre govore kojima je gotovo uvijek suprotstavljala dva pola – ili revolucija ili ništa. Retorički je dizala zidove oko svih onih koji su preispitivali revolucionarni put do socijalizma i činila ih izgnanicima. Njeni protivnici nisu bili ništa blaži. Posebnu je mržnju gajila prema socijaldemokratskoj vladi Erbert-Scheidemann koje je smatrala agentima buržoazije, čak je i u programu Spartakističke Lige utvrdila kako ista neće nikada surađivati niti dijeliti vlast s njima dvojicom, izdajicama socijalizma i braniteljima buržoazije⁹⁷. Po pitanju upotrebe sile bila je zagovornikom diktature proletarijata, iako je u nekim situacijama i pisanim radovima bila dvosmislena, opravdanje za takvo što je našla u povijesti nasilja vladajuće klase nad siromašnima i njihovoj neutaživoj gladi za profitom i povlasticama za koje su čak

⁹⁵ Eric D. Weitz, „Rosa Luxemburg Belong to Us!“.

⁹⁶ Vidi: „The Spartacist Uprising in Berlin“, History Today, pristupljeno 27. kolovoza, 2016, <http://www.historytoday.com/richard-cavendish/spartacist-uprising-berlin>

⁹⁷ Eric D. Weitz, „Rosa Luxemburg Belong to Us!“.

izazivali ratove; protiv snaga buržoaske proturevolucije moraju postojati snage revolucije proletarijata. Njena politika se temeljila ponajviše na marksističkom povijesnom determinizmu potaknutim političkom aktivnošću proletarijata, a to je utjecalo na njenu površno razrađenu ideju prelaska iz kapitalizma u socijalizam, pogotovo po pitanju demokracije.

U početku, njemačka je revolucija potvrdila nade ruskih boljševika, ponajviše nakon objave Socijalističke Republike u Berlinu 1918. godine, a potom i Sovjetske u Münchenu 1919. godine. Također, ogromno nezadovoljstvo SPD-om koji je ispao više borac za buržoaziju nego niže klase i time izdao socijalističke ideale, radikalizirao je radništvo koje je pristupalo USPD-u, a poslije 1920. KPD-u, čime je ona postala najveća komunistička partija izvan Rusije⁹⁸.

Do poraza revolucije došlo je iz nekoliko razloga; neodređenost ideja vijeća, nepostojeća zajednička organizacija i strategija djelovanja, nedostatak revolucionarnog iskustva, proturevolucionarne tendencije među socijaldemokratima, dobro organizirani i ujedinjeni ostaci reakcionarnih snaga, posebice u vojsci, iscrpljenost radništva i vojske nakon rata, štamparska propaganda, preostao konzervatizam među narodom još uvijek dominantan, nedostatak osjećaja internacionalizma, itd⁹⁹. Vodstvo, borbenost i predanost Rose Luxemburg i Karla Liebknechta nisu bili dovoljni da spase revoluciju koja, uzevši sve navedene objektivne okolnosti u obzir, gotovo pa je bila predodređena da podbaci. Za razliku od boljševičke revolucije, lijeve frakcije su imale premali broj poklonika da bi mogle pretrpjeti međusobna neslaganja i razilaženja. SPD se možda čak pokazao i najpogubnijim po tom pitanju igrajući na kartu ljevice, ali praktično štiteći leđa buržoaziji i reakcionarnoj vojsci. Također, i taj element vojske čini veliku razliku i jedan od odlučujućih faktora neuspjeha njemačke, a uspjeha ruske revolucije. Većinski dio vojske je ostao reakcionaran i kontrarevolucionaran, što je vladi u Berlinu omogućilo jednostavno gušenje ustanaka ne mareći pritom za njihovu brutalnost koju je Freikorps uvelike prakticirao.

Prema DeFronzovim kritičnim faktorima koji predviđaju uspješnost revolucije, revolucija u Njemačkoj je sadržavala slijedeće; masovna frustracija je bila svakako prisutna. Veliki je broj ljudi bio nezaposlen, a ekonomija je bila razrušena, što se dodatno pogoršalo nakon zatvaranja Rusije u svoje granice čime su vanjski investitori izgubili svoje kapitale

⁹⁸ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*.

⁹⁹ Vidi: Gabriel Kuhn, *All Power to the Councils*.

koji su bili nacionalizirani. Za trajanja rata duboko su oštećena poljoprivredna i industrijska proizvodnja, pa se tako proizvodnja ugljena svela na samo dvije trećine predratne proizvodnje¹⁰⁰, što je dovelo do nestašice ugljena u Njemačkoj u hladnom ožujku 1919. povodom čega su otkazani svi obroci goriva namijenjeni stanovništvu¹⁰¹. I prema marksističkoj teoriji revolucije zadovoljen je prvi uvjet, pogotovo u vidu antimilitarizma koji je bio usmjeren prema vladajućoj eliti koja je pristala na ratna razaranja i time osiromašila zemlju. Disidentska politička elita je također postojala, USPD nakon razlaza sa SPD-om, a pogotovo članovi okupljeni u Spartakističkoj Ligi su predstavljali tu skupinu. Međutim, jasna i beskompromisna opozicija vladi je ipak bila malobrojna i svodila se isključivo na Spartakističku Ligu, koji jesu djelovali prema marksističkim načelima, ali širina njihovog djelokruga je ipak bila premalena da bi nosili proletersku revoluciju. Unutarnja državna kriza je bila očita, a započela je praktički kad i Prvi svjetski rat. S obzirom da se taj rat vodio isključivo iz imperijalističkih apetita buržoazije i vladajuće elite, nije trebalo dugo da se u narodu među nižim klasama počnu javljati antiratni elementi, poput Revolucionarne komisije koju su činili radnici tvornica upoznati sa sindikalnim borbama i okupljali radnike kako bi ih organizirali u radikalnu kritičnu masu. Nakon abdikacije cara, unutarnju krizu je dodatno produbila SPD zloupotrijebivši povjerenje lijevih struja u zemlji postavši zastupnikom kapitala i buržoazije. Kritičan faktor koji zasigurno nije imala jest ujedinjujuću motivaciju. Prvenstveno su neslaganja na ljevici tome uvjetovala s obzirom da se između sebe nisu mogli dogovoriti u kojoj mjeri se u praktičnom dijelu držati marksizma i socijalističkih ideala, odnosno, koliko se zapravo ugledati na boljševike u Rusiji. Eisner je u Bavarskoj proglasio zaštitu privatnog vlasništva, što se definitivno kosi s marksističkim stavom o preraspodjeli bogatstva i sredstava za proizvodnju. Također, iako je odražavao nade revolucionara i velikog broja proletarijata sistem samoupravnih vijeća nije mogao u potpunosti zaživjeti u Njemačkoj jer takva praksa još nije bila niti prepoznata niti prihvaćena. Tek nakon revolucije je taj sistem počeo dobivati teorijsko-istraživačku podlogu¹⁰². To nas dovodi i do toga kako je njemačko stanovništvo ostalo većinski konzervativno, pri čemu automatski zajednička motivacija za revoluciju nije mogla postojati s obzirom na neslaganje u temeljnim svjetonazorskim principima. Točnije bi zapravo bilo reći kako stanovništvo nije bilo toliko konzervativno koliko „umjereno“, pa se

¹⁰⁰ Vidi: Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća-II*, 62.

¹⁰¹ Vidi: „Bavarian Republic“, Spartacus Educational, pristupljeno 26. kolovoza, 2016, <http://spartacus-educational.com/GERbavarian.htm>

¹⁰² Vidi: Gabriel Kuhn, *All Power to the Councils*.

tako i u revolucionarnim težnjama nisu toliko eksplicitno vezivali za marksizam u Lenjinovim poimanjima, kao što je to činila Rosa Luxemburg. Čak je postojala i pošalica među ruskim revolucionarima na račun njemačkih: *“gdje stoji upozorenje kako je zabranjeno hodati po travi, njemački pobunjenici će prirodno hodati isključivo po stazi”*¹⁰³.

Da bi se dodatno razumio neuspjeh revolucije u Njemačkoj, potrebno je osim definiranja prisutnosti kritičnih faktora uzeti u obzir i u kojoj mjeri je njihov potencijal bio iskorišten kao plodno tlo za mobilizaciju revolucionarnih snaga. Za razliku od Lenjina, Luxemburg i Liebknechtu je bilo puno teže usmjeriti masovnu frustraciju putem kojim su išli boljševici. U svojim nastojanjima da ponove Oktobar 1917. u Njemačkoj, ovaj je dvojac možda zanemario stupanj raširenosti socijalističkih ideja kakav je postojao u Rusiji još na samom početku dvadesetog stoljeća te je predlagao ideje koje su za njemačko društvo ipak bile preapstraktne ili daleke. Stvar je uvelike zakomplicirala SPD koja je odnijela dio lijevog glasačkog tijela, ali i bez toga podloga za radikalne ideje koje su proklamirali Spartakisti nisu bili u cijelosti usuglašeni sa njemačkim potrebama. Stoga se proglašavanja socijalističkih republika u Njemačkoj 1918.-1919. čine gotovo prisilnima, odnosno, željama tek nekolicine revolucionarnih grupacija koje će tek naknadno masama dokazati kako je njihov ideološki i politički program djelotvoran. U Rusiji je stvar bila gotovo u potpunosti obrnuta, zahvaljujući godinama djelovanja lijevih frakcija u opoziciji carskome režimu narod je, s naglaskom na seljaštvo, bio nositelj socijalističkih ideja, a boljševici su trebali dokazati da će se zahvaljujući njima te ideje obistiniti. Nadalje, disidentstvo koje se svodilo u pravome smislu samo na Spartakiste koji prvenstveno nisu imali pristupa nikakvim strateški važnim državnim resursima, a nakon ubojstva Luxemburg i Liebknechta ostali dekapitirani i paralizirani, nisu uspjeli ostvariti svoju ključnu ulogu nositelja revolucije. Tim više što nisu bili jedini, na čelu Bavarske Sovjetske Republike bio je pripadnik USPD-a, Kurt Eisner, koji je imao drugačiju percepciju o uređenju „sovjetske republike“ koja štiti privatno vlasništvo, a još je k tome i surađivao sa SPD-om. Takve su okolnosti dovele do neprepoznatljivosti jasne uloge i značaja vodećih figura opozicije, a time i njihovih ciljeva, i bilo je nerealno očekivati objedinjavajuću ulogu vođa revolucije kada je masa raštrkana među različitim pozicijama ljevice. Lenjin je već dugo djelovao i bio poznat u opoziciji carskome režimu kada su boljševici snažno stupali na političku scenu u ljeto 1917., te je bio dosljedniji i predaniji u svojoj agitaciji, a za razliku od okolnosti njemačkih revolucionara, imao je i puno manje problema s reakcionarnom opozicijom lišenom vojne podrške. Na

¹⁰³ Vidi: Erick Hobsbawm, *The Age of Extremes*, 68.

kraju je i potencijal unutarnje državne krize ostao neiskorišten, kako zbog već navedenih razloga tako i zbog izostanka ujedinjujuće motivacije. Ovaj je faktor presudan isključivo kako bi se otvorio prostor za revolucionarno djelovanje, ali ako svi ostali nisu prisutni ili iskorišteni, popunjavaju se kontrarevolucionarnim djelovanjima, što se na kraju Njemačkoj i dogodilo.

5. Mađarska na izlasku iz monarhije

Kada je Austro-Ugarska objavila rat, u Mađarskoj je bio prihvaćen s oduševljenjem u valu nacionalizma. Međutim, taj je entuzijizam brzo splasnuo kada se rat pokazao i ne tako kratkotrajnim kako se zamišljalo, a uz to su se nizali ratni porazi jedan za drugim. Carska vojska je bila neorganizirana i nepripremljena i jedino je uz vojnu pomoć Njemačke uspjela ostvariti neke pobjede na istočnom frontu protiv Rusije. Ulaskom Italije u rat na stranu Antante je dodatno pogoršalo stanje s obzirom da se Austro-Ugarska onda trebala vojno prerasporediti na dva fronta. Iako je Mađarska izvojevala taktičke pobjede protiv Italije, te Njemačka na zapadnoj bojišnici, Centralne sile su 1917. počele osjećati vojnu i materijalnu nadmoć Antante. Austro-Ugarska je već tijekom te godine trpjela dezertstvo, demoralizaciju i ustanke.

U zemlji je priča bila jednako zabrinjavajuća. Velike tvornice su bile pod vojnom kontrolom, zbog nestašice pojedinih proizvoda i materijala već u prvim godinama rata razvilo se crno tržište, proizvodnja krušnih žitarica je pala do 1918. na polovinu predratne proizvodnje, seljaštvo je bilo pogođeno jer je vlada uvela rekviziciju i prisilan otkup poljoprivrednih proizvoda, stoke i konja. Ni položaj radnika nije time bio ništa bolji, uz nedostatak hrane i goriva, većina muškaraca je bila mobilizirana, a plaće onih koji su ostali su pale na polovicu iznosa prije rata. Takvo je stanje izazvalo brojne antiratne demonstracije organizirane od strane socijaldemokrata i radikalne ljevice. Do 1917. takvo se raspoloženje proširilo i među vojskom koja je bilo sve izmorenija i željna povratka mirnodopskom životu, te se sve više pritiskalo vladu da započnu mirovne pregovore. Takve je akcije dodatno poduprla socijalistička agitacija uznapredovala februarskom i oktobarskom revolucijom, a čak se 1917. prvi puta u vojsci slavio Prvi maj¹⁰⁴.

Smrt cara Franje Josipa 21. studenog 1916. je ujedno predstavljala i skori raspad carstva. Njegov je nasljednik Karlo I. bio liberalnijih stavova, pa je carstvo pokušao spasiti provođenjem sveobuhvatnih reformi i odlučio zaključiti primirje u što skorije vrijeme, no i za ta je obećanja već bilo prekasno. Pogotovo je nakon Wilsonovih „Četrnaest točaka“ bilo gotovo nemoguće održati monarhiju, pa čak i u federalnom uređenju koje je ponudio 16. listopada, jer je pravo na samoodređenje i osnivanje nacionalnih država bila preprimamljiva ideja za sve etničke manjine koje su predugo živjele pod Austro-Ugarskom čizmom. Dapače, još 8. travnja su u Rimu objavile zajedničku rezoluciju u kojoj su izrazile

¹⁰⁴ Vidi: Péter Hanák, *Povijest Mađarske* (Zagreb: Barbat, 1995).

želju izlaska iz Austro-Ugarskog Carstva. Saveznici su u početku nastojali da se carstvo očuva, no kad je to postalo jasno nemoguće, a opasnost od izvoza revolucije iz Rusije sve realnija, podržali su zahtijevanja manjina u svrhu formiranja tampon zone nacionalnih država, koje će uz stvaranje zaštitnog zida od boljševizma spriječiti i potencijalan njemački ekspanzionizam u budućnosti.

Jedan od „slavnijih“ Karlovih poteza je bilo uklanjanje mađarskog predsjednika Istvána Tisze sa vodeće pozicije jer je podržavao ideju ratovanja, no i nakon toga njegovi su pristaše nastavili voditi ratnu politiku pa se zapravo ništa bitno nije promijenilo po tom pitanju. Borbe su se nastavile, a stanovništvo i vojska su bili sve više gladni. Također, svi neredi na ulicama, koji su započeli i prije negoli je rat završen, bili su gašeni intervencijom policije i žandarmerije. Još od početka 1918. godine u Mađarskoj su se održavale demonstracije u kojima se zahtijevao prekid rata, uvođenje tajnog i općeg glasovanja te demokratizacija države, a 20. svibnja godine izbila je i vojna pobuna, ali je ona za samo dva dana bila ugušena. Nova pobuna je izbila za točno mjesec dana u tvornici strojeva u Budimpešti gdje su se radnici pobunili protiv rata, ali i vojnog upravljanja tvornicom. Redarstvene snage su poslone da riješe situaciju i otvorile vatru na demonstrante. To je potaklo niz prosvjeda u cijeloj zemlji, a došlo je i do nečeg novog u mađarskom radničkom pokretu – osnivanje radničkih sovjeta.

Car Karlo nije prihvaćao opetovan zahtjev za ostavkom premijera Sándora Wekerlea, koji je došao na vlast nakon Tisze, zbog toga što nije htio da ga naslijedi Mihály Károlyi iz Stranke neovisnosti oko kojeg se formirala kritična oporba. Na kraju je premijerom imenovan grof János Hadik što je izazvalo nove demonstracije 28. listopada kada je došlo do sukoba prosvjednika sa redarstvenim snagama.

Pod vodstvom Mihály Károlyija Mađari su 25. listopada u Budimpešti osnovali Mađarsko nacionalno vijeće, kakvo su manjine počele osnivati ranije po cijelom carstvu. To su vijeće činile antiratne i antioligarhske stranke koje su zahtijevale neovisnost; Károlyijeva Stranka neovisnosti, Buržoaska Radikalna Partija i Mađarska Socijaldemokratska Partija. Najvažniji ciljevi vijeća su bili sadržani u nekoliko točaka objavljenih na dan osnivanja, a obuhvaćalo je ostavku vlade i raspuštanje Narodne skupštine, potpisivanje trenutnog prekida rata i povlačenje mađarskih trupa s bojišta kao i prekid saveza s Njemačkom, uvođenje općeg i tajnog glasovanja, provođenje imovinske i sociopolitičke reforme, osiguravanje slobode udruživanja, okupljanja i štampe, te osnivanje „bratskog saveza ravnopravnih naroda“ putem ekonomske i političke alijanse s okolnim

nacionalnim državama¹⁰⁵. Težnje za neovisnošću već su se nekim zemljama počele ostvarivati, pa je tako Čehoslovačka svoje odcjepljenje od carstva službeno proglasila 28. listopada, a Hrvatska dan poslije. Na kraju je i Austrija proglašena neovisnom državom 30. listopada.

U noći sa 30. na 31. listopada u Budimpešti je izbila tzv. Aster revolucija, ili krizantemska revolucija nazvana prema cvijetu nošenom na kapama disidentskih vojnika. Prosvjednici su podržavajući politiku Nacionalnog vijeća stupali prema Budimskom dvorcu kako bi pred službenim predstavnikom Karla IV., Jozefom Augustom od Austrije, zahtijevali imenovanje Kárloyija za novog premijera. No, ubrzo je došlo do sukoba sa žandarmerijom koja je nastojala suzbiti njihovo napredovanje prema dvorcu pri čemu je u nastaloj pucnjava ubijeno troje, a ranjeno preko pedeset prosvjednika¹⁰⁶. Idućeg su dana, 31. listopada, skupina vojnika i radnika ubili bivšeg premijera Istvána Tiszu kao predstavnika i zagovornika dvojne monarhije upavši mu u gradsku vilu. To je bio ozbiljan pokazatelj da je monarhiji došao kraj, a ujedno i jedino ubojstvo glavne političke figure u modernoj povijesti Mađarske. Kárloy je istog dana dobio od cara odobrenje za formiranje nove vlade i time je revolucija pobijedila.

Moglo bi se reći da je Kárloyijeva pobjeda zapravo bila Pirova pobjeda s obzirom na sve probleme koje je trebao riješiti. Narod je polagao velike nade u njega i njegov je glavni zadatak je bio osigurati što bezbolnije primirje sa Saveznicima jer ga se smatralo osobom koja podržava Antantu i Antanta podržava njega. No, ubrzo se ispostavilo da to nije tako i da Saveznici ne mare što se dešava u Mađarskoj, gdje je došlo do smjene vlasti i to uspostavom liberalno-demokratske struje koja bi im trebala biti po volji, već ju je i dalje smatraju poraženom stranom u ratu. Jedan od ozbiljnijih problema u Mađarskoj je bilo određivanje državnih granica zbog preklapanja velikog broja nacionalnih manjina čime je etnička slika bila izmiješana, a time svako potezanje granice otežano. To je bio slučaj sa cijelom Austro-Ugarskom koja se sastojala od velikog broja različitih nacionalnosti koje su njenim raspadom zahtijevale svoje nacionalne države. Mirom u Beogradu 13. studenog 1918. priznata je nova mađarska vlada i država u njenim povijesnim granicama, iako je to bio već drugi pokušaj potpisivanja primirja; prvi se dogodio deset dana prije, ali ga je vrhovni zapovjednik Antantinih snaga na Balkanu odbacio kao nevaljalim za njegov dio

¹⁰⁵ Vidi: „The First Hungarian Republic“, The Orange Files, pristupljeno 1. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>

¹⁰⁶ Ibid.

bojišta¹⁰⁷. Kárloyi i predstavnici Mađarskog Nacionalnog vijeća su 16. studenog ispred zgrade parlamenta proglasili Mađarsku Narodnu Republiku. No, tu nije stala priča jer su pridruženi Antantini saveznici, Čehoslovačka, Rumunjska i Kraljevstvo SHS, htjeli iskoristiti priliku zbog nemira u koji je Mađarska zapala nakon izbijanja revolucije te su s vojskom ušli na mađarski pogranični teritorij uz odobrenje Francuske, koja je čak intervenirala okupacijom Segedina nakon što su se u Banatu sukobile rumunjske i snage Kraljevine SHS. Mađarska je prihvatila samo odcjepljenje Hrvatske, a sve ostalo je osudila kao nelegalno zbog čega su Čehoslovačka, Kraljevina SHS i Rumunjska zaključile kako je okupacija jedino rješenje¹⁰⁸.

Zbog ovakvog ponašanja Antante situacija ni na domaćem terenu nije išla u prilog Kárloyijevoj vladi. Zbog zaštite granica, ministar rata general Albert Bartha naredio je novu mobilizaciju prethodno demobiliziranih vojnika i novih volontera čime je bila narušena politika pacifizma koju je Kárloyijeva vlada proklamirala. Vojnički sovjeti, osnovani krajem listopada, 12. prosinca 1918. su održali demonstracije protiv ponovnog novačenja, ali i protiv odluke da se vojska koristi u održavanju reda i zakona uz policijske i žandarmerske snage. To je natjeralo Barthu da preda ostavku, a vojnički sovjeti su ostali konstantna opozicija ministarstvu rata tijekom Mađarske Narodne Republike¹⁰⁹. Kárloyijeva vlada je htjela postupno uvoditi ustavne reforme i smatrala revoluciju završenom. Međutim, naišli su na opoziciju među radništvom, seljaštvom i ratnim zarobljenicima, povratnicima iz Rusije, koji su trenutnu situaciju doživljavali kao pogodan trenutak za novu, socijalističku revoluciju po uzoru na boljševičku. Iako se u gradovima doimalo da su stvari ipak pod kontrolom, na selu su se dešavali napadi na javne zgrade, državne službenike pa čak i žandarmeriju, a nije nedostajalo ni oružanih sukoba.

Neovisna i demokratska Republika Mađarska uspostavljena je 16. studenog 1918. godine, a Mihály Kárloyi je 11. siječnja 1919. proglašen njenim prvim predsjednikom. Predsjednik vlade je postao Dénes Berinkey. Među prvim potezima je naloženo da zakonodavstvo osigura opće i tajno glasovanje, slobodu tiska, okupljanja i udruživanja. Počela se provoditi i demokratizacija javne uprave, a u ožujku 1919. je odlučeno da se oformi posebno ministarstvo zaduženo za provođenje nacionalizacije. No, uz sve te poteze zemlja je bila u teškoj gospodarskoj situaciji, a narod na rubu gladi i bez posla. Kárloyijeva

¹⁰⁷ Vidi: Péter Hanák, *Povijest Mađarske*, 212.

¹⁰⁸ Vidi: Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. Stoljeća-II*.

¹⁰⁹ Vidi: „The First Hungarian Republic“, The Orange Files, pristupljeno 1. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>

zemljišna reforma prihvaćena 16. veljače provodila se samo djelomično. Odluka o redistribuciji zemljišta velikih imanja i crkvenih posjeda uz kompenzaciju svela se na preraspodjelu samo Károlyijevih posjeda, što je navelo seljaštvo da stvari preuzmu u svoje ruke – počeli su nasilno otimati zemlju veleposjednicima i zahtijevali što hitnije provođenje kolektivizacije. Također, u nekim gradovima vladini povjerenici su prisilno maknuti s pozicija, a osnovani su direktoriji kao nove gradske i županijske uprave. Károlyijeva vlada je imala problema i s postizanjem dogovora s nemađarskim narodima koji u ustrajali na izdvajanju u zasebne nacionalne države. Ministar državnih poslova Oszkár Jászi ponudio im je ideju o stvaranju „Dunavskih Sjedinjenih Država“ po uzoru na švicarske kantone – federativno uređenje demokratskih zemalja u kojoj bi bila osigurana autonomija nacionalnih manjina, no one su to odbile i time markaciju mađarskih granica ponovno dovele u pitanje¹¹⁰. Po pitanju pravnih i socijalnih mjera, Károlyijeva vlada provela je značajne liberalne reforme. Proširila je pravo glasanja na sve muškarce iznad 21 godine i pismene žene iznad 24 što je povećalo glasačku populaciju za pedeset posto. Prihvaćena je rezolucija kojom se garantira sloboda okupljanja, udruživanja i tiska. Po pitanju socijalne politike, Nacionalno vijeće je uvelo beneficije za nezaposlene i zabranila zapošljavanje djece ispod 14 godina starosti¹¹¹.

Pozicija Károlyijeve i Berinkeve vlade je očito bilo vrlo nezahvalna i razvila se aktivna opozicija njihovoj politici. Zahtjeve naroda spremnog na socijalističku revoluciju je u politički program uobličila Partija Komunistička Mađarske¹¹² čija je popularnost poprimala uzlaznu putanju među radništvom, nezaposlenima i demobiliziranim vojnicima, a pristaše je našla i među Socijaldemokratima. Osnovao ju je 24. studenog 1918. bivši socijaldemokrat, a sada revolucionarni komunist, Béla Kun. On je za vrijeme Velikog rata bio mobiliziran i poslan na istočnu bojišnicu gdje je završio kao ruski ratni zarobljenik i za vrijeme boravka na Uralu prihvatio komunističko učenje. Nastojanje Komunističke partije je bilo potaknuti proletersku revoluciju kakva je boljševike dovela na vlast u Rusiji 1917. godine. No, ljevica nije bila jedina politički aktivna opozicija, desničarske reakcionarne snage proizašle iz viših klasa i vojnog časništva, okupljene u Mađarski Nacionalni Savez Obrane (MOVE), odbijale su bilo kakav program građanske buržoaske demokracije i težile

¹¹⁰ Vidi: Péter Hanák, *Povijest Mađarske*.

¹¹¹ Vidi: „The First Hungarian Republic“, The Orange Files, pristupljeno 1. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>

¹¹² Umjesto Komunistička partija Mađarske nazvana je Partijom Komunistička Mađarske jer su Mađari zapravo kao etnos činili manjinu u partiji.

ka ponovnoj uspostavi starog konzervativnog sistema. Dakako, njihov je zadatak bio i spriječiti širenje komunističke ideologije u Mađarskoj i štiti granice zemlje od bilo kakve strane invazije. Reakcionarne snage su predvodili István Bethlen i Gyul Gömbös, a MOVE je čak bila zabranjena u veljači 1919. zbog neprestane prijetnje mađarskoj nacionalnoj sigurnosti i državnom vodstvu¹¹³.

Prvi ozbiljni protuvladini prosvjedi dogodili su se 20. veljače kada je nekoliko prosvjednika i policajaca ubijeno u sukobu ispred redakcije lista Mađarske Socijaldemokratske partije, Narodni glas (Népszava). Vodstvo Komunističke partije koja je organizirala prosvjed je završio u zatvoru, među njima i Béla Kun, ali ubrzo su pokrenute demonstracije za njihovo oslobođenje. Kárloyi im je pak u zatvoru osigurao gotovo ugodan boravak što je omogućilo Béli Kunu i ostalim komunistima vođenje daljnjih prosvjeda iz zatvora. Namjera je bila srušiti vladu i izazvati političku krizu što se na kraju i dogodilo, ali ne zahvaljujući komunistima već Antanti i Pariškoj mirovnoj konferenciji.

4.1. Mađarska Sovjetska Socijalistička Republika

Kritičan je trenutak za vladu bilo donošenje *Vixovih nota* kojima je određeno da Mađarska povuče svoju granicu sa Rumunjskom 50 kilometara zapadno kako bi se francuskoj i britanskoj vojsci otvorio prostor za intervenciju u Rusiju. Kárloyi ni vladu na to nisu htjeli pristati iz straha da se Rumunjska ne okoristi situacijom i okupira mađarski teritorij, stoga je Berinkeyeva vlada podnijela ostavku u nemogućnosti da pruži oružani otpor¹¹⁴. Prvotni plan je bio da Kárloyi formira novu vladu sastavljenu isključivo od Socijaldemokrata koji su imali puno veću podršku među narodom i kontrolu nad vojnim snagama, ali komunisti i socijaldemokrati su ga preduhitrili organiziravši se u socijalističku stranku i 21. ožujka 1919. proglasili Mađarsku Sovjetsku Socijalističku Republiku, a Revolucionarni sovjet je preuzeo izvršnu vlast. Idućeg dana je nova vlada objavila lažnu ostavku Mihályja Kárloyija koji je zapravo htio ostati na čelu države, no na kraju je odustao od pokušaja zadržavanja svoje i tako već oslabljene političke vlasti i priznao da se u zemlji dogodio svojevrsni državni udar¹¹⁵. Narodni komesari su obavljali dužnosti ministara u

¹¹³ Vidi: „The First Hungarian Republic“, The Orange Files, pristupljeno 1. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>

¹¹⁴ Vidi: Péter Hanák, *Povijest Mađarske*.

¹¹⁵ Vidi: „The Hungarian Soviet Republic“, The Orange Files, pristupljeno 3. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-hungarian-soviet-republic/>

novoj vladi; Sándor Garbai je imenovan za predsjednika Revolucionanog sovjeta, iako je to zapravo bio Béla Kun na poziciji narodnog komesara za vanjske poslove. Zakonodavno tijelo je činila Narodna skupština sovjeta¹¹⁶ koja je bila održana samo jednom u trajanju od deset dana u lipnju 1919., kada je ujedno izglasan prvi pisani ustav u Mađarskoj povijesti¹¹⁷. Ubrzo po stupanju na vlast, Revolucionarni sovjet je ušao u savez sa Rusijom i apelirao na radništvo okolnih zemalja da se ujedine u borbi protiv imperijalizma i vladavine buržoazije.

Lokalnu i centralnu vlast preuzeli su radnički sovjeti, a kako bi se postigao cilj uvođenja socijalističke proizvodnje nacionalizirane su banke i sva poduzeća koja su zapošljavala više od dvadeset ljudi bez naknade, škole, trgovine, stambene zgrade i zemlja. Po uzoru na Rusiju osnovana je Crvena garda koja je bila zadužena za očuvanje reda i zakona, umjesto policije i žandarmerije koja je bila odmah po dolasku komunista na vlast raspuštena, a njome je zapovijedao narodni komesar unutarnjih poslova Jenő Landler. Formirana je i Crvene armija kao vojna snaga Mađarske Sovjetske Republike, također po uzoru na Rusiju, i njen vrhovni zapovjednik je bio narodni vojni komesar Vilmos Böhm. Osnovana je također i paramilitarna organizacija od dvjestotinjak članova pod imenom Lenjinovi dječaci kojom je zapovijedao Tibor Szamuely. Ona je bila zadužena za likvidiranje bilo kakve oporbe Béle Kuna i sovjetske republike, a povremeno je djelovala uz drugu paramilitarnu organizaciju pod zapovjedništvom veterana carske i kraljevske ratne mornarice József Csernyijem¹¹⁸. Zbog tih je likvidacija period Mađarske Sovjetske Republike također poznat i pod nazivom *crveni teror*.

Na ekonomskom planu nova vlast se morala suočiti sa teškom ekonomskom situacijom proizašlom iz ratnog razaranja i izdavanja, koju je dodatno pogoršalo naglo uvođenje sistema državnog vlasništva čime se uzrokovala sveopća nestašica i inflacija. Nezadovoljstvo u narodu se smanjilo nakon uvođenja povišica plaća industrijskih radnika i držanih službenika. No, problemi su nastali kada se konfiscirani srednji i veliki posjedi nisu redistribuirali iz straha da to ne uzrokuje pad proizvodnje hrane i stvaranje sitne buržoazije na selu. To je seljake bez zemlje ostavilo bez zemlje, a one koji su imali je držalo u strahu da im ne bude oduzeta. Zbog toga seljaci nisu htjeli prodavati svoje proizvode za obveznice koje je distribuirala sovjetska država¹¹⁹. Takav nepopularan potez vlade je bio direktnim

¹¹⁶ Mađ. Tanácsok Országos Gyűlése, eng. The National Assembly of Councils.

¹¹⁷ Prethodno su ustavi bili nepisani i temeljili se na običajnom pravu. Vidi: „The Hungarian Soviet Republic“, The Orange Files, pristupljeno 3. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-hungarian-soviet-republic/>

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Vidi: Péter Hanák, *Povijest Mađarske*.

uzrokom stvaranja antagonizama i protuvladinih elemenata na selu, što je dakako pogodovalo kontrarevolucionarnim snagama. Nepopularnost je sovjetska vlast bilježila i među religioznim stanovništvom zbog svojih akcija koje su bile poduzete u smjeru razdvajanja Crkve od države, poput nacionalizacije škola, knjižnica, arhiva i zemlje koji su bili u vlasništvu Crkve. Iako je Revolucionarni sovjet donio dekret kojim se garantiraju vjerske slobode, to nije zadovoljilo vjerski dio populacije koji je i općenito bio protiv komunizma i vlade Béle Kuna.

Antanta je na događaje u Mađarskoj gledala kao na ozbiljnu invaziju boljševičke revolucije na prostore središnje Europe, što je dakako bilo neprihvatljivo, te se razmatralo kako suzbiti daljnja napredovanja revolucionarnih i lijevih tendencija. Na Mirovnoj konferenciji u Parizu prvo se pokušalo pregovarati s novom vladom oko toga da Mađarska postane *neutralna zona*, no za to vrijeme Francuska nije čekala ni na kakve pregovore i uz pomoć Čehoslovačke i Rumunjske organizirala je vojnu intervenciju. Kun nije prihvatio ideju o *neutralnoj zoni* vjerujući kako će time stvoriti pritisak koji će dovesti do sazivanja nove međunarodne konferencije, ali to su bila puka nadanja. S obzirom na stav velikih sila o boljševizmu, diktaturi proletarijata i revoluciji, bilo je malo vjerojatno kako će se nastaviti ikakvi pregovori, pogotovo u korist Mađarske. Saveznicima je bilo bitnije udovoljiti teritorijalnim apetitima mađarskih susjeda i izolirati Sovjetsku Rusiju.

Stoga je do invazije ipak došlo. Rumunjska je napala 16. travnja, a Čehoslovačka 27. travnja 1919. Mađarska Crvena armija, koja u tom trenutku nije bila ni u potpunosti oformljena, nije uspjela odbiti napad i država je trpjela krizu. Béla Kun i vlada su održavali hitna zasjedanja i donosili diplomatske taktičke odluke što je urodilo plodom i 20. svibnja je Crvena armija krenula u protuofenzivu. Velike se nade polagalo u proboj na sjevernoj bojišnici gdje bi se mogli spojiti sa sovjetskim snagama. Kunova vlada je 25. svibnja poslala Tibora Szamuelyija u Moskvu na pregovore s Lenjinom oko organizacije koordiniranih vojnih akcija protiv rumunjskih trupa, ali Lenjin je je odbio tu ideju jer nije htio razdvajati svoje snage koje su vodile bitku na domaćem terenu protiv Bijele armije¹²⁰. Mađarske snage su napredovale i upale na teritorij Čehoslovačke te tamo proglasile Slovačku Sovjetsku Republiku na okupiranom području koja je potrajala dokle god je mađarska vojska tamo bila stacionirana, a to nije bilo dugo.

¹²⁰ Vidi: „The Hungarian Soviet Republic“, The Orange Files, pristupljeno 3. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-hungarian-soviet-republic/>

Za to vrijeme reakcionarne snage su djelovale u Mađarskoj i pokušale srušiti boljševičku vladu izazivajući demonstracije i ustanke po cijeloj zemlji. Predstavnici kontrarevolucionarnih i antiboljševičkih snaga su dolazili iz viših klasa, u Mađarskoj su bili okupljeni oko Istvána Bethlena, a od Francuske okupiranom Segedinu oko Gyula Gömbösa, koji je formirao Nacionalnu armiju na čelu s admiralom Miklós Horthyjem. Nju su činili monarhisti i konzervativci iz vremena Carstva koji su uz izražen antisemitizam i šovinizam predstavljali krajnje desnu struju u kontrarevoluciji¹²¹. U Beču je 12. travnja 1919. osnovan Antiboljševički odbor na čelu s Istvánom Bethlenom kojima je cilj bilo rušenje sovjetske vlasti u zemlji, ali on je ubrzo raspušten nakon neuspjele intervencije na mađarsko tlo. Dana 24. lipnja došlo je do novog pokušaja rušenja komunističke vlasti u Budimpešti, no i to je prošlo bez uspjeha zahvaljujući zajedničkom akcijom Crvene armije, Crvene garde i paramilitarnih organizacija.

Kao kontinuirana podrška kontrarevolucionarnih snaga u Mađarskoj, Francuska nije odustala i pristala na poraz od mađarske Crvene armije, već je krenula u vršenje diplomatskog pritiska. Dana 13. lipnja poslala je Budimpešti novi raspored granica koji se dogovorio na mirovnoj konferenciji i koji je, kao gotovo i svi prethodni, poslan ultimativno. Također su pozvane i ostale zemlje da se prilagode ovom novom rasporedu. Kako nije imala puno izbora, a rasprava koju je započela nije urodila plodom, mađarska sovjetska vlada je naposljetku pristala na novo razgraničenje i povukla svoje vojne snage sa sjevera. No, to nisu učinile i ostale zemlje, prvenstveno Rumunjska, i time je Mađarska učinila taktičku pogrešku pristavši na nove uvjete bez pozivanja na pregovore čime bi dobila na vremenu, a ostale zemlje bile primorane također povući svoje vojne snage. Ovako se dogodilo da je Revolucionarna vlada dovedena u bespomoćan položaj, a narodom se širilo beznađe i demoralizacija jer se kraj Sovjetske Republike nazirao. Antanta je jasno dala do znanja da je ona ta koja diktira uvjete mira i ključno je bilo prvotno riješiti odnose s njom.

Rumunjske su trupe prvo zauzele područje istočno od Tise, iako je notom od 13. lipnja bilo odlučeno da taj teritorij pripada Mađarskoj, ali kao ni do sada, Antanta nije reagirala na rumunjska kršenja svih pregovora i primirja potpisanim s mađarskom sovjetskom vladom po pitanju granica. Vlada u Budimpešti nije htjela od toga samo tako odustati pa je pokrenula ofenzivu protiv Rumunjske u nastojanju da će osloboditi pripadajući teritorij. No, rumunjske su snage bile jače i ne samo da su odbile mađarski napad već su krenule u

¹²¹ Vidi: Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća-II*.

protuofenzivu i okupaciju same Budimpešte. Ovo je definitivno označilo konačni krah Mađarske Sovjetske Republike te je 1. kolovoza Revolucionarna vlada objavila svoju ostavku nakon čega je vlast preuzela sindikalna vlada Gyule Peidla, ali ni ona nije dugo potrajala. Béla Kun i drugi članovi Revolucionarnog sovjeta pobjegli su iz zemlje kako bi izbjegli hapšenja od nadolazećih rumunjskih snaga, ostali su to učinili nakon pada Peidlove vlade. One su ušle u Budimpeštu između trećeg i četvrtog kolovoza i time je okončana je revolucija i sovjetska vlast u Mađarskoj. Nakon toga je uslijedio *bijeli teror* reakcionarnih snaga, posebice rumunjskih okupacijskih vlasti, na čelu s Miklós Horthyjem¹²².

4.2. Propali Kunovi Sovjeti

Mađarska je trebala ostvariti misiju da bude posrednik između Istoka i Zapada, a istovremeno širiti ideje revolucije na okolne zemlje. Mađarska Sovjetska Republika je bio drugi slučaj komunističke vlade u povijesti da je uživala suverenu političku vlast nakon Lenjinovih boljševika u Rusiji, a to je bio dobar početak. No, prilike za onako ambiciozne ciljeve su bile i više nego nepovoljne. Revolucionarne snage u Mađarskoj su bile nedovoljno jake i previše ovisne o ruskoj pomoći, koja na kraju ni nije došla zbog građanskog rata koji se odvijao na ruskom teritoriju. Takva neprisutnost vojne podrške je bila dodatno pogoršana fizičkom izolacijom Mađarske od svojih revolucionarnih saveznika, s obzirom da su susjedne zemlje bile izričito kontrarevolucionarne. Tome u prilog, Mađarska je iz rata izašla kao gubitnik i time su sile Antante uzimale za pravo diranje u mađarski teritorij preko svojih pridruženih zemalja pa je Mađarska konstantno trpjela strane vojne intervencije od susjednih zemalja uz blagoslov Francuske koja se, kao nadležna za prostor Balkana, osjećala izazvanom. Što se tiče unutardržavne situacije, pitanje odnosa sa seljaštvom i zemljom nije riješeno čime je Revolucionarna vlada gubila svoje pobornike, tim više što je diktaturu proletarijata shvatila doslovno i to je dovelo do provođenja tzv. *crvenog terora* u zemlji. Ni prethodna Károlyijeva vlada nije bila skroz nevina po tom pitanju s obzirom da je u studenom 1918. također pribjeglja upotrebi sile u ime očuvanja reda i zakona. Sa svime time paralelno, u zemlji se razvijao kontrarevolucionarni pokret koji je za razliku od sovjetske vlade imao vanjsku podršku.

¹²² Vidi: Péter Hanák, *Povijest Mađarske..*

Dodatni problemi su nastali neslaganjem među strankama ljevice, pa čak i nakon stapanja Socijaldemokratske i Komunističke Partije Mađarske. Dok su jedni zagovarali čvrstu diktaturu, drugi su bili protiv sindikata, a treći protiv redistribucije zemlje. Zapravo se Béla Kun pokazao vještim u balansiranju između tih polova pokušavajući spojiti socijaldemokraciju i komunizam postizanjem kompromisa u najtežim trenucima čime je spriječio potencijalnu podjelu vlade. Ali nakon njenog pada u kolovozu 1919. došlo je do ozbiljnijih prepirki oko toga čiji su potezi i odluke bili ključni za njihov neuspjeh, a sukob se proširio i na Komunističku internacionalu. Na kraju su se mađarski komunisti podijelili na dvije frakcije, jednoj je na čelu bio Béla Kun, a drugoj bivši narodni komesar unutarnjih poslova Jenőa Landler. Kunova struja se zalagala za ekstremnu verziju komunizma koju je čak i Lenjin opisao kao „dječju bolest“¹²³.

Béla Kun je vjerovao kako je komunizam primjenjiviji u civiliziranoj Mađarskoj nego barbarskoj Rusiji i zbog toga bio uvjeren u njegov uspjeh. U tom se vjerovanju temeljila i pretpostavka kako redistribucija zemlje seljacima i nije toliko nužna zbog veće društvene i gospodarske razvijenosti Mađarske od Rusije, te da će problemi nacionalnih manjina biti riješeni uspostavom ujedinjene internacionalne diktature proletarijata. Općenito je Kun na nacionalna zahtijevanja etničkih skupina odgovarao internacionalizmom, a u ideji podunavske federacije se čak prognoziralo i teritorijalno proširenje. Masovna podrška Béli Kunu se temeljila isključivo na njegovim nastojanjima za očuvanje teritorijalnog integriteta Mađarske koje je bilo goruće pitanje nakon Prvog svjetskog rata. Pogotovo iz redova vojske je ta podrška proizlazila iz spomenutih razloga; s obzirom da je većinski dio vojske dolazio iz područja pod savezničkom okupacijom nije trebalo puno da uzmu crvene zastave u ruke i postanu revolucionarnom vojskom.

U Komunističkoj internacionali mađarsku revoluciju se percipiralo kao dosta perspektivnu uz činjenicu da je vlast komunista preuzeta gotovo bez ikakve borbe. Imali su pristaša među radništvom, seljaštvom, ali i buržoazijom te inteligencijom. No, u događajima 1918., a pogotovo 1919. godine njihova popularnost u zemlji je počela naglo opadati, što je rezultiralo gubljenjem povjerenja u efikasnost i opravdanost diktature proletarijata, pa čak i buržoasku demokraciju iz koje je ta diktatura, prema percepciji reakcionarnih snaga, direktno i prirodno potekla. Time se okrenulo leđa ne samo socijalističkim idealima, već i liberalizmu i to je obilježilo politiku Mađarske u periodima nakon 1919. uspostavom

¹²³ Ibid, 222.

Horthyjevog *bijelog terora*, čije su žrtve bili ne samo komunisti i socijaldemokrati već i liberalna buržoazija. Komunisti su bačeni u ilegalu, a oporba teško oslabljena, no ipak je postojala u parlamentu što je u odnosu na period monarhije ipak bio određen napredak.

Povratak revolucije u društveno-politički diskurs početkom dvadesetog stoljeća nije bio potaknut isključivo socijalnom potlačenošću nižih klasa, već je velikim dijelom bilo uzrokom ratnih strahota s kojima se nijedan narod prethodno nije susretao. Tu je situaciju potencirao i odnos pobjedničkih sila koje su mirovnim ugovorima, sastavljenim i potpisanim bez prisutnosti poraženih strana, praktički predstavile diktat u kojima su se zadovoljavali njihovi imperijalistički apetiti na račun zemalja gubitnica. Posebno je u Mađarskoj takva politika Antante utjecala na socijalno-revolucionarni puls da integrira nacionalni karakter s obzirom da se nakon završetka rata i dalje morala suočavati sa okupacijom i gubitkom dijela svoga teritorija i stanovništva. Bilo je poprilično jasno da se na Mirovnoj konferenciji u Parizu privilegiralo zemlje kontrarevolucionarne naravi u odnosu na one otvorenijima boljševizmu kojima se pretpostavljalo trpljenje štete. Stoga je sukob u Mađarskoj predstavljao sukob „bijelih“ i „crvenih“ zemalja, snage mađarskih susjeda Rumunjske, Čehoslovačke i Kraljevine SHS protiv Mađarske Sovjetske Republike. Nije ni čudo da su upravo te tri zemlje ušle u sastav Male Antante koje je formirala Francuska kako bi zaštitila teritorijalnu konfiguraciju uspostavljenu Versailleskim sporazumom.

Događanja u Mađarskoj 1918.-1919. godine i uspostava sovjetske republike u onakvim okolnostima potakla su rasprave oko toga kakva je to revolucija zapravo bila i je li potaknuta socijalno-revolucionarnim motivima ili samo nacionalizmom, pa su se ponudile nacionalno-boljševička, nacionalno-revolucionarna i čisto nacionalistička teza. Čak je i Mussolini primjer mađarske revolucije predstavio kao historijski dokaz povezivanja socijalističkih i nacionalističkih tendencija¹²⁴. Prema takvim se objašnjenjima može zaključiti kako su komunisti na čelu s Béla Kunom došli na vlast pukim slučajem s obzirom na raspad prethodne vlade Mihályija Kárloyija pod francuskim teritorijalnim ultimatumom, točnije *Vixovim notama*. Ni Revolucionarna vlada nije po tome pitanju mogla ništa puno napraviti jer su Saveznici zatvarali oči na rumunjsku okupaciju mađarskih pograničnih teritorija, koji su čak i Beogradskim sporazumom ostali u sastavu mađarske države. Takva podmukla politika Antante stavila je Kunovu vladu u nezavidnu poziciju te je, uočivši

¹²⁴ Vidi: Dan Diner, *Razumjeti stoljeće: Općepovijesno tumačenje*.

bezizlaznost situacije, potpisala povlačenje svoje vojske prema Vixovim notama. To je, dakako, uzrokovalo masovno nezadovoljstvo jer osim što je zemlja izgubila gospodarski važnu industrijsku regiju, dio je mađarskog stanovništva ostao izvan državnih granica. U Mađarskoj je vladala „*diktatura očaja*“¹²⁵ što je dovelo sovjetsku vlast da se ne obračunava samo sa stranim reakcionarnim elementima, već je represivne mjere uputila i onim domaćima što je rezultiralo odvajanjem buržoazije i srednjih slojeva od Revolucionarnog sovjeta i okretanjem kontrarevolucionarnim Rumunjima.

Što se tiče DeFronzovih kritičnih faktora, Mađarska je revolucija sadržavala sljedeće: masovnu frustraciju uzrokovanu, kao i u prethodnim slučajevima, ratnim razaranjima i gubitcima te stranim pretenzijama na mađarsko tlo, potpomognutim silama Antante. Kao što je već rečeno, podrška Kunovoj Sovjetskoj Republici ležala je upravo u nacionalističkim težnjama očuvanja integriteta mađarskog teritorija koji je konstantno bio ugrožen. Masovna frustracija je postojala i zbog loših gospodarskih uvjeta te seljaka koji nisu nikako uspijevali ostvariti svoja nastojanja da dobiju pravo na zemlju, pa čak ni pod Kunovom vladom. Prema marksističkoj teoriji ovo je ključan preduvjet socijalnoj revoluciji, no ni jedan od uzroka masovne frustracije Sovjetska Republika nije riješila, stoga je njena kratkotrajnost, pogotovo pod vojnim intervencijama okolnih zemalja, bila očekivana. Disidentsku političku elitu predstavljali su socijaldemokrati i komunisti okupljeni oko Béle Kuna. No, možda bi prvo kao disidentske trebalo spomenuti Károlyijevu vladu koja je prva stupila na vlast nakon pada carstva kao opozicija monarhizmu. U Aster revoluciji upravo je Mihály Károlyi predvodio pobunjeno stanovništvo i izašao kao odabir naroda za buduće državno vodstvo. Njegova je namjera bila udružiti slično orijentirane stranke u zapadnim savezničkim zemljama kako bi se zajedno suprotstavile diktatima Mirovne konferencije i time spasio poziciju Mađarske, ali stvari su izmakle kontroli i vlada se raspala, a dio socijaldemokrata formirao socijalističku stranku sa komunistima. Tek sada na pozornicu stupa Béla Kun, kao disident disidenata. On je stao na čelo opozicije Károlyijevoj vladi i uspješno iskoristio trenutak njenog raspada da preuzme vlast u zemlji pod motom socijalističke revolucije „sva vlast sovjeta“. No, i to je kratko trajalo najprije jer je sam Kun izdao temeljna socijalistička načela poput dodijele zemlje seljacima, ali ni strukturno ta revolucija nije uspostavila u političkom funkcioniranju socijalistička tijela jer sovjeti nisu imali gotovo nikakvu pretjeranu moć, tamo gdje su uopće postojali, već je vlast bila centralizirana u rukama Revolucionarnog sovjeta u Budimpešti. Iz svega rečenog jasno je da je unutarnja

¹²⁵ Ibid, 83

državna kriza postojala i da je promjena četiriju vlade u manje od godinu dana njen jasan indikator. Ali očito je i da taj faktor nije niti presudan niti značajan ako se uz njega ne veže onaj idući, a to je ujedinjujuća motivacija. Moglo bi se reći da je ona čak i postojala u vidu nacionalizma. Sve stranke koje su djelovale od raspada carstva nastojale su zadovoljiti mađarske nacionalističke težnje, međutim sadržajno su se one ipak razlikovale. Károlyi je htio uspostaviti liberalnu demokraciju, čak i pro-socijalističku u nekim reformama koje je poduzeo. Kun i komunisti su htjeli povesti revoluciju po uzoru na boljševike u Rusiji kojom bi uspostavili diktaturu proletarijata i ostvarili zamisli Komunističke internacionale da Mađarska postane strateška točka širenja revolucije na zapad. I naposljetku, reakcionarne snage koje su odbijale i liberalnu demokraciju, a kamoli boljševizam, i kojima je nacionalizam, ako već ne povratak na stari režim, značio rušenje prvih dviju opcija i institucionalizacija kontrarevolucije. Zanimljiv je podatak da se budući stav prema socijalističkim strujama u Mađarskoj, koji postoji i danas kod ultradesnih frakcija, formirao upravo u trajanju Mađarske Sovjetske Socijalističke Republike. Kako je komunističku vlast u Mađarskoj držao veliki broj Židova, među njima i sam Béla Kun, a veliki je broj Židova pripadao i staljinističkoj vladi kasnih 1940.-ih i ranih 1950.-ih, u zemlji se paralelno kroz vrijeme razvijao sentiment antikomunizma i antisemitizma zbog čega su dovedeni u korelaciju¹²⁶. Sigurno da je u periodu nakon sovjetske republike 1919. tome uvjetovao i *bijeli teror* koje su provodile Horthyjeve ultradesne radikalne i antisemitističke snage.

Iako je u prvom dijelu rada bilo rečeno kako se u obzir neće uzeti posljednji DeFronzov kritičan faktor, Mađarska je ipak poseban slučaj pa bi ga valjalo bar spomenuti, ali i obrazložiti njegovu ulogu. Permisivan svjetski kontekst se kod analize socijalnih revolucija općenito zapostavio, a kako smo mogli vidjeti u prvom poglavlju, čak i u teorijama revolucija. Razlog tome je temeljna teza da ako unutar države postoje čvrsti uvjeti da se takva revolucija dogodi, a to je s obzirom na objašnjenje ostalih faktora očito presudno, permisivan svjetski kontekst nije odlučujući, odnosno, njegova prisutnost ili odsutnost je sporedna. Kao što je naznačeno prilikom definiranja revolucije, socijalna revolucija je korjenita promjena socio-ekonomskih i političkih prilika u zemlji, dakle potpuni preokret i odmak od prethodnog režima. Uvjeti za takvo što moraju postojati isključivo unutar zemlje, a (ne)permisivan svjetski kontekst to može samo otežati ili olakšati, ali nikako u potpunosti uvjetovati. Na primjeru Mađarske, u kojoj nijedan kritičan faktor zapravo nije bio kritičan,

¹²⁶ Vidi: „The Hungarian Soviet Republic“, The Orange Files, pristupljeno 3. rujna, 2016, <https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>

ili je bio kritično nerješiv, možemo vidjeti da je tako. Nedostatak ujedinjujuće motivacije je prvi pokazatelj da stav okolnih zemalja može postati presudan. Ni Károlyijeva ni Kunova vlast nisu imale potpunu podršku masa; dok prva nije imala snage se uhvatiti u koštac s problemima koji su se taložili nakon završetka rata, druga nije imala za njih efikasna rješenja. Dapače, čini se da su komunisti imali još i manje pobornika nego što je to imala Károlyijeva vlada, što ju je momentalno učinilo klimavijom. Zbog krivih poteza koje je Revolucionarni sovjet potezao kako na unutarnjem tako i na vanjskom planu, brzo je izgubio nacionalizam kao glavno sredstvo mobilizacije revolucionarnih snaga, a pogotovo nakon uvođenja *crvenog terora*. Unutardržavne prilike od početka nisu izgledale obećavajuće po pitanju socijalne revolucije i uvođenja Sovjetske Republike. Sam oblik društvenog i državnog uređenja temeljenog na socijalističkom modelu mađarskom je narodu bio nepoznat, a pristanak na njega proizašao je isključivo zbog pokušaja pronalaska „treće opcije“ Austro-Ugarskom carstvu. Inzistiranje na boljševičkim idealima je stoga bilo sasvim suludo u onakvoj maniri kako je Béla Kun to postavio, u prilikama koje nisu bile ni blizu slične onima koje je imao Lenjin kada je pred Oktobarsku revoluciju osjetio da treba „iskoristiti trenutak“. Također, za razliku od Lenjina i boljševika, Kunovi komunisti nisu riješili ni problem masovne frustracije koja se za razliku od slučaja u Rusiji nije ideološki formirala, pa ju prema tome nisu ni mogli kanalizirati, iako je mađarska revolucija imala prethodno potrebnu buržoasku revoluciju. Socijalističke ideje koje su u Rusiji postojale od druge polovice devetnaestog stoljeća i prvi puta potpalile revoluciju na samom početku dvadesetog, a Kun je za vrijeme Károlyija, prve vlade opozicije, tek formirao komunističku partiju. U takvim je uvjetima svjetski kontekst vrlo lako mogao odigrati ulogu rušitelja režima. Čak su Antantine snage u vrijeme sovjetske vlasti u Mađarskoj bile mobilizirane kako bi pomogle Bijelu armiju u ruskom građanskom ratu, ali odsutnost narodne i vojne pomoći revolucionarnoj vladi u Budimpešti u ljeto 1919. odnijele su pobjedu u korist mađarskih kontrarevolucionarnih snaga u zemlji, koje su za sobom povukle i one nemađarske.

6. Zaključak

Kroz ovaj rad analizirala sam tri revolucionarna primjera usmjerenih na ostvarenje socijalističkih ideala i vođenih marksističkom filozofijom, zbog čega je i sama njihova analiza bila provedena kroz marksističku teoriju revolucije kao prirodan slijed promišljanja o tim revolucijama u duhu marksizma.

Imali smo prilike vidjeti uvjete u kojima su se revolucije razvijale, stranke koje su postale vodeće revolucionarne organizacije, vođe koje su iznikli kao najsnalažljiviji i najsposobniji, neprijatelje revolucije i kontrarevolucionarne snage koje su te revolucije pokušale ili uspjele spriječiti, i posljedice tih revolucija – neke uspješne, ali većina neuspješne. Sve te revolucije dogodile su se u samo tri godine, na samom kraju i neposredno nakon završetka Prvog svjetskog rata. Iz toga je vidljivo kako revolucije dvadesetog stoljeća nisu nastajale u mirnim okolnostima rušeći postojan ekvilibrijum, već naprotiv, izrasle su iz postojećeg kaosa i neuravnoteženih omjera snaga najviše zahvaljujući vojnim gubicima ili invazijama. Revolucije su bile produžetak već postojećeg ratnog ili opsadnog stanja.

U primjeru Rusije puno je toga išlo na ruku revolucionarima, ali i njihovo vodstvo je bilo efikasno i predano, stoga su prilike maksimalno iskorištene i revolucija je uspjela unatoč mnogim preprekama. Njemačka i Mađarska su pokazale puno lošije manevriranje situacijom koja je bila obilježena sveopćom državnom krizom, ali i generalni uvjeti za provođenje socijalne revolucije kakva bila u Rusiji ipak nisu postojali. Same revolucionarne organizacije su bile preslabe i nejedinstvene u svojim djelovanjima, a kontrarevolucionarne snage ostale prejake. Mogli bi istaknuti kako je ključan faktor u svim revolucijama odigrala vojska; u primjeru Rusije je ona stala na stranu revolucionara, a u primjeru Njemačke i Mađarske na stranu kontrarevolucionarnih snaga, što je na kraju direktno utjecalo na ishod revolucionarnih pokušaja institucionaliziranja nove revolucionarne vlasti. Jedno od objašnjenja je činjenica kako je do 1917. većinu ruske vojske činilo obično stanovništvo, čak i na časničkim pozicijama, koje se zbog potrebe brze mobilizacije, radi sve lošijeg stanja na istočnom frontu, nije imalo prilike više prikladno vojno obrazovati. Stoga su redove punili ljudi već uvelike obilježeni socijalističkom politikom i antirežimskim sentimentom. Njemačke i mađarske vojne jedinice su ostale većinski profesionalne, a njihovo početno nezadovoljstvo, koje je rezultiralo podržavanjem revolucionarnih struja, je na kraju ostalo neiskorišteno, pa čak i odbijeno.

Protuprimjer ovim slučajevima je situacija na jadranskoj obali 1918. godine, također zahvaćena valom revolucija koji se proširio Europom nakon Oktobra 1917., a na naše prostore stigla zahvaljujući povratnicima iz zarobljeništva u Rusiji gdje su stekli komunističku naobrazbu. Čak je između 35 000 i 40 000 Jugoslavena bilo regrutirano u Crvenu armiju¹²⁷. Glavni nositelji revolucije su bili upravo odmetnuti vojnici i mornari, dezerteri koji su odbijali sudjelovati u bezumnom krvoproliću dok im obitelji doma ostaju gladne, a i sami bili podvrgnuti mnogobrojnim maltretiranjima i izživljavanjima od strane viših časnika i zapovjednika. Oni su bili okupljeni u tzv. Zeleni kadar, kako ih se nazivalo i u službenim austro-ugarskim dokumentima, a predstavljali su suprotan pol regularnom vojničkom kadru. Do sredine 1918. godine njihov je broj iznosio oko dvjesto tisuća¹²⁸. Sakrivali su se po šumama i brdima te izvodili razne diverzije, čija su meta bili veleposjednici, bogataši, lihvari i svi oni koji su zapravo živjeli na račun naroda i od njega uzimali, a istovremeno su širili boljševičku propagandu i proturatne ideje. Taj je pokret ubrzo poprimio nacionalan i socijalan revolucionarni karakter, a najizraženiji je bio u vojnopomorskim uporištima¹²⁹. Sastav Zelenog kadra je bio sveden na siromašnije slojeve i povratnike iz Rusije, prvenstveno jer su srednji i viši slojevi imali veće mogućnosti dezertiranja od skrivanja po šumama. Takva je izolacija Zelenog kadra onemogućila otvoreno širenje njihovog djelovanja i masovnost pokreta, ali najnepovoljniji faktor je bila međusobna nepovezanost odmetničkih skupina te nepostojanje ikakve organizacijske forme i vodstva¹³⁰. Najpoznatiji ustanak na jadranskoj obali izbio je 1. veljače 1918. godine u ratnoj luci u Boki Kotorskoj, ali je za svega dva dana bio nasilno ugušen, pobunjenici uhapšeni, a vođe pobune osuđeni na smrt strijeljanjem¹³¹. I u kopnenim predjelima djelovanja zelenokadraša su postepeno bila gašena, a ustanici dovođeni pred sudove.

Na primjeru ovog slučaja možemo vidjeti da ipak nije ni samo odmetnuta vojska koju sačinjavaju antirežimski elementi dovoljna za uspjeh revolucije, iako su imali podršku lokalnog stanovništva i predvodili ideje narodnog oslobođenja od tuđinske vlasti. Revolucija zahtijeva mnogo više od same želje za promjenom kada nastupe krizne situacije, a to smo mogli vidjeti u primjerima analiziranim u ovome radu. Veliki je broj faktora koji

¹²⁷ Vidi: Ivan Božić, *Istorija Jugoslavije* (Beograd: Prosveta, 1973), 399.

¹²⁸ Vidi: Ferdo Čulinović, „Uloga i značaj revolucionarnih pokreta na našem Jadranu potkraj Prvog svjetskog rata“ u *Pomorski zbornik: knjiga 6*. Zadar: Društvo za proučavanje u unapređenje pomorstva, 1968. (Zadar: 1968), 646

¹²⁹ Vidi: Bernard Stulli, *Revolucionarni pokreti mornara 1918* (Zagreb: IHRP, 1968), 20.

¹³⁰ Vidi: Ferdo Čulinović, *1918. na Jadranu* (Zagreb: Glas rada, 1951), 24.

¹³¹ Vidi: Bernard Stulli, *Revolucionarni pokreti mornara 1918*.

određuju uspješnost revolucije i gotovo svaki je neizostavan, a ona sama treba biti pomno isplanirana i mudro vođena. Kao je već rečeno, revolucije dvadesetog stoljeća nisu nastajale u mirnim okolnostima, nego u već postojećem kaosu i svaki krivi korak mogao je značiti ili prelazak u potpunu anarhiju ili uspon kontrarevolucionarnih snaga. U neuspjelim revolucionarnim primjerima u ovome radu mogli smo vidjeti kako je drugi slučaj vjerojatniji u zemljama koje su u pred-kriznoj situaciji bile ekonomski stabilnije, a stupanj narodnog nezadovoljstva umjereniji

Vidjeli smo i kako se uz revoluciju neizostavno veže nasilje, za njena trajanja ili neposredno nakon, ali riječ je uvijek o sukobu revolucionarnih i kontrarevolucionarnih snaga. Iako se nasilje kao takvo ne opravdava, dapače, uvijek se ističe kao glavno sredstvo režimske represije, onoga trenutka kada vlast treba preuzeti postaje sredstvo obrane revolucionarnih vrijednosti. U tom svijetlu Dunn u *Modern revolutions* objašnjava kako revolucija ima dva lica. Jedno je sve ono idilično i humanitarno što se želi i misli postići pravednom revolucijom - revolucionaran san koji nosi težinu vječnosti, a drugo je nasilno, grubo i konkretno, lice koje ne posjeduje perspektivu i razumijevanje¹³². Ova dva lica mogli bismo smjestiti i u vremensku kategoriju, pa ono idilično postaviti kao prvo koje traje u samim počecima revolucija kada je agitacija još uvijek izrazito bitna za postizanje masovnosti pokreta ili postoji utopijska naivnost kako će se vlast mirnim putem prepustiti revolucionarnim strujama koje donose pravedan sistem, a ono nasilno lice kao drugo, kada idiličnost ostane isključivo utopijski san i nerealna procjena te je revolucionarne ciljeve potrebno ostvariti, ili obraniti, oružanim sukobom. U toj je dimenziji svrstanost vojnih snaga na jednu od sukobljenih strana presudna.

Još je jedan neizostavan dio revolucije koji, iako do sada nije bio spomenut i imenovan, analizirajući revolucije gotovo je opipljivo prisutan. Tim McNeese u djelu „*Political Revolutions*“ naziva ga *duhom revolucije* i predstavlja ga kao gotovo zasebnim entitetom koji postoji u društvu, koji se širi i prenosi i koji je zapravo jedina sigurna zajednička točka svim revolucijama¹³³. Točnije, on je zanos koji nastane u trenutku izbijanja revolucije, a stvori iz želje za stvaranjem nove, bolje i pravednije budućnosti, odnosno, onakve kakvu si društvo samo izabere. Taj je duh revolucije u ovome radu moguće pratiti na dvije razine, nacionalnoj i internacionalnoj. Njegov začetak prvo primjećujemo u carskoj Rusiji, najprije u neuspjelom pokušaju 1905. godine, ali onda u puno snažnijem obliku 1917. godine kada

¹³² Vidi: John Dunn, *Modern Revolutions*, 12.

¹³³ Vidi: Tim McNeese, *Political Revolutions*, xii

se osjetio na svim razinama i strukturama društva. Potom ga možemo pratiti kako zahvaća zemlje u kojima se, pod dojmom uspjeha u Rusiji, širi kao sve realnije oružje protiv krvožednog imperijalizma, radničke eksploatacije i sveopće gladi i prožima snage opozicije formirajući „treći put“. On nije nikakav faktor ili preduvjet, već integralni dio svake revolucije

U ovome radu vidjeli smo zašto je ruska revolucija uspjela, a njemačka i mađarska nisu, pa prema tome možemo stvoriti zaključak koji su to preduvjeti koji se moraju ispuniti kako bi revolucionarne ciljeve uopće bilo moguće ostvariti. Rusija je bila zrela za revoluciju socijalističkog tipa; vidjeli smo koliko je stanovništvo u masovnim razmjerima bilo upoznato sa socijalizmom koje je odgovaralo na njihove zahtjeve oko prava na zemlju, boljih radnih uvjeta te demokratizacije kompletnog političkog i javnog života u odnosu na autoritarni carski režim Nikolaja II. Sve lijeve stranke u Rusiji imale su dugi period djelovanja i regrutacije svojih istomišljenika i pobornika što je dovelo do masovnog odgovora na revolucionarni trenutak 1917.; do onda su programi tih stranaka već odavno bili prepoznati. U Njemačkoj i Mađarskoj situacija je bila drugačija, prvenstveno što su ekonomski prije rata te zemlje bilo stabilnije nego što je to bila Rusija, pa se tako i opozicija u narodu okupljala oko umjerenijih struja. Ideje koje su Spartakisti i Kunovci zagovarali su bile preradikalne za situaciju u zemlji, pogotovo u Mađarskoj gdje se komunistička struja stvorila tek kada je revolucija već započela. U Njemačkoj se strah od revolucije proširio i na samoj ljevici zbog čega je SPD odnio većinu lijevog glasačkog tijela i poslužio se sredstvima kontrarevolucionara – vojskom. U takvi uvjetima bilo je gotovo nemoguće ostvariti ono što su boljševici uspjeli u Rusiji, barem ne na taj način i u tim razmjerima, što znači kako je Lenjinov *carpe momentum* vrijedio isključivo za slučaj boljševika.

Postoji i zanimljiva teorija koju je predstavio Curzio Malaparte u knjizi *Tehnika državnog udara* prema kojoj je revolucija izgubljena zbog loših taktičkih poteza revolucionarnih organizacija, pogotovo prilikom zauzimanje strateški važnih točaka u zemlji i prebacivanje njihove kontrole u ruke revolucionara. Prema njemu revolucija u Njemačkoj je podbacila jer Spartakisti nisu zauzeli sve glavne točke kojima bi imobilizirali kontrarevolucionarne snage, a u Mađarskoj jer se Kun nije pridržavao Trockijevih taktika iz listopada 1917. godine koje su donijele pobjedu boljševicima. Autor smatra kako je isključivo nesposobnost revolucionara da se okoriste situacijom i preokrenu je u svoju korist uzrok neuspjeha revolucionarnih pokušaja 1919. i 1920. godine, a to proizlazi iz njihovog temeljnog nerazumijevanja moderne tehnike državnog udara, metoda i taktika, već su

unatoč primjeru koji im je ponudio Trocki, ostali pri zastarjelim principima osvajanja vlasti na protivničkom tlu¹³⁴. Prema viđenom u analiziranim primjerima, možemo zaključiti kako je to zbilja bio slučaj i razlog neuspjeha širenja boljševičke revolucije izvan granica Rusije.

¹³⁴ Vidi: Curzio Malaparte, *Tehnika državnog udara* (Zagreb: Croatiaknjiga, 2001), 61.

7. Literatura

- Adams, Brooks. *The Theory of Social Revolutions*. Gloucester: Dodo Press, 1913
- Anić, Vladimir et al, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber, 2004.
- Božić, Ivan. *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta, 1973.
- Cravetto, Enrico. *Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914-1936)*. Zagreb: Europapress holding, 2008.
- Čulinović, Ferdo. *1918. na Jadranu*. Zagreb: Glas rada, 1951.
- Čulinović, Ferdo. „Uloga i značaj revolucionarnih pokreta na našem Jadranu potkraj Prvog svjetskog rata“ u *Pomorski zbornik: knjiga 6*. Zadar: Društvo za proučavanje u unapređenje pomorstva, 1968.
- Davies, James C. „Toward a Theory of Revolution“, *American Sociological Review* 27 (1962): 5-19.
- DeFronzo, James. *Revolutions and Revolutionary Movements*, University of Connecticut: Wesview Press, 2007.
- DeGrazia, Alfred *Political Behaviour*. New York: Free Press, 1962.
- Diner, Dan *Razumjeti stoljeće: Općepovijesno tumačenje*. Zagreb: Fraktura, 2013.
- Dukovski, Darko. *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, II*. Zagreb: Alinea, 2005.
- Dunn, John. *Modern Revolutions: An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Foran, John. *Taking Power: On the Origins of Third World Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Foran, John. „Theories of Revolution Revisited: Toward a Fourth Generation?“. *Sociological Theory* 11 (1993): 1-20.
- Foran, John. *Theorizing Revolutions*. London and New York: 1997.
- Goldfrank, Walter L. „Theories of Revolution and Revolution without Theory: The Case of Mexico“. *Theory and Society* 7 (1979): 135-165.
- Goldstone, Jack A. „Theories of Revolution: The Third Generation“. *World Politics* 32 (1980): 425-453.
- Greene, Thomas H. *Comparative Revolutionary Movements: Search for Theory and Justice*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1990.
- Gurr, Ted R. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 1970.

- Hanák, Péter. *Povijest Mađarske*. Zagreb: Barbat, 1995.
- Hobsbawm, Eric. *Kako promijeniti svijet: Priče o Marxu i marksizmu*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.
- Hobsbawm, Eric. „Lenin and the Aristocracy of Labour“. *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine* 64 (2012): 26-34.
- Hobsbawm, Eric. *The Age of Extremes*. London: Abacus, 1994.
- Huntington, Samuel. *Political Order in Changing Society*. New Haven and London: Yale University Press, 1968.
- Kuhn, Gabriel. *All Power to the Councils! A Documentary History of German Revolution 1918-1919*. Pontypool: Merlin Press, 2012.
- Luxemburg, Rosa *The Russian Revolution*. New York: Workers Age Publishers, 1940. Pristupljeno 22. kolovoza 2016. <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1918/russian-revolution/index.htm>
- Magstadt, Thomas M. *Understanding Politics*. University of Kansas: Wadsworth Cengage Learning, 2013. Pristupljeno 23. lipnja, 2016. http://www.politicalavenue.com/PDF/Understanding_Politics_-_Ideas_-_Institutions_-_and%20Issues_10th_Ed-POLITICALAVENUE_DOT_COM.pdf
- Malaparte, Curzio. *Tehnike državnog udara*. Zagreb: Croatiaknjiga, 2001.
- Marx, Karl. *Kapital: Kritika političke ekonomije*. Beograd: Kultura, 1964.
- Marx, Karl, i Friedrich Engels, *Komunistički manifest*. Beograd: Izdanja Borbe, 1945.
- Mazour, Anatole G. *The First Russian Revolution, 1825*. Chicago: Stanford University Press, 1961.
- McNeese, Tim. *Political Revolutions*. New York: Chelsea House, 2005.
- Medvedev, Roj A. *Oktobar 1917* (Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“, 1986.
- Moshiri, Farrokh. „Revolutionary Conflict Theory“ u *Revolutions of the late twentieth century*, uredili Ted Robert Gurr, Jack Goldstone, Farrokh Moshiri. Boulder, Colorado: Westview press, 1993.
- Richards, Michael. *Revolutions in World History*. New York/London: Routledge, 2004.
- Skocpol, Theda. *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Stone, Bailey. *The Anatomy of Revolution Revisited: A Comparative Analysis of England, France and Russia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Stulli, Bernard. *Revolucionarni pokreti mornara 1918*. Zagreb: IHRP, 1968.

- Tocqueville, Alexis. *The Old Regime and the Revolution*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1856, pristupljeno 23. lipnja, 2016. <https://archive.org/details/oldregimeandrev00tocqgoog>
- Tilly, Charles *Buntovno stoljeće 1830-1930*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002.
- Tiruneh, Gizachew. „Social Revolutions : Their Causes, Patterns and Paths“, *SAGE Open* 4 (2014), 1-12. Pristupljeno 20. travnja, 2016. <http://classic.sgo.sagepub.com/content/4/3/2158244014548845.full.pdf+html>
- Tucker, Robert C. „The Theory of Charismatic Leadership“. *Daedalus* 91 (1968): 731-756.
- Ulam, Adam B. *The Bolsheviks*. New York: Collier Book , 1965.
- Weber, Max. „The Three Types of Legitimate Rule“. *Berkeley Publications in Society & Institutions* 4 (1958): 1-11.
- Weitz, Eric D. *Creating German Communism 1890-1990: From Popular Protests to Socialist States*. New Jersey: Princeton University Press, 1997
- Weitz, Eric D. „Rosa Luxemburg Belong to Us! German Communism and the Luxemburg Legacy“, *Central European History* 27 (1994): 27-64.
- History Today. „The Spartacist Uprising in Berlin“. <http://www.historytoday.com/richard-cavendish/spartacist-uprising-berlin>
- Weimar and Nazi Germany. „1919: The Spartacist Uprising“. <http://weimarandnazigermany.co.uk/1919-spartacist-uprising/#.V8RG81t97cc>
- Spartacus Educational. „Bavarian Republic“. <http://spartacus-educational.com/GERbavarian.htm>
- Leksikograski zavod Miroslava Krleže. „Proleksis Enciklopedija“. <http://www.lzmk.hr/hr/>
- The Orange Files. „The First Hungarian Republic“. <https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>
- The Orange Files. „The Hungarian Soviet Republic“. <https://theorangefiles.hu/the-hungarian-soviet-republic/>

8. Prilozi

Prilog 1:



Demonstracije ispred Zimske palače pred Februarsku revoluciju, 1917.
(<https://www.britannica.com/event/Russian-Revolution-of-1917>)

Prilog 2:



Crvena Garda, tvornica Vulkan, 1917. (https://en.wikipedia.org/wiki/October_Revolution)

Prilog 3:



Petrogradski sovjet u prosvjednim notama, 1917.
(<https://robertgraham.wordpress.com/russian-revolution-1917/>)

Prilog 4:



Boljševici marširaju na Crvenom trgu, listopad 1917.
(https://en.wikipedia.org/wiki/Russian_Revolution)

Prilog 5:



Prvi petrogradski ženski bataljon ispred Zimske Palače, 24. listopada 1917.
(http://russiasgreatwar.org/media/military/women_soldiers.shtml)

Prilog 6:



Delegati osmog kongresa Ruske komunističke partije – boljševici, 8. veljače 1919.
([https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Delegates_of_the_8th_Congress_of_the_Russian_Communist_Party_\(Bolsheviks\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Delegates_of_the_8th_Congress_of_the_Russian_Communist_Party_(Bolsheviks).jpg))

Prilog 7:



Mornaričke snage se pridružuju radnicima u Berlinu u demonstracijama, studeni 1918. (<http://www.theholocaustexplained.org/ks4/the-nazi-rise-to-power/effects-of-ww1-on-germany/how-did-the-government-deal-with-the-revolution-of-1918/#.V9w7wZh97IV>)

Prilog 8:



Njemački komunistički borci za vrijeme revolucije (http://www.historyguy.com/german_wars_and_conflicts_1918_to_1923.htm)

Prilog 9:



Spartakisti nose crvenu zastavu kroz Berlin za vrijeme ustanka, prosinac 1918.
(<http://www.theholocaustexplained.org/ks4/the-nazi-rise-to-power/effects-of-ww1-on-germany/how-did-the-government-deal-with-the-revolution-of-1918/#.V9w7wZh97IV>)

Prilog 10:



Vladine snage iza barikada tijekom sukoba sa revolucionarima na ulicama Berlina, siječanj 1919. (<http://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205083072>)

Prilog 11:



Govor Rose Luxemburg za vrijeme Spartakističkog ustanka, siječanj 1919.
(<http://www.versobooks.com/blogs/1809-future-victories-will-spring-from-this-defeat-rosa-luxemburg-before-her-death-on-this-day-1919>)

Prilog 12:



Njemački revolucionar ispred streljačkog voda nakon neuspjeha revolucije
(<http://marxisttheory.org/reform-or-revolution-1914-1919/>)

Prilog 13:



Vojne i civilne pristaše Aster revolucije u Budimpešti, 1918. (<https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>)

Prilog 14:



Predsjednik Károlyi potpisuje dokument kojim se zemlja na njegovom imanju predaje na redistribuciju, 1919. (<https://theorangefiles.hu/the-first-hungarian-republic/>)

Prilog 15:



Béla Kun u jednom od govora pred masama
(https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_Soviet_Republic)

Prilog 16:



Tibor Szamuely (drugi slijeva) i Vladimir Iljič Lenjin u Moskvi, svibanj 1919.
(<https://theorangefiles.hu/the-hungarian-soviet-republic/>)

Prilog 17:



Mađarska Crvena armija za vrijeme odmora, svibanj 1919.

(http://www.zmne.hu/kulso/mhht/sections/mhht_csata/project/karancs/karancs.htm)

Prilog 18:



Rumunjske trupe ulaze u Budimpeštu, kolovoz 1919. (<https://theorangefiles.hu/the-hungarian-soviet-republic/>)